STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 06347

GEKLIBENE SHRIFTEN

Baal-Makhshoves

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

בעל-מחשבות
(ד"ר עליאַשעוו)

געקליבענע שריפטען

דריטער באַנד

1929

אַרויסגעגעבן דורכן קאָאָפּעראַטיוו „ביכער", וואַרשע

PNIRTED IN POLAND

Baał-Machszowes — „Gekłybene Szriften“
Drukarnia „Wyd. Wileńskie“ B. Kleckina, Wilno

I. קריטישע ארטיקלען

I

אזוי ווי פון דער רוסישער ליטעראַטור שמעקט אין אַלגעמיין מיט די גראָזען פון׳ם רוסישען דאָרף, אַזוי ווי אין דער אייראָפּעאישער הערען זיך שטימען פון די גרויסע שטעדט מיט איהרע פאַבריק=און האַנדעלס=צענטרען, — פונקט אַזוי הערט זיך אין אונזער יודישער ליטעראַטור דאָס שטילע, איינגע, פערשטיקטע לעבענס=גערויש פון אַ יודישען קליין=שטעדטיל. אונזער ליטעראַטור, ביז פאַר קורצען, איז גענוי אַזאַ קליין=שטעדטילדיגע, ווי די רוסישע — אַ דאָרפישע. דער פונדאַמענט, אויף וועלכען עס בויען אונזערע ליטעראַטען דאָס איידעלע געביי פון זייער קונסט, איז קאַבצאַנאָווקע, טונעיאַדאָווקע, די סביבה, וואו עס פערברייגען זייער לעבען די העלדען פון אַ יודישער ערצעהלונג, איז דער איינגער שטח פון אַ קליין שטעדטיל, מיט הילצערנע הייזלעך און שטרויענע דעכער, מיט אַן איינגעפאַלענעם בית=מדרש און אַ שלעכט ברוקירטען מאַרקפלאַץ, וואו עס דרעהט זיך אַרום אַן אָרימע עדה יודען, זוכענדיג אַ שטיקעל פרנסה.

און עס האָט אַנדערש ניט געקאָנט זיין. דער רוסישער יוד האָט נאָך ביז פאַר קורצען זיך אויפגעהאָדעוועט צווישען שטאָדט און דאָרף, זיין היסטאָרישע ראָליע איז בעשטאַנען אין דעם, וואָס ער איז געווען אַ פערמיטלער צווישען פויער און פריץ. צווישען זיי ביידען האָט זיך געשאָקעלט דאָס וויעגעל פון זיין מזל, און אַזוי ווי דער פויער און דער פריץ זענען צוגעבונדען גע־

וועז צום דאָרף מיט טויזענדער שטריק — איז דער יוד אויך זעלטען וועז אַרויס פון זיין אייגענעם נעסט.

ביזנו לבינו האָבען זיך די צייטען געענדערט און צוגלייך מיט זיי — אויך די לאַגע פון יודען אין דער רוסישער מדינה. וואו עס האָט זיך אָנגעהויבען שאַפען אַ יודישע קינסטלערישע ליטע־ראַטור. נישט לאַנג האָבען מיר געפייערט 50 יאָהר, זינט דער פערשקלאַפטער פויער איז געוואָרען בעפרייט, זינט דער פריץ האָט בּיסלעכווייז אָנגעהויבען צו פערליערען זיין פעסטען מעמד און האָט וואָס מיט אַ יאָהר שפּעטער זיך גענומען אַלץ ווייטער אָבּרוקען פון דאָרף, וואו ער האָט אַמאָל געוועלטיגט ווי אַ מלך בכּפּה און וואו ער איז שפּעטער געוואָרען אַ פאַמעשטשיק אַ יורד, אָדן דעם כּח אויסצונוצען פאַר זיינע תּאוות די אומזיסטע קראַפט פון דעם אַמאָליגען פערשקלאַפטען פויער. און דאָס האָט געבראַכט אויך דערצו, אַז נאָהנט פון שטעדטיל האָבען זיך אָנגעהויבען בּילדען גרעסערע צענטרען, גרויסע שטעדט. אויך דער יוד מיט זיין גרויסען כּח זיך צו־צופּאַסען צו נייע לעבענס־בעדינגונגען האָט בּיסלעכווייז פערלאָזען דאָס שטעדטיל, פון וועלכען דער פריץ איז אַנטלאָפען, צוליעב דער גרויסער שטאָדט, האָט בּיס־לעכווייז בענומען זיין נייע פערמיטלונגס־ראָליע. און איז אַוועק אין די גרויסע אינדוסטריע־און האַנדעלס־צענטרען זוכען זיין פּרנסה אויף נייע אופנים.

דער היינטיגער יוד איז מעהר נישט קיין קליין־שטעדטיל׳דיגער. ווי דער היינטיגער פריץ איז שוין נישט דער דאָרפישער מענש, וואָס אַמאָל. אַ גרויסער טייל פון דער יודישער מאַסע לעבט שוין אין בּרייטערע אַלגעמיין־קולטורעלע לעבענס־פאָרמען. נישט דאָס שטעדטיל איז היינט משפּיע אויפ׳ן לעבען פון כּלל, נאָר די שטעדט, וואו עס קאָנצענטרירט זיך דער גייסטיגסטער, קרעפ־טיגסטער טייל פון יודישען פאָלק.

דער, וואָס איז אייניגערמאַסען בעקאַנט מיט דעם מאָדערנעם יו־דישען לעבען, ווייס, אַז אין די קליינע שטעדטליך פון תּחום געפינט מען שוין כּמעט נישט איין מענשען, וואָס האָט זיך אין אַ געוויסער צייט ניט געריסען אַרויסצוגעהן פון טונעיאַדעווו־קע, אַז דער יונגער דור פערלאָזט די שטעדטליך מאַסענווייז.

פֿערבּריינגט זײַן יוגענד אין עפּיס אַ יודישען גרויסען צענטער, אָדער עמיגרירט אויף שטענדיג קײַן אַמעריקאַ. אויך די פּוילישע שטעדטליך ווערען אויסגעליידיגט בּיסלעכווײַז פֿון יונגען דור. און ווען דער פּראָצעס האָט דאָרט אָנגעהויבּען זיך ענטוויקלען שפּעטער ווי אין ליטא און דרום־רוסלאַנד, האָבּען מיר עס צו פֿערדאַנקען אַ סך סבּות, אין אַ געוויסען זין אויך דעם פֿערגרעבּטען חסידיזם און צדיקיזם, וואָס האַלט די יודישע מאַסען אין דעם חושך פֿון אונוויסענהײַט, וואָס שטערט איטליכע געזונדטע ענטוויקלונג.

דאָס יודישע שטעדטיל שטאַרבּט אָבּ. אין עטליכע דורות אַרום וועט עס נור לעבּען ווי אַ היסטאָרישע ערינערונג, ווי עפּיס אַזוינס, וואָס האָט קיין אײַנפֿלוס נישט אויפֿ'ן יודישען לעבּען, וואו אפשר דער היסטאָריקער וועט געהן זוכען פֿערגליווערטע סמנים פֿון דעם אַלטען אָבּגעשטאָרבּענעם אַמאָליגען יודישען לעבּען. נאָר איידער נאָך דאָס שטעדטיל וועט אינגאַנצען אָבּשטאַרבּען, וועט שוין דער קינסטלער פֿיהלען זײַן פּויליש־גערוך מיט צעהנדליגער יאָהרען פֿאָרויס. נאָך איידער דאָס לעבּען וועט אינגאַנצען פֿערגליווערט ווערען, ווי דער סמבּטיון פֿרײַטאָג־צו־נאַכטס, וועט שוין דער בּעאָבּאַכטער פֿון יודישען לעבּען וויסען, אַז אין שטעדטיל איז נישט קיין לעבּענס־שטראָם פֿאַרהאַן, נאָר שטעהענדיגע זומפּען מיט אַ גרינליכער בּליהונג אויף זייערע וואַסערן. און מיט דעם ריכטיגען געפֿיהל פֿון אַ שאַפֿענדען קינסטלער, וועט ער זיך אָבּקעהרען פֿון דעם גוסס'דיגען חולה און וועט ווענדען זײַן בּליק אַהין, וואו עס וועבּט זיך אַ נײַ לעבּען, ווענדען זײַן בּליק צו דעם יודען פֿון דער גרויסער שטאָדט.

איבּעריגענס, מען דאַרף נישט זײַן קיין נבֿיא אום דאָס פֿאָרויסצוזעהן. די יודישע ליטעראַטור פֿון די לעצטע יאָהרען גיט אונז גענוג בּיישפּיעלען פֿון יונגע טאַלענטען, ווי אויך פֿון די עלטערע. וואו עס הערט זיך שוין נישט דער קול פֿון דעם שטעדטיל. שלום אַש, יונה ראָזענפֿעלד, נאָמבּערג, ווײַסענבּערג, ל. שאַפּיראָ און אַנד. בּעפֿרײַען זיך אַלץ מעהר פֿון דעם שטעדטיל. בּײַ אייניגע פֿון זיי איז דאָס שטעדטיל נור אַ דערבּײַאיגער מאָטיוו, בּײַ אַנדערע דאַגעגען טרעטען שוין אַרויס די נײַע

טיפען פון די גרויסע יודישע צענטרען, ווי וואַרשוי, אָדעס, א. אַ. וו. ביי אַנדערע ווידער פערדעקען די אַלגעמיין־מענשליכע פּראָבלעמען דאָס ספּעציעלע לעבען פון דעם שטעדטיל (ווייסענבערג).

די בעסטע אָבער פון אונזערע היינטיגע טאַלענטען האָבען נישט געקאָנט אין אָנפאַנג פון זייער שאַפען זיך בעפרייען פון דער סביבה, וואו זיי זענען אויסגעוואַקסען; ביי אַלעמען געפינען מיר שפּפּוּנגען, וואו אין צענטר פון דער שאַפונגס־פאַנטאַזיע שטעהט דאָס שטעדטיל.

אין די פאָלגענדע צײַלען וויל איך זיך אָבשטעלען אויף דריי שטעדטליך, וועלכע זענען, נאָך מיין מיינונג נאָך, די בעסטע קינסט־לערישע מצבה אויף דעם קליינשטעדטיל'דיגען יודישען לעבען. איך וויל דערמיט נישט זאָגען, אַז חוץ די דריי שטעדטליך פון די אין־טיטעל־דערמאָהנטע שרייבער האָבען מיר נישט נאָך אָריגינעלע שטעדטליך, וועלכע פערדיענען ערנסט אַנאַליזירט צו ווערען. אַבראַמאָוויטש'עס קאַבצאַנאָווקע, שלום־עליכם'ס כתרילעווקע און אַ. רייזענס שטעדטיל פערלאַנגען איטליכס פאַר זיך די אויפמערקזאַמקייט פון איטליכען ליעבהאָבער פון דער ליטעראַטור. קאַבצאַנאָווקע און כתרילעווקע זענען ביי אונז געוואָרען אַ שם דבר און האָבען זיך אָבגעקריצט אין אונזער פאַנטאַזיע ניט ווייניגער, ווי די טיפען אין זיי. אָבער אין די דריי שטעדטליך געפין איך אַזוינס, וואָס צייגט אונז אַ נייַ פערהעלטניש צום שטעדטיל, וואָס זאָגט נישט־ווילענדיגערהייד פאָרויס דעם גיכען סוף פון זייער קיום.

ביי פרץ'ן (איך האָב דאָ הויפּטזעכליך אין זינען זײַנע „רייזען איבער פּוילישע שטעדטליך") זעהען מיר צוערשט דאָס נייע פערהעלטניש צום שטעדטיל, וועלכעס מיר געפינען נאָך נישט ביי אַבראַמאָוויטש'ן און שלום־עליכם'ן.

ביי אַש'ן זעהען מיר צוערשט אַ ראָמאַנטישע בעציהונג צום שטעדטיל, וואָס ווייזט, אַז דאָס שטעדטיל, אַלס לעבעדיגע קראַפט, האָט שוין אויפגעהערט צו עקזיסטירען, אַז עס לעבט נור אין דעם זכרון, ווי אַ געליעבטער זיידע, וואָס האָט זיך שוין געשיידען מיט דער וועלט.

בײַ װײַסענבערג'ן זעהען מיר, װי די נײַ־מאָדנע אידעען דרינגען אַרײַן אין דעם שטעדטיל, מאַכען עס איבער, נעהמען פֿון זײַן פּנים אַראָב דאָס ספּעציפֿיש־יודישע, ברײנגען עס אַרײַן אין דעם אַלגעמײנעם לעבענס־שטראָם און לײדיגען עס סוף כּל סוף אויס פֿון אַלץ, װאָס איז יונג און קרעפֿטיג.

אַלע די דרײַ שטעדטליך זענען מיט אַנדערע װערטער דער „אל מלא רחמים“ אויף אַ לעבען, װאָס געהט בּיסלעכװײַז אונטער, אָדער װאָס איז שוין אונטערגעגאַנגען. אין די פֿאָלגענדע קאַפּיטלען װעלען מיר זיך אויף יעדען שטעדטיל גענויער אָבּשטעלען.

II

אונטער דעם טיטעל: „בּילדער פֿון אַ פּראָװינץ־רײַזע“ האָט אונז פּרץ געגעבען (אין יאָהר 1890) אַ בּילד פֿון דעם פּױלישען שטעדטיל. געװידמעט האָט ער זײַנע בּילדער „די אַלע, װאָס האָבען געװאָלט, נור, לײדער, נישט געקאָנט העלפֿען“. ער איז אַװעק אין שטעדטיל מיט אַ נײַער בּעציהונג צו איהם. נישט װי אַבּראַמאָװיטש און שפּעטער שלום־עליכם, װעלכע זענען געװען מיט דעם שטעדטיל װי אויסגעבּונדען און האָבען עס בּעשריבען מיט דעם טאָן פֿון אײנעם, „װאָס לעבּט־דורך די אײגענע לײדען“ — איז פּרץ אַװעק אויף די פּראָװינץ, נאָר װי אַ מענש פֿון אַן'אַנדער װעלט, „װאָס האָט געװאָלט זעהן, װאָס טהוט זיך בּאמת אין די קלײנע שטעדטליך, אויף װאָס מען האָפֿט דאָרט, פֿון װאָס מען לעבּט און װאָס מען טהוט דאָרט“.

אַװעק איז ער פֿון דעם שטעדטיל, װען אַמעריקאַ איז געװען פֿון דמיון אַזוי װײַט, װײַט... „נישט אײן יוד האָט זיך אַמאָל פֿערטראַכט, װי אַזוי עס שטעהט דאָרט (מיט'ן קאָפּ אַראָב) אַ שיסעל גריץ, אָדער צי טראָגט מען דאָרט די יאַרמולקעס אויף די פֿיס“. פֿערלאָזען האָט ער דאָס שטעדטיל אין אַ צײַט, „װען מען האָט אַזוי זעלטען געהערט פֿון ארץ־ישראל־אתרוגים, פֿון אַ בּאַראָן הירש און פֿון „נדיב הידוע“. נאָר עס זענען געקומען שלעכטע צײַטען. דער יודישער כּלל האָט זיך שוין געטײלט

אויף אַ יום־טובֿדיגען, וואָס לעבט אַ גרויס־שטעדטיש קולטור־לעבען, און אַ וואָכענדיגען, וואָס ליעגט צושפּרייט אין אַ באַרבאַרישער קולטור פֿון די פּוילישע קאַבצאַנאָווקעס. פֿון דער גויאישקער אַנטיסעמיטישער זייט האָבען זיך געשאָטען בלבולים איבער בלבולים, און, ווי פּרץ שרייבט, „איז געבליבען ביי אונז, אַז מען דאַרף זיך בעקענען מיט'ן געוועהנליכען וואָכענדיגען יודישען לעבען, זעהן, וואָס טהוט זיך באמת אין די יודישע שטעדטליך".

אַזוי איז צוגעגאַנגען פּרץ צום שטעדטיל. דער רייכערער געבילדעטער קרובֿ האָט זיך צוליעב פֿערשיעדענע סבות בעשלאָסען צו בעזוכען אַ מאָל דעם אָרט פֿון זיין אָבשטאַם. דער מענש, וואָס לעבט שוין אין אַ העכערער גייסטיגער סבֿיבֿה, האָט זיך אַראָבגעלאָזען אין אַ טישעוויץ, יאַרטשעוו, לאָשטשאָוו, א. א. וו., אום צו דערשפּירען דעם וועהטאָג פֿון אַ פּיינער מאָראַלישער נאַטור, ווען זי זעהט מענשען פֿון אייגען בלוט אויסגעהן פֿון הונגער, שמוץ און אַלערליי שלאַפֿקייטען און צרות. דעם מענשען, וואָס פֿיהלט, אַז אין דער גרויסער שטאָדט פֿערנעהמט ער אַ בכּבֿודיגען אָרט אין כּלל'שען לעבען, האָט זיך פֿערוואָלט העלפֿען אַ באַרבאַרישען, פֿערווילדעטען כּלל פֿון אייגענע מענשען. באַלד אָבער האָט ער זיך איבערציינגט, אַז עס פֿעהלט שוין איהם, דעם גרויס־שטעדטער, דער פּונקט פֿון אַרחימעדוס; אַז ער מעג נור וועלען, אָבער קאָנען העלפֿען קאָן ער שוין נישט. צווישען איהם און דעם שטעדטיל ליעגט שוין אַ תהום. ער קאָן נור טיעף־טיעף בעדויערן די מענשען, וואָס חושכ'ן דאָרט אָב זייער לעבען. ער האָט שוין אָבער קיין ווערטער נישט פֿאַר זיי, ער האָט שוין כּמעט קיין שפּראַך נישט פֿאַר זיי, אַז זיי זאָלען איהם קאָנען פֿערשטעהן: ער פֿערשטעהט זעהר טיעף דעם גאַנצען פּלאָנטער פֿון זייער לעבען; איהם האָט מען שוין אויפֿגעהערט צו פֿערשטעהן. וואָלט ער זיין מויל נישט וואָכענדיג געמאַכט מיט דעם פּשוט'ן יודיש — וואָלט דאָס שטעדטיל פֿון איהם געוויינט נאָך ערגער, ווי פֿון אַן'אייגענעם היימישען גוי. לייענענדיג די „בילדער", בעקומט דער לעזער דעם אייגענעם איינדרוק, ווי פֿון אַ רוסישען נאַראָדניק, אוספּענסקי, למשל, ווען

ער נעהמט אונז שילדערן דעם רוסישען היינטיגען דאָרף. דער מרחק צווישען איהם און דער געשילדערטער וועלט איז געוואַלדיג גרויס. נאָר דער שריפטשטעלער פערשטעהט די וועלט; זי איהם — שוין נישט. אַנ'אינטעליגענטער מענש מיט אַ העכערער קולטור שטעהט פאַר אַ פינסטערע קרומע וואַנד, און דער וועהטאָג ווערט נאָך גרעסער, ווען דער מענש פון אַנ'אַנדער קולטור קאָן זיך נור בענוגענען מיט'ן פשוט'ן טרוקענעם קאָנסטאַטירען פון פאַקטען, קאָן אָבער נישט העלפען, קאָן נישט לינדערן די צרות חאָטש אויף אַ האָהר ווערטה.

דאָס שטעדטיל ערשיינט אין דער שילדערונג פון פרץ אין אַ צושטאַנד פון דעגענעראַציע. דאָס שטעדטיל געהט אונטער, עס פוילט אויף דער זון, ווי אַ געפגר'ט פערד. מען טרעפט נישט אָן אויף דעם מאַרק-פלאַץ קיין איין פנים, וואָס זאָל עדות זאָגען פון אַ געזונדען גוף. עס בלאָנקען אַרום אויף די בלאָטיגע שטעגלעך דאַרע, אויסגעהונגערטע מענשען. קיינער פון די דערוואַקסענע ווייסען ניט, וואָס וועט מיט זיי מאָרגען זיין, ווען זיי וועלען אָבעסען היינט זייער אָרימע וועטשערע. די מענשען פון שטעדטיל דערנעהרען זיך מיט אַזוינע מאכלים, וואָס זענען פיזיאָלאָגיש נישט בכח צו געבען דעם נויטיגען חיות. די קינדער קומען אָב אַ לאַנגען חדר-טאָג מיט אַ שטיקעל ברויט און אַ שטשיפּאַרעק דערצו; אַ פערצויגען קינד בעקומט פון דער מאַמען צוויי שטשיפּאַריקעס צום ברויט. אַ טיעפען איינדרוק מאַכט דאָס פערצויגען יונגעלע פון דעם שטעדטיל, ווען די מאַמע איז אַוועק אויף דער אמת'ער וועלט און דאָס עופה'לע איז אַ יתום געוואָרען. פרץ שפּאַצירט מיט איהם אין אַ לבנה-נאַכט דורכ'ן שטעדטיל, וואו עס שטעהען מאַנכע הייזלעך שטאָק-בלינד, און וואו עס ענדיגט זיך אַ טאָג מיט „אַ שטיקעל טרוקען ברויט מיט אָדער אָהן אַ הערינג, און אפשר קריאת שמע — אָהן אַ וועטשערע", און ער ציהט אַרויס פון יתומ'ל אינגאַנצען צוויי בקשות צו גאָט: „פון טאַטען אויף דער ערד נאָך אַ שטשיפּאַרעק און פון פאָטער אין הימעל — די לבנה זאָל גרעסער ווערען".

אין קאַפּיטעל „דער יאַרטשיווער רבי" האָט אונז פרץ סימבאָליש געוויזען דעם תוך פון דער דעגענעראַציע אין שטעדטיל.

מיט אַ מייַסטער־פּעדער האָט ער אונז געשילדערט אַ גײַסטיגען צושטאַנד, בעת איטליך שטיקעלע מותרות אין לעבען איז אַני־דערפּאַר, וואָס מען עסט דאָ אין שטעדטיל איין מאָל אַ וואָך אומגליק. דער יאַרטשיווער רבֿ לויבט דעם רבונו של עולם, פלייש, און דאָס אויך נור שעפּסענע; וואָס זייַן נייַ שטיבעל האָט אָבגעברענט, וואָס די מענשען פון שטעדטיל צולויפען זיך אַ גאַנצע וואָך איבער די דערפער, אַז ס'איז אַפילו נישטאָ ווע־גען וואָס אַמאָל אַ שאלה צו פרעגען; ער דאַנקט דעם בורא, וואָס האָט פערקלענערט זייַנע הכנסות און צוגענומען פון איהם דעם מאָנאָפּאָל אויף הייוען; ער פרעהט זיך, וואָס דאָס שטעד־טיל איז אַזאַ שטיל, טויט אָרט, וואו עס מאַכען זיך נישט קיין סכסוכים; קורץ — ער דאַנקט גאָט, וואָס זייַן סביבה איז אַ פער'חלומ'טע, אַ טויטע, וואו מען זעהט נור אַ סימן פון לעבען איין שבת אין וואָך.

אין די אַיינגעפאַלענע הייזלעך מיט די צעהנדליגער קינדער פון ערשטען, צווייטען ווייַב און פון די ווייַבער, וואָס זענען שוין געקומען צום צווייטען מאַן מיט קינדער פון ערשטען, וואו עס דרינגט אַריין פרץ'ס פּאָרשער־אויג, זעהט מען נישט קיין איין פונקט, אויף וואָס עס זאָל זיך קאָנען אָברוהען דאָס אָנגעווע־טאָגטע האַרץ. און ווען פרץ דערזעהט שוין עפּיס אַ סימן פון בעל־הבית'ישקייַט אין אַ צימער פון שוחט'ס הויז, איז דאָס אַ הדר „פון אַנ'אַלמנה מיט דרייַ יתומים. אַ גאַנצע וואָך איז די דירה פערשלאָסען, ווייַל זי קומט אַהיים משבת לשבת, אויסער שבת חזון, אַ גאַנצע וואָך איז זי אין די סביבות און בעטעלט מיט אַלע דרייַ קינדער".

צוגלייַך מיט'ן יאַרטשיווער רבֿ, איז „די סקולער רבי'צין" אַ מייַסטער־שטיק פון אַ קליינעם זשאַנר־בילד, אַ טיעפער סימבאָל, וואָס ווייַזט אונז דאָס שטעדטיל אין זייַן גאַנצער טויטקייַט. סײַ דער אמת'ער רבֿ, ווי די אַמאָליגע רבי'צין דערמאָהנען אונז אָן טויט, אָן עפּיס, וואָס איז שטיל אָהן טענות, נאָך מיט אַ שמייכעל אויף די ליפּען, אַוועק פון קאָכענדיגען לעבען. זיי בײדע זענען אפשר די איינציגע געשטאַלטען אינ'ם שטעדטיל, וואָס צעווע־

טאָגען נישט דעם לעזער דאָס האַרץ. אויף בּיידענס פּנימ'ער ליעגט שוין די רוהיגקייט פֿון אַ וועלט, וואָס איז נאָך נישט אונזער וועלט. די איבּעריגע פּאַרשוינען אין שטעדטיל זענען אָבּער האַלבּע מתים, וואָס טאַנצען אין קאָן און מאַכען העויות פֿון לעבּעדיגע. און מען דאַרף שוין זיין אַזוי טויט ווי דער רבֿ און די רבּי'צין, אום צו קאָנען דאָס פֿערטראָגען מיט אַ רוהיג געמיטה. אין די קאַפּיטלען „בּטחון", „ל"ו צדיקים", „דערצעהלטע מעשיות" ווייזט אונז פּרץ אַנ'עדה, וואו גלויבּען איז געוואָר'ען צו אַבּערגלויבּענישען. ער בּעקענט אונז מיט אַ מאַסע, וואָס איז שוין אַזוי בּאַרבּאַריש, ווי די יאַקוטען, וואָס ציטערן פֿאַר זייערע שאַמאַנען. אַלס מאַסע, איז זי דורך און דורך נישט אָרגאַניזירט: „כּל ישראל איז נישט מיין, כּל ישראל איז דעם רבּונו של עולם'ס", — זאָגט אַ יוד פֿון טישוויץ און דערמיט דריקט ער אויס דעם שטאַנדפּונקט פֿון אַ וואָרים, וואָס ראָ'עט זיך אין דער ערד, איבּער די לייבּער פֿון זיינס-גלייכען.

דאָס שטעדטיל האָט זיך זיין משׂכּיל, זיין מסור, זיינע עטליכע משוגעים. דער משׂכּיל האָט כּמעט די אייגענע בּעדייטונג, ווי דער מסור, און דער מסור איז אייגענטליך אויך אַ האַלבּער משוגענער. די אָרימע פֿינסטערע מאַסע האָט פֿאַר איטליכען בּעזונדער מורא.

דער משוגע'נער בּעקלאָגט זיך: „דאָס שטעדטיל איז קליין און אַחוץ מיר זענען דאָ נאָך משוגעים. אָט האַלט שוין נאָך איינער משוגע צו ווערען. איך וויים נור נישט, צי וועט ער קרעהען ווי איך, צי בּלאָזען אין דער פֿויסט אַריין ווי שליאָמטשע דעם רבֿ'ס, אָדער גאָר שווייגען ווי חנה די טוקערין".

און אַז די משוגעת לויערט איבּער'ן שטעדטיל ווי אַ קאַץ אויף אַ מויז, זעהט מען דערפֿון, וואָס פּרץ אַליין שרייבּט: „ווען איך טרעף נאָך אַזאַ שטעדטיל ווי טישוויץ אין וועג, וואָלט איך אויך אָנגעהויבּען קרעהען".

דער איינדרוק פֿון פּרץ'ס שטעדטיל איז גאָר אַנ'אַנדערער ווי פֿון אַבּראַמאָוויטשעס שטעדטיל. פֿיהלט מען צו יענע פֿעראַכטונג און רחמנות — בּעקומט מען דאָך צוגלייך די פֿאַרשטעלונג

פֿון אַ מאַסע, וואָס לעבט מיט אַנ'אַלטער קאָמפּליצירטער קולטור.

פּרץ'ס שטעדטיל ציַיגט אונז אַ פֿערווילדעטע, אָרימע, אונוויסענדע מאַסע אין אַ צושטאַנד פֿון דער גסיסה. זיַין בעציהונג צום שטעדטיל איז אַ טיעף פּעסימיסטישע, און אין דעם רחמנות צו זיַינע בעוואוינער איז שוין נישטאָ דאָס ספּעציפֿיש יודישע רחמנות, ווי מיר זעהען דאָס ביַי אַבראַמאָוויטש'ן, נאָר דער טיעפֿער מעהר אַלגעמיינער שמערץ פֿון אַ הויך־קולטורעלען מענשען, ווען ער בעגעגענט זיך מיט אַ מאַסע, וואָס איז פֿעראורטיילט געוואָרען צו אַ לאַנגזאַמען טויט, וויַיל זי איז אָבגעשטאַנען פֿון דער אַלגעמיינער מענשען־ענטוויקלונג.

נישט אומזיסט האָט פּרץ זיַינע בעאָבאַכטונגען געווידמעט „די, וואָס ווילען און קאָנען נישט העלפֿען“. פּרץ האָט פֿערלאָזען דאָס יודישע שטעדטיל מיט דעם געפֿיהל, ווי יענער פּראָפֿעסאָר, וואָס מען רופֿט איהם אַרויס צו אַ גוסס. ווי ליעב און טיַיער עס איז איהם אפֿשר דאָס שטעדטיל פֿון זיַין יוגענד, אין זיַינע עלטערע יאָהרען קאָן ער עס מעהר נישט אויסשטעהן, אויב ער וויל נישט אָנהויבען קרעהען, ווי יענער משוגע'נער.

די צוקונפֿט פֿון דעם ניַיען יודען איז נור אין דער גרויסער שטאָדט. דאָס שטעדטיל האַלט ביַים שטאַרבען. דאָס איז פּרץ'ס שטעדטיל.

III

י. ל. פּרץ האָט געשריבען „בילדער פֿון דער פּראָווינץ“, שלום אַש האָט שוין פֿערפֿאַסט „אַ פּאָעמאַ פֿון יודיש־פּוילישען לעבען“. אונטער דעם דאָזיגען צווייטען טיטעל האָט ער אַרויסגעלאָזען זיין בעריהמט בוך „אַ שטעדטיל“, אין יאָהר 1906.

פּרץ איז אַוועק אין שטעדטיל אַלס אַ רעאַלער מענש, אַלס אַ סטאַטיסטיקער, אַלס אַ געבילדעטער בעאָבאַכטער מיט אַ געוויסען ציעל, וואָס וויל דערגעהן, „וואָס עס טהוט זיך דאָרט באמת“. ש. אַש געהט צום שטעדטיל אין די האַלב־פֿאַנטאַסטישע בגדים פֿון „אַנ'איינזאַמען וואַנדערער מיט'ן פּעקעל אויף דער פּלייצע און אַ שטעקען אין דער האַנד“. נאָך איידער פּרץ איז אַריַין אין שטעדטיל, האָט ער שוין כמעט געוואוסט, אַז קיין נחת

וועט ער פֿון איהם נישט האָבען. אַש דאַגעגען ווייסט כמעט פֿאָרויס, אַז פֿון זײַן נסיעה אין שטעדטיל וועט ער האָבען אַ פּאָעטיש-ראָמאַנטישע הנאה. אָבער סײַ פּרץ, סײַ אַש לאָזען זיך צום שטעדטיל אָהן תמימות און מיט בעשטימטע סענטימענטען, מיט דעם גײַסט פֿון אַ מענשען, וואָס האָט זיך שוין דערווײַטערט פֿון שטעדטיל אויף טויזענד מײַל.

צווישען פּרץ'ס „בילדער" און אַש'ס „שטעדטיל" ליעגט אַ משך פֿון 16 יאָהר. און ווען מען בעדענקט, דאָס 16 יאָהר אין לעבען פֿון יודישען כלל בעדײַט אין אונזער 20-טען יאָהרהונדערט אַ סך מעהר, ווי ענדע 18-טען און העלפֿט 19-טען יאָהרהונדערט גאַנצע דורות אויף אַ מאָל, — איז לײַכט צו פֿערשטעהן, ווי עס האָט זיך געמוזט בײַטען די בעציהונג פֿון פּאָעטען אויך צום שטעדטיל. פֿאַר אַש'ן איז שוין דאָס שטעדטיל עפּיס אַ פֿאַנטאַסטישע זאַך, אַ מין חלום, אין וועלכען עס מישען זיך אויס אַ סך לעבעדיגע פּרטים אינאײנעם מיט אַ פֿאַנטאַסטישען הינטערגרונד. אַש'ס שטעדטיל איז אײַנגעהילט אין אַ בלאָהען, בלאָהען שלייער, מיט וועלכען עס צייכענט זיך אויס איטליכע ווייטקייט אין דער נאַטור. דאָס שטעדטיל שײַנט אַרויס פֿאַר אַש'ס בליקען, ווי אַ ווײַטע, ווײַטע קינדהײַטס-ערינערונג. אין קאַפּיטעל XI „דרײַ חופּות" שילדערט אונז דער פּאָעט אין שענע ווערטער זײַן אײנווייניגסטע בעציהונג צו דעם שטעדטיל, איבער וועלכען עס געוועלטיגט אַ ר' יחזקאל גאָמבינער, אַ חסיד'ישער רבי, אַ מתנגד'ישער רב א. א. וו. און וואָס ער, דער וואַנדלער פֿערלאָזט איצט: „אײנער אַליין מיט דעם פּעקעל אויף דער פּלייצע און מיט'ן שטעקען אין דער האַנד איז דער וואַנדלער (ד. ה. דער פּאָעט) געגאַנגען איבער'ן וועג, וואָס פֿיהרט פֿאַרבײַ דעם בית-עולם, צווישען די הויכע ווײַס-בעשיינטע טאָפּאָלען, וועלכע האָבען אין ליכט פֿון דער לבנה אויסגעזעהן, ווי ווײַסע עדות. דאָ איז אַלץ רוהיג און שטיל געווען, געלעבט זײַן טויט לעבען. אַלט-קאַזמער האָט פֿון דערווײַטען פֿערנומען די נגונים פֿון די פֿידלען, די צוריסענע טענער פֿון די געזאַנגען און דאָס ווײַטע שאַלענדע עכאָ פֿון די טרומייטען און דער בעמבע. נאָר דאָ האָבען זיך די נגונים נישט געקריעגט, נישט אײנער גע-

וואָלט דעם צווייטען גובֿר זײַן. שטיל און רוהיג, ווי פֿון אַ בעהאַלטענער וועלט, האָבען די טענער אַהער געבלאָנדזעט, און האָבען זיך דאָ אינאיינעם אויסגעמישט, צוזאַמענגעקלונגען: יעדער האָט געגעבען זײַן טאָן אין נגון; די חסיד׳ישע פֿידעל, די בעל־הבית׳ישע טרומייט, די בעל־עגלה׳ישע בעמבע, און עס איז איין נגון געוואָרען פֿון איין שטעדטיל״.

אַש האָט בעמיהט זיך צו חאַפּען יעדענס טאָן, וואָס געהט אַרײַן אין דעם נגון, און פֿון אַלע טענער האָט ער געזוכט צו געפֿינען דעם איין־איינציגען נגון, וואָס איז אין אַלגעמיין דער נגון פֿון שטעדטיל. זײַן אויפֿגאַבע איז געווען אַ ראָמאַנטיש־עסטעטישע, ניט קײַן רעאַלע. ווי מאַנכע רײַזענדער איבער פֿרעמדע שטעדט קריכען אַרויף אויף אַ הויכען באַרג, וואָס ליגט ווײַט פֿון שטאָדט, אום צו חאַפּען פֿון איהר דעם אַלגעמיינעם פֿאַרבען־קאָליר, אַזוי האָט אַש זיך דערווײַטערט פֿון רעאַלען צוריסענעם לעבען פֿון שטעדטיל, איז אָבגעטרעטען פֿון איהם אַ מהלך וועגס. און איינזאַם אַליין אין דער פֿרײַער ווײַטקײַט האָט ער זיך צוגעהערט צו אַן׳אַלגעמיינער מעלאָדיע, וואָס פֿליסט צוזאַמען פֿון פֿערשיעדענע אינסטרומענטען. איהם האָט מיט אַ כּיון נישט אינטערעסירט דאָס ניט־האַרמאָנישע, ער האָט נור צונויפֿגעפּאָרט דאָס, וואָס האַרמאָנירט, און וואו נור עס האָט זיך גענומען בילדען אַ שטיקעל קאָנפֿליקט, אַ שטיקעל צוריסענקייט, האָט ער עס באַלד מיט זיין פּאָעטישער פֿאַנטאַזיע אויסגעגלײַכט. אַש׳ס שטעדטיל איז אַזאַ גליקליך האַרמאָניש מקום׳ל, וואָס מיר בעגעגענען דאָס נור אין עולם הדמיון, אין חלום, אָדער ווען מיר לעבען־דורך ליעבע, זיסע קינדער־ערינערונגען.

יחזקאל גאָמבינער לעבט רוהיג און ברייט ווי אַן׳אַלטער פּויילישער שליאַכטשיץ. ווי פֿון אַ הייסען סאַמאָוואַר געהט פּאַרע, אַזוי געהט פֿון איהם גדולה און עשירות, און אַליץ, וואָס האָט מיט איהם צו טהון, באָדט זיך אין אַ ליעבליכער וואַרימער שפֿע. אַליין איז ער אַ מתנגד, נור זײַנע איידעמס זענען שוין חסידים, און ער אַליין חבֿר׳ט זיך אויך מיט לומדים און חסידים. אין זײַן לעבען איז נישטאָ קיין שום קאָנפֿליקטען, אַפֿילו די נאַטור אַליין זאָרגט, אַז יחזקאל גאָמבינער זאָל קיין שאָדען נישט לײַדען.

די ווײַכסעל וויל זײַנע טראַטואַרעס צורײַסען, נאָר די קריעס שטע־לען זיך אָב נאָך צו דער רעכטער צײַט. כּלאחר יד בּעקומט ער זײַן נײַעם איידעם פֿאַר זײַן יונגסטער טאָכטער לאה׳לע און מיט זײַן שותּף לעבּט ער בּנעימות, ווי מאַן און ווײַבּ.

אויך בּײַ לאה׳לען אַליין קומען נור פֿאַר אַזעלכע קאָנפֿליקטען, וואָס פֿערגרעסערן נאָך די זיסע, ליעבּע תּאווה צום לעבּען. לאה׳־לע פֿערליעבּט זיך אין גבֿריאל׳ן, דעם רבּי׳ס בּחור׳ל, אָבּער דאָס פֿערליעבּעניש איז מעהר נישט אַנ׳אַנגענעהם בּענקעניש אין „זמערדיגע פֿאַרנאַכטען". ווי בּאַלד עס קומט דער חתן, וואָס דער טאַטע האָט איהר אויסגעקליבּען, טראַכט זי שוין נישט וועגען גבֿריאל׳ן און אין האַרצען זינגט שוין אַ נײַע מעלאָדיע: „איך האָבּ אַ חתנ׳לע, מײַן טאַטע האָט מיר געבּראַכט אַחתנ׳לע, וואָס איז אינגאַנצען מײַנער". אַזוי טאַנצט דאָס הערציל פֿון אַ קינד, ווען עס בּעקומט אַ ליאַלקע.

קומט אין שטעדטיל אָן אַ חסיד׳ישער רבּי און וואַרפֿט אַראָבּ פֿון זײַן גדולה דעם אַלטען רבֿ, וואָס איז בּעשריבּען מיט די לעגענדאַרסטע שטריכען, ווערט חלילה נישט אין שטעדטיל קיין איבּערקעהרעניש. נאָך אַ קליינעם קינדערשען קאָנפֿליקט זאָגט זיך אָבּ דער רבֿ צוליעבּ דעם רבּי׳ן פֿון סנדקאות און געהט צוזאַ־מען מיט אַלע יודען מקבּל פּנים זײַן דעם נײַעם רבֿ. אומעטום, וואו עס בּילדעט זיך נור אויף אַ רגע אַ קאָנפֿליקט, קומט אַש׳ס ווייכע קינדער־האַנד און פֿערגלעט דאָס. און מיט אַ קינדערש ענטציקט לאַכענדיג אויג שילדערט ער אונז אַלץ, וואָס בּריינגט אַרײַן אַחדות, וואָס בּעהעפֿט, פֿעראייניגט, שמעלצט צוזאַמען. חאַראַקטעריסטיש איז די שטעל, וואו ער שילדערט אונז דאָס בּילד פֿון רבּינ׳ס קבּלת פּנים אויפֿ׳ן פֿעלד.

„חסידים האָבּען זיך צוזאַמענבּעהאָפֿטען, איינער צום צווייטען, איינער האָט אַרויפֿגעלעגט די האַנד אויפֿ׳ן צווייטענס אַקסעל, בּײַ די הענד זיך גענומען, בּעהאָפֿטען זיך און זענען געוואָרען אַנ׳עדה אין דער עדה. זיי האָבּען קיין חלוק נישט געמאַכט, צי „משלנו" אָדער נישט „משלנו". ווער עס האָט געוואָלט, האָט זיך בּײַ אַ גאַרטעל אָנגענומען, בּײַ די הענד זיך אָנגענומען און האָט זיך צוזאַמענגעהאָפֿטען. קינדער זענען געקומען צולויפֿען,

פערפלאָנטעוועט זיך צווישען די פיס, ביי די פּאָטערס גאַרטלען זיך געחאַפּט, ביי די פּאָטערס קאַפּאָטעס, און נאָכגעשלעפּט זיך. און די עדה איז געוואָרען וואָס אַמאָל גרעסער און גרעסער; פון אַלע עקען האָבען זיך יודען צוזאַמענגענומען, בעהאַפּטען זיך און אָנגעהויבען צו זינגען, הויך מיט אַ קול: ברוב עם הדרת מלך".

אין דער שילדערונג פיהלט זיך די קערפּערליכע הנאה פון אַ קינד, וואָס האָט ליעב זיך איינגער צו־צוטוליען צו דער מאַמעס שוים; דאָס איז נישט דאָס אַחדות־געפיהל, וואָס פעראייניגט צווישען זיך ערנסטע גייסטער, נאָר דאָס האַלב־עראָטישע, האַלב־קינדיש־שטיפערישע און קינדיש־ערוואַכטע געפיהל, וואָס פער־אייניגט הענד מיט גאַרטלען, אָרעמס מיט אַקסלען, לאַנגע קאַ־פּאָטעס מיט קינדערשע הענדטלעך, וואָס האַלטען זיך ביי דעם טאַטענס פּאָלעס.

אַש'ס שטעדטיל איז אַ שטעדטיל פון קינדער מיט בערד און פּאות. און ווען מיר, דערוואַקסענע, לייענען דאָס, האָבען מיר דעם אייגענעם איינדרוק, ווי מען וואָלט אונז דערצעהלען אַ מעשה פון אונזערע יונגע פלימעניקעס, וואָס ליגען נאָך אין די וויעגען אָדער וואָס בויען פון קלעצלעך שולען און פּאַ־לאַצען: די גאַנצע צייט געהט ניט אַראָפּ דאָס שמייכעלע פון אונזערע ליפּען. „יצחק יודעל", אָדער דער „ווייבערשער יודעל", לאה'לע, צי איהר חתנ'דעל, דער רב, אָדער ר' יחזקאל'ס יונג נאָטע, די לאָוויטשער רבי'צין, אָדער יענטע די קעכין — אַלע מאַכען אויף אונז אַ לאַכענדיגען, נאַאיוו־קאָמישען איינדריק, ווי קליינע קינדער. אַפילו די שרפה אין שטעדטיל מיט דער מאַ־מען, וואָס זוכט איהר קינד, וואָס איז זיך אַוועק באָדען, רופט נישט אַרויס ביי אונז קיין אַנדער געפיהל, ווי אַ לאַכענדיגס, נאַאיוו־קאָמישעס. נאָכמעהר. גדליה יודעל'ס, „דער יוד אַ סו־חאָטניק פון טאַטען און זיידען, הויך ווי אַ יוד און שמאָל ווי אַ יונגעל", וואָס שפּאַצירט אַרום „ווי דער טויט אַליין" און צווינגט אַ ווייַלע זיך צו דערמאָהנען אָן דעם מלאך המות, וואָס לויערט הינטער'ן מענשען, — מאַכט אויך סוף כל סוף אַ מילדען איינ־דרוק. דער שאָטען פון טויט, וואָס האָט זיך אַריבערגעטראָגען

איבער'ן קינדערשען שטעדטיל, פֿערגרעסערט נאָך די תּשוקה זיך צו בעהעפֿטען גאַרטעל בײַ גאַרטעל און שטאַרקט דעם חסיד'יש-קינדערשען בּרען.

נור איין שטעל אין „שטעדטיל" צושטערט די קינדערשע אידיליע. אין קאַפּיטעל „נאָך יום טוב" געפֿינען מיר ווערטער, וואָס פּאַסען גיכער פֿאַר פּרץ'ן, ווי פֿאַר אַש'ן, וואָס האָט אונז בעשאַפֿען אַ קינדערשען גן-עדן אין פֿאָרם פֿון אַ קליין שטעדטיל. וואו עס הערט זיך נישט די גאַנצע צייט די שטים פֿון נויט און עלענד. בּאַלד נאָך יום-טוב „איז מען אין מאַרק געקומען מיט די שטעקעלעך, מוכן ומזומן אַ גראָשען געלד צו פֿערדיענען... יודען דרעהען זיך אַרום, קוקען-אויס אַ פֿוהר ווי אויף משיח'ן. איינער איז אויפֿ'ן צווייטען בּרוגז, פֿון דערווײַטען, פֿאַר גאָרנישט אין דער וועלט... אויף דער שוועל פֿון ר' ליבוש עפּשטיינ'ס געוועלבּעל שטעהען מעקלער, פֿיהרען אין די חאַלאַטלעך און מאַכֿען דאָס געלעכֿטער פֿון זיך אַליין, זאָגען גלײַכֿווערטליך, עס הייסט, ווי זיי האָבען שוין גאָרנישט וואָס צו טהון. דער „בּעל יכול" קויפֿט אַ רעטעך אין גאַס בּײַ די שטעלען צום מיטאָג. יודען קוקען איהם נאָך און קרעכֿצען, טײַטען אויף איהם מיט די פֿינגער, אַלע קלערען איצט איין געדאַנק: נור ער אַליין וועט הײַנט מיטאָג עסען"...

חוץ דער דאָזיגער שטעל, וואָס איז די איינציגע, וואָס גיט ווי מיט אַ בּליץ אַ לײַכֿט אויף אַש'ס אידיליע און צושטערט איהר כּמעט, איז אַש'ס שטעדטיל אַ שעֿנער, ליעבּער חלום פֿון אַ קינדערש געמיטה, וואו דאָס לעבּען ציהט זיך ווי אַ קלאָר-ווײַסער וואָלקען איבּער אַ מילדען בּלאָהען הימעל.

אַזאַ חלום האָט אָבּער געקאָנט צײַטיג ווערען אין קאָפּ פֿון פּאָעט נור דאַן, ווען דאָס שטעדטיל, אַלס רעאַלע לעבּעדיגע נאָהנטע מאַכֿט, האָט שוין אויפֿגעהערט צו זײַן אַ דבֿר שבּממש. דען אויך אין דעם גליקליכֿסטען רוהיגסטען חלום בּײַ דער נאַכֿט שפּיגלען זיך נישט ווילענדיג אָבּ די רעאַלע טרויעריגע נישט-האַרמאָנישע פּרטים פֿון בּײַ-טאָג. אויך אין אַש'ס חלום געפֿינען מיר עטליכֿע אַזוינע פּרטים, אָבּער זיי זענען אַזוי ווענ'ג,

דאָס דער חלום פערליערט נור ווענינ פון זיין ליעבער, ריינער פּאָעזיע.

ווייטע ערינערונגען פערוואַנדלען זיך ביי אונז אין פּאָעזיע, און די פּאָעזיע פון שלום אַש איז דער גרויסער בעווייז, ווי ווייט דאָס שטעדטיל איז שוין געוואָרען ביי אונז אַ ווייטע, ווייטע ערינערונג.

IV.

א. מ. וויסענבערג'ס „שטעדטיל", וואָס איז ערשינען קוים אַ יאָהר שפּעטער ווי שלום אַש'ס, מאָלט אַ בילד פון אַ יודישער עדה אין אַ קליינעם פּוילישען מקום, ווען עס הויבען אָן איינצודרינגען ביי איהם ניי־מאָדנע אידעען מיט נייע פאָרשטעלונגען פון גערעכטיגקייט און יושר. חוץ איינינע נישט־וויכטיגע פּרטים, איז דאָס שטעדטיל שוין ווענינ ענהליך צו אַלע די דאָזיגע שטעדטליך, וואָס מיר געפינען אין דער שענער יודישער ליטעראַטור. עס אונטערשיידט זיך פון פריק'ס שטעדטיל־מאָלעריי דאַדורך, וואָס די בילדער פון דחקות און נויט פערנעהמען ביי וויסענבערג'ן שוין כמעט קיין אָרט נישט. עס פעהלט אויך דעם שטעדטיל דאָס רוהיגע אידילישע פון אַש'ס אַלטקאָזמער. אַלע די זיילען, אויף וועלכע עס בויט זיך אויף די גייסטיגקייט פון אַ יודיש קאַבצאַנאָווקע, ווי, למשל, דער בית־מדרש, דער רב, דער רבי, דער מגיד, דער חזן, די לומדים, חסידים א. ד. גל., פערנעהמען שוין נישט קיין פלאַץ אין דער שילדערונג. אויך עקאָנאָמיש איז זי שוין נישט פערבונדען מיט'ן מאַרק, וואו אַמנין יודען רייסען זיך ביים וואָגען פון פויער'ס פּראָדוקטען און קומען־אָב אַ לאַנגען זומער־טאָג מיט אַ פיער־גראָשענדיגען רעטעך. וויסענבערג'ס שטעדטיל אַרבייט אַ גאַנץ יאָהר פאַר אַ גרויסען צענטר. חאָטש עס איז איצט פאַר פּסח, „נאָר שוסטער, בפּרט היגע שוסטער, וואָס אַרבייטען שטיוועל פאַר די גרויסע שטעדט, — זיי איז אַלץ איינס. זיי זענען היינט נישט ברודיג מעהר ווי אַ גאַנץ יאָהר". דער פאַר־פּסח שפּיעלט שוין פאַר זיי נישט די ראָליע, וואָס פאַר אַנדערע בעלי־מלאכות, וואָס

ציהען זייער חיונה פֿון שטעדטיל. די יודישע יום־טובֿים שנײַדען זיך שוין נישט אַרײַן אין זייער לײַבּ, ווי בײַ דעם פֿאַרצײַטיגען קליין־שטעדטילשען יודען. זייערע עקאָנאָמישע לעבּענסבּעדינגונגען זענען שוין פֿיעל אַבּסטראַקטער און דער „היגער שוסטער“ איז שוין איינגער צוזאַמענגעקניפּט מיט די מערק פֿון די גרויסע צענטרען, וועלכֿע ער האָט בּפֿועל ממש אפֿשר קיינמאָל אין די אויגען נישט אָנגעזעהן, איידער מיט דעם אייגענעם מאַרק, וואָס שטעהט אין מיטען שטעדטיל אַטריט ווײַט פֿון שוסטערשען דרייפֿוס. „יעקעל בּריסקער און נחום האָמלער, וואָס וועלען קומען בּאַלד נאָך פּסח אין שטעדטיל אַרײַן און מאַכֿען אַ „רוים“, אַז דער רוח זאָל עס חאַפּען!“ — פֿערנעהמען מעהר די פֿאַנטאַזיע פֿון די אַרבּײַטער, ווי די דרשה פֿון רבֿ שבּת־הגדול אין בּית־מדרש.

נאָר הויך נחום האָמלער און יעקעל בּריסקער וואַרטען ערבֿ פּסח חבֿרה יונגוואַרג אויף זייערע חבֿרים, די „וואַרשויער געסט“, וואָס וועלען אָנקומען אויף פּסח „מיט שײַנענדיגע פּנים׳ער, מיט פֿאַצעטישע היטלעך אויף די קעפּ, געפּרעסטע קעלנערלעך, רויטע אָבּגעשמיסענע בּעקלעך פֿון ווינד, מיט אויגלעך, וואָס קוקען פֿון אונטער די דאַשעקלעך גאָר ממזר׳יש“. דער יונגער דור שטעהט שוין אונטער דער השפּעה פֿון צוויי אַבּסטראַקטע כּחות, פֿון דעם גרויסען מאַרק און דער גרויסער שטאָדט. די פֿאַצעטישע היטעלעך און די געפּרעסטע קעלנערלעך פֿער׳מאוס׳ן שוין אין זײַנע אויגען די פֿאַרצײַטיגע שיך און זאָקען און געקרײַזעלטע פּאות׳לעך. די העלדען פֿון שטעדטיל זענען שוין נישט די שענע בּעלי־הבּתים, וואָס פֿערנעהמען אין בּאָד און אין שוהל די מזרח־וואַנד, נאָר די יונגוואַרג צוערשט, מיט אַ יעקעל סטאָליער אָן דער שפּיץ און דערנאָך מיט אַנ׳איטשעלע קאַמאַשען־מאַכֿער. די אַלטע בּושה און דער אַלטער דרך־ארץ פֿאַר די פֿאַרצײַטיגע יודישע היילינגטימער איז צוקראָכֿען, ווי שוים אויף וואַסער. בּשעת דער שמש איז מכֿריז דעם עולם, אַז דער רבֿ האָט גע׳אסר׳ט מעהל פֿון אַנדערע שטעדט, בּעווײַזט זיך שוין אויף דער בּימה יעקעל סטאָליער און איז אויך מכֿריז: „רבּותי... מען טאָר נישט, מען בּעשטעהט נישט... אָרימע אַרבּײַטערס געלד... מען מעג

ברײנגען מעהל — נישטאָ קײן מאָנאָפּאָל". און שפּעטער, װען אין שטעדטיל זענען אײַנגעדרונגען די אידעען פֿון אַנ'אײגענער סאָציאַלער מאַכֿט און אַ נײַער סאָציאַלער גערעכֿטיקײַט, װען צו די אַלטע ליעדלעך איז צוגעקומען דאָס ליעד:

„ברידער און שװעסטער פֿון אַרבײַט און נױט,
די אַלע, װאָס זענען צװײהט און צושפּרײט"... —

שטעהט שוין יעקעל סטאָליער „מיט'ן פּנים אין שויב און קוקט, װי יודען געהען פֿון שוהל מיט די טליתים אונטער די אָרעמס, און קוקט אַרויס מיט אַ שטילער, ליכֿטיגער האָפֿנונג אין די אויגען און אויף די ליפּען שװעבט אַנ'אויסגעלײטערטער שמײכֿעל: װאַרט, װאַרט, אַלטע נאַראָנים!"

דער בעגריף פֿון אַ „יודיש װאָרט" האָט זיך שוין לגמרי פֿערענדערט. „פֿאַר־נאַכֿט, מען לעגט אַװעק די אַרבײַט, לאָזט מען זיך אין גאַס אַרײן... מען בעגעגענט זיך מיט יודען, װאָס שטעהען אויפ'ן שוהל־הויף... און װאַרטען אויף אַ שטערן... קוקט מען זיך איבער מיט זײ און געהט װײַטער... מען שפּאַצירט פֿאָרלעכֿװײַז... מען חאַפּט זיך אַרײַן צו מאָטעלען אין טהײ־הויז הערען אַ יודיש װאָרט... װער שמועסט אַ ליעדעל — איז אַודאי גוט".

און דאָס „יודישע װאָרט" איז שוין נישט קײן דרשה פֿון אַ מגיד, נאָר די האַלב־קלאָרע רײד פֿון יעקעל סטאָליער, אָדער פֿון אַ װאַרשױער פּ. פּ. ס.'אָװניק.

און װײסענבערג'ס שטעדטיל, װעלכֿעס איז נאָך געמאָלט געװאָרען אין אַזאַ מאָמענט, װען עס איז אַדורך די יודישע אַרבײטערקעפּ דער בליץ פֿון אַ הויכֿען סאָציאַלען געדאַנק און איבער די הערצער איז אַריבער אַ װאַרימער שטראָם פֿון אַ העכֿערער גערעכֿטיגקײַט און אַ טיעפֿען יושר, — איז שוין דאָס שטעדטיל געטײלט אין צװײ פֿײַנדליכֿע לאַגערן, די אויבערהאַנד בעקומט אויף אַ רגע די יונגװאַרג און דריקט־אויס אינסטינקטיװ דעם טיעף בעהאַלטענעם רצון פֿון האַרצען און די האַלב־קלאָרע בעגריפֿען פֿון אַ נײַעם מענשליכֿען לעבען, װאָס װיל נישט װיסען פֿון אַ צופֿאַלענעם, נאַרישען יודישען קיום. אודאי, ליעגען נאָך זײערע גײַסטער אײַנגעהילט אין די אײגענע מלבושים פֿון אַ קלײן־

שטעדטילשען לעבען, אָבער דאָס, וואָס שײַנט אַדורך די מלבושים, האָט שוין אַ שוואַכען ספּעציפֿישען יודישען האַראַקטער. ווי נאַאיוו, קאָמיש און לאַכענדיג עס זענען נישט די יעקעל סטאָליערס און די איטשעלעך, אָבער זייער גאַנצער מהות איז שוין אָבגעריסען פֿון די אַלט-קליין-שטעדטילשע אידעאַלען און פֿאָרשטעלונגען, און דערנעהנטערט זיי מיט טויזענד פּרטים צו דעם גרויס-שטעדטישען יונגען דור, וואָס נעהמט זיך אַלײן אַרײַנבריינגען אַ סדר אין דאָס פֿינסטערע לעבען אַרום.

די צוויי הויפּט-טיפּען, יעקעל סטאָליער און איטשעלע קאַמאַשען-מאַכער, אונטערשיידען זיך נור אין אָנפֿאַנג דורך זייער בעוואוסטזיניגקײַט. דער אייגענער איטשעלע, וואָס איז בײַם אָנפֿאַנג ערצעהלונג געווען נאָך קינדיש, לײַכטזיניג און נישט פֿערשטאַנען אַזוי ווי יעקעל זײַן ראָליע — ענטוויקעלט זיך אין לויף פֿון די געשעהענישען, וואָס זענען אַריבער איבער זײַן געמיטה, און ווען סוף ספּור המעשׂה פֿערשיקט מען איהם אינאיינעם מיט יעקלען קײַן סיביר, שטעהט ער שוין פֿאַר אונז אַלס אַ בעוואוסטזיניגער טיפּ פֿון נײַעם יונגען דור.

וויסענבערג האָט אויסגעהאָפּטען זײַן שטעדטיל-בילד מיט די פֿעדים פֿון דעם בונדיזם, וואָס דרינגט אַרײַן אין אַ שטעדטיל. נאָר דער בונדיזם איז נור דאָס נאַטירליך-קינסטליכע מיטעל, אום בולט'ער אויסצודריקען די צוטיילונג פֿון שטעדטיל אין אַ פֿאַרצײַטיגען און אַ הײַנטיגען, וואָס פֿערליערט זײַן ספּעציעל-יודישען חאַראַקטער. יעדע נײַע אידעע, וואָס האָט פֿערהאַפּט דעם לעצטען דור, האָט בולט אַרויסגעוויזען, וואָס פֿאַר אַ תהום עס ליעגט צווישען דעם הײַנטיגען יודען און דער אַלטער יודישער קולטור. די סצענע, וואו עס שילדערט זיך, ווי יעקעל סטאָליער האָט פֿערלאַנגט נאָך די פּאָגראָמען, אַז יודען זאָלען בילדען אַ זעלבסט-שוץ אין שטעדטיל, בעלײַכט, ווי מיט בענגאַלישע פֿײַערווערק, דעם געוואַלדיגען חלוק צווישען יונג און אַלט.

— „וואָס איז דאָס פֿאַר אַ תהילים? — האָט ער אַ געשריי געטהון און אַ פּאַטש אין שולחן אַרײַן — הײַנט איז נישט קײַן צײַט פֿון תהילים, נאָר פֿון קעמפּפֿען מיט „בראָן“!“

— „געוואַלד, „בּראָן“, — האָט זיך דער רבֿ אָן וואָרט אָנגע-האַפּט, — נישטאָ קיין בּראָן! תּהילים! תּהילים איז דאָ! תּהילים!“

— „נישט קיין תּהילים, נאָר בּראָן, — שרייט יעקעל סטאָליער נאָך העכער, — און טאַקע בּראָן, רעוואָלווערן, פּיסטאָלע-טען!“

עס ווערט אַ מלחמה אין בּית-מדרש: „בּראָן“, „תּהילים“, שרייט מען פון אַלע זייטען, און ערשט דעמאָלט, ווען איינער פון דער „חבֿרה“ האָט אַ ווייז געטהון אַ רעוואָלווער, האָבּען זיך די אַלטע מיט שרעק אָבּגעטראָגען פון דעם יונגוואַרג.

אודאי, זענען בּיידע טיילען לעכערליך, שטאַרק קאָמיש און נישט גערעכט, אָבּער דאָ האַנדעלט זיך נישט וועגען דעם. די טהאַט-זאַך בּלייבּט אָבּער פעסט בּעשטעהן, אַז די יונגע האָבּען בּעסער בּענומען און פערשטאַנען זייער אויפגאַבּע, ווי די אַלטע יודיש-קייט. וויכטיג איז דאָס, וואָס די יונגע האָבּען אין גיכען פערשטאַ-נען, אין וואָס עס בּעשטעהט זייער נאַרישקייט און נישט-גע-רעכטיגקייט, בּעת די אַלטע יודישקייט איז געבּליבּען נאָך אַלע נסיונות אַזוי בּלינד, ווי פריהער.

פאַר אונזערע אויגען האָבּען זיך פאַרבּייגעטראָגען דריי שטעטלעך. אַלע ווייזען אונז אַ נייע בּעציהונג צום שטעדטיל, פון וועלכען דאָס היינטיגע מאָדערנע יודענטום טראָגט זיך אָבּ, ווי פון ווייַ-רעך. בּיי פּריץ'ן זעהען מיר די פאָלשטענדיגע דעגענעראַציע פון שטעדטיל, און אַוואו עס זעהט זיך נישט אַפילו אַ סימן פון אַ קאָנפליקט צווישען אַלט און יונג. בּיי אַש'ן זעהען מיר אַנ-אידיליע, וואו אַלץ פליסט מיט דער רוהיגקייט פון די לייכטע בּע-גולטע וואָלקענדלעך אויף אַ קלאָרען הימעל אין אַ זומערדיגען פאַר-נאַכט. מיר זעהען עפּיס אַזוינס, וואָס איז גאָרנישט בּנמצא און מאָלט זיך אין דער פאַנטאַזיע פון אַ צאַרטען, ראָמאַנטישען קינדער-האַרץ. די יודישקייט איז אין אַש'ס שטעדטיל גאַניץ, ווי אַ נוס, וואָס איז אָקאָרשט אַראָבּגעפאַלען פון בּוים. מיט אַ יחזקאל גאָמבּינער וואַקסט אַ גאַנצער דור איידעמס און אייניקלעך, וואָס וועלען די אידיליע נישט צושטערען. אויף דעם האַרטען, טרו-קענעם גרונד פון אַ שטעדטיל, וואָס איז חרובֿ געוואָרען, האָט

אַש אונז געשטעלט אַ שײנע מצבֿה, זײַן חלום, דעם חלום פֿון אַ פּאָעט.

װײסענבערג׳ס שטעדטיל דאַגעגען װײזט אונז נישט־װילענדיג ער־הייד, אַז אויב אין שטעדטיל איז נאָך מעגליך װאָס ס׳איז פֿאַר אַ לעבען, איז דאָס לעבען אין פּרינציפּ שוין גאָר אַנ׳אַנדערס און עס איז נור מעגליך דאַן, װען עס איז עקאָנאָמיש און גײַסטיג פֿערבונדען מיט דער גרויסער שטאָדט, מיט איהרע געדאַנקען און תּאוות, אידעען און אידעאַלען. נאָר אין װײַסענבערג׳ס שטעדטיל געפֿינען מיר אַ קאָנפֿליקט צװישען יונג און אַלט (װײַל עס איז דאָס איינציגע שטעדטיל פֿון די דרײַ, װאו עס איז פֿאַרהאַן לעבען), אָבער דער קאָנפֿליקט איז פֿון דעם סאָרט, װאָס פֿיהרט מיט דער נויטװענדיגקײַט פֿון אַ געזעץ, אַז אַלץ, װאָס איז יונג, שטאַרק און קרעפֿטיג, זאָל אַװעקגעהן אין די גרויסע שטעדט, װעלכע איז איהם שוין לאַנג אַזוי עקאָנאָמיש און גײַסטיג נאָהנט.

אין צענטר פֿון אונזער קומענדיגער יודישער ליטעראַטור, װעט מן הסתם, דאָס שטעדטיל שוין נישט פֿערנעהמען דעם גרויסען פּלאַץ, װאָס אַמאָל.

שלום יעקב אבראמאוויטש.

(מענדעלי מוכר ספרים).

(צום פופציג־יאָהריגען יובילייאום).

I.

פופציג יאָהר זענען אַוועק זינט ש. י. אַבראַמאָוויטש האָט אָנגעהויבען צו שרייבען. ווי ביי אַלע ליטעראַטען, האָבען זיך אין זיין אויג און גייסט שאַרפער פאַר אַלץ אָבגעשפּיעגעלט די אַיינדריקע פון זיין פריהער קינדהייט, און לעזען טהוען איהם מענשען, וואָס זענען שוין טיעף אַריינגעוואַקסען אין צוואַנציגסטען יאָהרהונדערט. ביי די בריעפען פון אַבראַמאָוויטש'עס ווערק רייבען זיך אייגענטליך פיער דורות: דער עלטער־זיידע פון די ניקאָלאַיעווסקע צייטען און דער אור־אייניקעל, וואָס האָט שוין דורכגעמאַכט אויף זיינע פלייצעס די בהלה־צייט פון אַ רוסישער רעוואָלוציע. און צווישען דעם אונטערטאַן פון ניקאָלאַי דעם ערשטען און דעם אור־אייניקעל ליעגט אַיינגעשפּאַרט עפּיס אַ פערזעהעניש — די השכלה־עפּאָכע — מיט איהרע מענדעלסאָנ'לעך און איהרע פעטערבורגער חברות. אַודאי, האָבען די פיער דורות אַנ'אינווייניגסטען צוזאַמענהאַנג צווישען זיך. אָבער שלום יעקב אַבראַמאָוויטש האָט זיך ניט אָבגעגעבען דערמיט אונז צוזאַמענצוקניפּען די דורות. בולט'ער פאַר אַלץ טרעט אַרויס פאַר אונז אין זיינע ווערק דער עלטער־זיידע, שאַרפער ווי די שפּעטערדיגע שילדערונגען שילדערט ער אונז, דער זיידע ר' מענדעלי, די סביבה און דעם גייסט פון דער צייט, ווען זיינע טאַטעס און פעטערס האָבען נאָך געטראָטען אויף די קאַבצאַנסקער נחלאות. ריין אָביעקטיוו גענומען, זעהען מיר ביי ר' מענדעלי'ן נישט קיין איבערגאַנג פון אַמאָל צום היינט. פערטיעפענדיג זיך אין זיין וועלט, פערליערען מיר דעם חוש פאַר דער

היינטיגער יודישער גאַס. ווען מיר קלאַפּען־צו זיינס אַ „ספּיר המעשׂה", דוכט זיך אונז, אַז מיר האָבען עפּיס דורכגעלעבט אַ חלום. וואָס האָט גאָר קיין שייכות נישט צו דעם איצטיגען קאָכענדיגען טאָג.

דער מענשליכער גייסט, וואָס בעזיצט דעם געטליכען כח זיך דורכצופאָהרען אין איין רגע איבער געשטאָרבענע פאַרצייטיגע וועלטען און דורות, — וואָס איז געבענשט מיט דער גאָב „להזכיר נשכחות" און צו פערגלייכען דאָס אַלטע טויטע אַ מ אָ ל מיט דעם וואַרימען לעבעדיגען ה י י נ ט — ווערט נשתומם און צוטומעלט, ווען ער פאָהרט זיך דורך פון דעם היינטיגען דור צו דער צייט פון אַ „ר' שלמה בן חיים", בעת יודען האָבען בתמימות געגלויבט, אַז משה מאָנטעפיאָרע איז געקומען אָבקויפען ביי ניקאָלאַי דעם קיסר זיינע רוסישע יודעלעך. עס דוכט זיך אויס, אַז עס איז גאָר נישטאָ קיין שום קרובה'שאַפט צווישען דער היינטיגער יודישער וועלט מיט איהרע עמיגראַנטען, עקסטערנעס, דאַנטיסטען, חדרים־מתוקנים, מלמדים עברית־בעברית, הענדלער מיט לעבעדיגער סחורה, גרענעץ־אַגענטען, מיט איהרע ציוניסטען, טעריטאָריאַליסטען, פועלי־ציון; מיט איהרע צייטונגען, מוזיקאַלישע חברות, קולטור־קאָנגרעסען, צוזאַמענפאָהרען; מיט איהרע האַנדווערקשולען, פּרוב־קאָלאָניעס און אָווענד־קורסען; מיט די צאָהן־דאָקטאָרקעס, בערנער קורסיסטקעס און פּאַריזער כלה־מיידלעך; מיט איהרע ליטעראַטען, בונדיסטען, צושויבערטע דעקאַדענטען — און מיט דער וועלט פון אַ ר' מענדעלי, וואָס איז בעשטאַנען פון „אַ האַפער, אַ מגיד, אַ מוסר; פון אַ שמש, אַ קהל'שען שרייבער, אַ סבאָרשטשיק, אַ דעפּוטאַט, אַ בעל־עצה, אַ בעל־טובה; פון בעהעלפערס, מלמדים, שדכנים, בדחנים, בטלנים, גבאים, משולחים און ישיבה־בחורים, פּרושים, לומדים, זיידענע מענשען, שענע יודען, טאַטענס קינדער, תהלים־זאָגער, משניות־לערנער, בעלי תפלות, שופר־בלאָזער, דריידלעך־מאַכער, פּורים־שפּיעלער, מצה־רעדלער ביז די דינים, שוחטים, מנקרים, משגיחים, טוקערינס, קיטלעך־לעגערקעס, פעלד־מעסטערינס א. א. וו."

ווען מיר קוקען זיך איין אויף דער יודישער גאַס, וואָס עס ווייזט דער אַשמדאַי דעם צוטראָגענעם ישׂראל'יק'ן אין ר' מענדעלי'ס „קליאַטשע", ווען מיר זעהען שוויבלען און גריבלען אויף דער גאַס: „פּאה'קעלעך, גערגעלעך, בערידענעלעך, שיך־און־זעקעלעך, פּיאַטקעלעך, פּאַ־

טשילקעלעך, פושקעלעך, קעכטעלעך, קאַלעפּעלעך, שרי ערלעך, גראָגערלעך, גלות-ליכטלעך, קאָרפּירער אתרוגים'לעך און כּפּרה-הינדלעך" — און מיר קעהרען זיך צוריק פון דעם עולם-התהו צו דער היינטיגער יודישער גאַס מיט איהר אייניגער-מאַסען אויסענווייניגסטער ציכטיגקייט און איירָאָפּעאישקייט — דוכט זיך אויס, אַז די צייט האָט שוין לאַנג אָבגעוואַשען דעם זכר פון אַבראַמאָוויטש'עס וועלט; אויף דעם אַלטען בית-עלמין האָבען די שוין ווערים צוגעסען און איבער איהרע צופוילטע גליעדער האָט אויפגעשפּראָצט נאָר אַ נייע לעבען, גאָר אַ נייmאָדנער שטייגער פון אַ יוד און פון אַ יודישער גאַס.

און ווייטער דוכט זיך אויס, אַז נישט נור אויסערליך האָט זיך געביטען די יודישע גאַס, נאָר אויך אינערליך. צו אַבראַמאָוויטש'עס צייטען, ווען אַ יוד האָט זיך גענומען צו השכּלה, איז צוערשט געבאָרען געוואָרען ביי איהם אין האַרצען אַ פעראַכטונג צום יודען אַלס יודען, און צו דער יודישער סביבה. „איך וועל בלייבען אַ יוד און נישט קיין מענש" — האָט זיך געשראָקען ישראליק, בעת ער האָט זיך בעשלאָסען געהמען זיך צו די ביכלעך — „איך וועל בלייבען אַ רעטעניש, עפּיס אַ פאַניע, וואָס קעהרט אויס, רייניגט אומעטום אויס, און בעהאַלט זיך אַליין אין מיסט, ערגיץ אין אַ ווינקעל. דאָס מיינט מען אַ בעזים! עפּיס אַ פאַניע, וואָס דרעהט זיך אַרום דאָ און איז פאָרט נישט דאָ אויף דעם עולם, וואָס איז פלייש און בלוט און זי דאַכט זיך פאָרט איטליכען אויס, עפּיס איז זי גאָרנישט"! (קליאַטשע" קאַפּ. 1).
אַרבייטען אין פאָלק, פאַר'ן פאָלק הייסט זיין אַ „פאַניע", וואָס קעהרט אומעטום אויס און בעהאַלט זיך אַליין אין מיסט". די השגות „מענש" און „יוד" זענען געווען אַזוי ווייט איינער פון אַנדערן, אַז מען האָט זיך גאָרנישט געקאָנט פאָרשטעלען זיי צו פעראייניגען. איצט אָבער, ווען מיר האָבען זיך דערקענט, אַלס איינצעלנע טראָפּענס פון איין יודישען קוואַל, קומט אונז אויס משונה'דיג די פאָרשטעלונג נישט צו וועלען זיין די „פאַניע, וואָס קעהרט אומעטום אויס און בעהאַלט זיך אַליין אין איהר אייגענעם מיסט". גראָד דאָס, וואָס אין דער צייט פון דער השכּלה-עפּאָכע האָט אויסגעזעהן אין די די אויגען ווי מיסט (מיר מיינען די יודישע סביבה) — האָט בעקומען היינט ביים יודען אַ בעזונדער אָנציהונגס-קראַפט. דער היינטיגער יוד זוכט גראָד „דעם ווינקעל", וואו ער זאָל זיך קאָנען בעהאַלטען.

ד. ה., וואו ער זאָל זיך קאָנען פיהלען ווי ביי זיך, ווי אין דער־היים. ווייטער איז מען נאָך צו יענער צייט נישט דערגאַנגען צו דער השגה פון זעלבסט־שטענדיגקייט. דער יוד, דער פיהלענדער און דענקענדער יוד האָט העכסטענס געפאָדערט גערעכטיגקייט פון זיינע בעלי־בתים צו איהם. אָבער קיינמאָל איז איהם נישט איינגעפאַלען צו וועקען אין זיך אַ רצון אומצואַנדערשען זיינע כלל'ישע געפיהלען בנוגע צו דער צוקונפט פון אייגענעם פאָלק. אין ר' מענדעלי'ס „קליאַטשע" געפינען מיר אַ ביטער סאַטיריש פערהעלטניש „צו די נייע מאָדנע יודישע נאַרען", וואָס האָבען אין דער בילדונג געפונען דאָס מיטעל, ווי צו מאַכען פון דער „קליאַטשע" אַ מענשען. „איטליכס בעשעפעניש, וואָס ווערט געבוירען איז קודם־כל אַ לעבעדיגע זאַך, פערזאָרגט מיט אַלע אברים, טאַקע פון זיינעטוועגען, בכדי דורך זיי צו בעקומען אַלצדינג, וואָס עס בעדאַרף נויטיג האָבען צום לעבען. עס האָט, אַ שטייגער, אַ מויל אויף צו עסען, עס האָט אַ נאָז, כדי צו שמעקען, עס האָט פיס, כדי צו געהן, נישט כדי צו טאַנצען, טאַנצען און נאָך אַזוינע שמאָכטעלייען זענען אויסגעטראַכטע מעשיות, דאָס האָט מען אַליין זיך אויסגעטראַכט שפּעטער און עס אַ נאָמען געגעבען „בילדונג" — ענטפערט די „קליאַטשע" דעם גרויסען בעל־רחמנות ישראל'יק'ן. זי גלויבט נישט אין הומאַניזם, מענשליכקייט, באַרמהערציגקייט, רחמנות, זי האָט אויך קיין צוטרויען נישט צו אוטיליטאַריזם, צום נוצליכקייטס־געפיהל פון מענשען, וואָס זאָגט, אַז וואָס וועניגער מען פייניגט אַ מענשען, אַלס נוצליכער איז ער פאַר'ן כלל. זי האָפט נור אויף יושר, גערעכטיגקייט. אָבער אין ערגיץ הערט איהר נישט דעם קול פון אַ געזונדטען לעבענס־געפיהל, וואָס וועקט אַ שטאַרקע זעלבסטשטענדיגקייט. דען וואָס איז דער ציוניזם, בונדיזם, טעריטאָריאַליזם א. ז. וו., אַלע די בעוועגונגען, וואָס האָבען אָנגעהויבען וועקען אַ יודיש האַרץ, ווען ניט דער פאָלקס־אינסטינקט פון זעלבסטשטענדיגקייט?

אין אַבראַמאָוויטש'ס צייטען איז דער יוד געווען אַלס פאָלק פּאַסיוו, היינט, אָבער, דוכט זיך, איז ער אַקטיוו.[*] אין ר' מענדעלי'ס דור זענען די סאָציאַלע געפיהלען פון יוד געווען פערטויבט, עס איז נישט געווען קיין בעוואוסטזיניגער כלל, נאָר איינצעלנע אידיווידוען, וואָס עס האָט זיי צוזאַמענגעהאַלטען אַנ'אויסערע לעבענס־פאָרם. די יודישע

גאָס פון ר' מענדעלי'ס וועלט האָט געהאַט אַ שוואַכע בעוואוסטזיניגקייט. האָטש אויסערליך האָט זי געהאַט אַלע סמנים פון רוחניות — פאות'לעך און שיך און זעקעלעך האָבען פול געמאַכט די ירידלעך און די קלייזלעך — אָבער אינוויינינג האָט זי נישט געהאַט אין זיך קיין לעבען און איז געווען ווי פערגליווערט. פאַר אונז, די היינטיגע, דוכט זיך שוין אויס דער חלוק אַזוי גרויס, אַז מיר זעהען שוין גאָר כמעט קיין המשך נישט צווישען דעם ניידען און דעם אייניקעל.

II.

דאָך, נישט קוקענדיג אויף אַלע די בעטראַכטונגען, הערען מיר פאָרט אין אַבראַמאָוויטש'עס ווערק אַ שטים, וואָס איז אונז אַלעמען נאָהנט און, דאַכט זיך, גוט בעקאַנט, זעהען מיר דאָך אין אַלע זיינע שילדערונגען נאָהנטע געשטאַלטען און היימישע פנים'ער. ווי ס'ווייזט אויס, ליגט פאָרט ביי אונז נאָך אַ גלגול פון דעם יודעל, וואָס האָט געלעבט אין די יאָהרען פון ניקאָלאַי'ס צייטען. אָדער צי האָט אַבראַמאָוויטש עפּיס בעריהרט אַזאַ קנייטשעלע אין דער יודישער גלות-נשמה, פון וואָס מיר, די אייניקלעך, זענען נאָך עד-היום נישט פריי געוואָרען?
אמת, אַז מען זאָל נעהמען צוגליעדערען ר' מענדעלי'ס ווערק אויף אַ ריין-פּראַקטאָקאַליסטישען שטייגער, וועלען מיר אין זיי נישט געפינען קיין שטעגעלע, וואָס זאָל זיין עהנליך צו אונזערע היינטיגע גלות-וועגען. אָבער צי האָט דאָס גאָר אַ זין צו פערגלייכען שילדערונגען פון אַ קינסטלער-האַנד מיט אַן'אַלטער פאָטאָגראַפיע פון אַן'אַמאָליגען פאָטאָגראַף? געוויס, האָט זיך דאָס אויסערליכע פנים פון היינטיגען לעבען געענדערט, אויך אינערליך זענען מיר אַנדערע געוואָרען, די טיעפערע אָבער, די שטיל-פערבאָרגענע קנייטשען פון אונזער גלות-נשמה, וואָס דאָס זעהט נור אַ גאָט-געבענשטער קינסטלער, האָבען זיך ווענינ וואָס געענדערט. און ווען אונז געלינגט זיי צו ענטפלעקען, האָבען מיר עס צו פערדאַנקען איינציג אַליין אַבראַמאָוויטש'ען, וועלכער האָט זיך געשטעלט די אויפגאַבע צו האַפּען מיט זיין פענזעל „דאָס פּינטעלע יוד".
צוגלייך מיט זיין שכל פון איין לאַנד, גאָנאָל, האָט ער אונז געשילדערט זיין אייגענע צייט. אָבער דערביי האָט ער פונקט ווי זיין שכן אַ קוק געטהון טיעפער דורך די אויסערע בגדים פון זיין

צייט און אונז ענטפלעקט הוילע, נאַקעטע נשמות, אפשר אייביגע יודישע נשמות. און פונקט ווי גאָגאָל'ן געניסט נאָך היינט דער אור-איינ̇יקעל פון זיין עפּאָכע, אָט אַזוי געניסען מיר נאָך היינט אַ „פישקע דעם קרומען“ און „מסעות בנימין השלישי“. ווי איטליכער קלאַסיקער, (און אַבראַמאָוויטש איז דער קלאַסיקער פון רוסישען גלות-יודענטום), פערמאָגט ער אַ סוד, עפּיס אַ מין כשוף, וואָס לאָזט זיך נישט אויסדריקען אין ווערטער,—אַ כשוף, וואָס גיט אונז, די קינדער פון פערטען דור, זיך צו פיהלען פאַר נאָהענטע מחותנים מיט אונזערע נאַרישע עלטער-זיידעס. צי ליגט דאָס אין דעם, וואָס אַבראַמאָוויטש'ן האָט זיך איינגעגעבען צו חאַפּען דעם טיפּישען קנייטש און לשון פון אַ יודישער אומה מענשען? צי אין דעם, וואָס ער האָט אונז געוויזען דעם כאַראַקטעריסטישען רימטוס פון אַ גאַנצער עדה יודען? צי אין דעם, וואָס ער האָט שאַרף אַרויסגעשטעלט פאַר אונזערע אויגען די פיעל סתירות אין דער נשמה פון רוסישען גלות-יודענטום?—ווי די מעשה איז: צופעלליג איינע פון די בערימטע „ספורי-המעשיות“ פון ר' מענדעל'ן, פיהלען מיר אָן ווערטער, אַז מען האָט אונז געצוואונגען זיך טיעפער צוצוקוקען צו אַ בילד, וואָס איז צוגלייך מיין איינענעס, ווי דאָס בילד פון אַ נ'עדה יודען, וועלכע מען רופט אָן כלל-ישראל.

ש. י. א. איז געוואָרען דער שילדערער פון דער כנסת ישראל מיט איהר וואָכענדיגער קדושה און איהר צוטומעלטען אָרימען גשמיות'דיגען לעבען. נישט אין איינצעלנע געשטאַלטען האָט ער אונז געמאָלט די פאַרצייטיגע וועלט, נאָר אין איהר גאַנצען כללישען אויסדרוק. ער האָט אונז איבערגעגעבען דעם תמצית, דעם גייסט פון יודישען אתה-בחרתנו'ניק, ביי וועמען דאָס לעבען פערגעהט צווישען קלויז און מאַרק. ווען אויך די אויסערע פאָרמען האָבען זיך געביטען, אָבער אין תוך בייט זיך נישט אַזוי גיך די נשמה פון אַ גרויסען קיבוץ. „אַלץ בעקומט ביי אונז סמנים פון אַ מעקלערישען עסק'ל“, קלאָגט זיך אַבראַמאָוויטש און שילדערט אונז דעם גייסט פון אַנ'אַמאָליגער יודישער חתונה. „אפילו חתונה-האָבען איז אויך אַ געשעפט. דער יוד האַנדעלט אַיין אַ ווייב, דינגט זיך פריהער גוט אויס וועגען מקח, וועגען נדן, וועגען איטליכם פיצעלע בעזונדער, זענען די תנאים דערפילט כפי המדובר, טאָ קום-זשע, כלה לעב, אונטער דער

הופה מיט דעם שדכן, דעם בדחן, מיט דעם גאַנצען פּעקעל כלי־קודש, וואָס לעקען פון געשעפט אָב אַ ביינדעל, זיי אַ ווייב, דיים קריעה און ווער פערשוואַרצט מיט מיר אינאיינעם. אויב דו ביזט קלוג אָדער נאַריש, שען אָדער מיאוס, דאָס איז שוין דיין עסק. מיר זענען נישט קיין פּריצים, האָבען נישט קיין צייט צו קוקען אויף אַזוינע זאַכען, יודען זענען מיר, סוחרים, מעקלער, קרעמער" („פּישקע").

און מיר, די אייניקלעך, פיהלען, אַז איטליכס וואָרט פון פּאַרצייטיגען אַבּראַמאָוויטש'ן טרעפט אונז גלייך אין האַרצען אַריין, אין האַרצען פון יודען, וואו עס האָט זיך בעזעצט דער מעקלערישער גייסט אין די הייליגסטע טהועכצען פון זיין לעבען.

ווען מיר לייענען, ווי ישראליק'ן דעם משוגע'נעם האָט זיך פאָרגע־שטעלט אַ יודישע פּרנסה און מיר דערזעהען פלוצים דאָס אַלגעמיינע בילד פון אַ יודישען מאַרק מיט „הונגעריגע, דאַרע טאַנדעטניקעס און אין צעהנער איינגעהויקערטע הענדלערס, וואָס דרעהען זיך הין און העד אַרום אין איינע צרות, קוקען זיך צו און שאַצען ביי זיך אָב איטליכענס קליידער, האָבען אַנ'אויג, ביי וועמען עס זענען צוריסען די שטיוועל, ביי וועמען די הויזען, ביי וועמען די קאַפּאָטע, דערפיהלען אין דער שטאָדט די קלענסטע לאַטע, די מינדסטע שמאַטע... בלייכע, טויטע מענשען, וואָס לויפען נעביך אַרום ווי פערסמ'טע מייז, שטעקען אומעטום די נאָז אַריין און שמעקען, טאָמער וועלען זיי געפינען עפּיס אַ שטיקעל ברויט... איטליכער איז פערטראָגען, איטליכען שפּאַלט זיך דער קאָפּ, איטליכער פערבייסט אַ ליפּ, מאַכט פלאַנען און פערטראַכט זיך, איטליכער רוקט אַרויף דאָס היטעל און לויפט, און איז ווי אויפ'ן עולם התהו... מיט אַלערליי סאָרטען קלייטען און קלייטלעך, טישלעך און שאַפּקעלעך, ווי אַ צוואַנציג קרעמער שלאָגען זיך פאַר איין קונד, איטליכער ציהט איהם צו זיך און זאָגט איהם צו הרים וגבעות, איטליכען קריכען אַרויס די אויגען צו זעהן אַגראָשען לייזונג, די קונים און די קרעמער דינגען זיך, שווערען זיך, ביידע שווערען בנאמנות, ביים ווייב, ביי די קינדער, ביי זיין חלק לעולם הבא און גלויבען איינער דעם אַנדערען, ווי דעם הונד" („די קליאַטשע"),— ווען מיר לייענען דאָס, דאַכט זיך אונז נישט ווילענדיג אויס, אַז מיר טרעטען אויפ'ן ברוק פון דער היינטיגער יודישער גאַס מיט איהר אָרימקייט, אימפּעט און צוטומעלטקייט. צי קען מען נישט היינט

ועהן דאָס איינענע בײ דער בערזע פון אַ וואַרשא, אָדעם דאָס, וואָס אַבראַמאָוויטש האָט געזעהן אַמאָל בײ דער פּאַרציטינער בערזע אויף קאַרמעליניצער יריד: „אַ יודעלע אויפ'ן יריד איז ווי אַ פישעלע אין וואַסער... יודען יריד'עווען, לויפען, האַנדלען, שטעהען נישט אויף איין אָרט.... ס'איז אַ טאַראַראַם, אַ קאָלעניש... דאָרט, זעה איך, לויפט אַ יודעל, אַ צווייטער, אַ דריטער.... פערשוויצט שטאַרק, דאָס מיצעל אויפ'ן שפּיץ קאָפּ... דאָ אַ טאַפּ, דאָרט אַ טאַפּ, אַ מאַך אַהין, אַ מאַך אַהער, אַ דרעה מיט'ן גראָבען פינגער און אַ קיי דאָס שפּיצעל בערדיל: געפאַלען אַפּנים אויף אַ המצאה. עס לויפען גאָר אָהן אַ נשמה מעקלער, שדכנים, טאַנדעטניקעס, יודענעס מיט קוישען, יודען מיט טאָרבעס מיט פינף פינגער, בעלי־הבית'לעך מיט בייכלעך. איטליכען פלאַמט דאָס פּנים: „נישטאָ קיין ציט, אַ רענדיל אַ מינוט!" („פישקע").

נאָך היינט איז די יודישע מאַסע אַנאָרימע, בײ וועמען „דער מאָגען האָט קיין שום התמונות נישט". נאָך היינט קומט אָב די יודישע מאַסע מיט שה"י־פה"י און ווערט נור לעבעדיג, ווען זי הערט „עפּיס ריידען פון געשעפט". נאָך עד היום קאָנען מיר מיט אַ ביטערען געלעכטער־ל אויף די ליפּען איבער'חזר'ן אַבראַמאָוויטש'עס אַפאָריזם: „אַ יוד בשעת דער גסיסה, קוים דערהערט ער נור עפּיס געשעפט, ווערט ער לעבעדיג און דער מלאך המות אַליין קאָן דענסטמאָל צו איהם נישט צוטרע־טען".

שלום יעקב אַבראַמאָוויטש, דער פּאָעט פון אונזער וואָכעדיגער ק ד ו ש ה, האָט אונז טיעף ענטפּלעקט דעם ווילדען קאָנטראַסט פון אַ יודישער נשמה, וואָס פיהרט זיך אַסקעטיש. ווי אַ קדוש („זיין מאָגען האָט קיין שום התמונות נישט") און איז פול פאַר פול מיט וואָכעדיגע ציעלען („מיין ערגסטען פיינד וואָלט איך נישט ווינשען אָנצוקומען צו אַ יודען, בעת עס דאַכט זיך איהם געשעפט. ער איז מבטל דענסטמאָל איטליכען, אפילו דעם בעסטען פריינד, דעם אייגע־נעם ברודער מיט'ן בליק"), און דער ווילדער קנייטש אין דער יודישער נשמה איז געבליבען דער אייגענער, וואָס אין די אַמאָליגע צייטען. אפשר זענען מיר געוואָרען אין דער צייט עקאָנאָמיש פּראָדוקטיווער, אַ ביסעל איירָאָפּעאישער, אַ ביסעל זעלבסטשטענדיגער, אָבער דאָס נייע האָט נאָך נישט אויסגעפּייעט אויסצוגלייכען אונזערע אַלטע נשמה־

קנייטשלעך און צו בעשאַפען אין איהר נייע שטענדיגע פעלבעלעך, מעג דעם ליעזער, וואָס געדענקט צו ר׳ מענדעלי׳ם אַ ספור המעשה, זיך דאַכטען, אַז ער געדענקט הלומ׳ן פון אַלטע, שוין געשטאָרבענע צייטען, סוף לייענען אָבער לעגט ער אַוועק אַבראַמאָוויטש׳עס ווערק גאָר מיט אַנ׳אַנדער געפיהל, מיט וועלכען ער איז צו איהם געקומען. דורך די פאָרמען פון אַמאָליגען לעבען הויבט אָן דורכצושיינען פאַר איהם עפּיס אַזוינס, וואָס איז נאָך אַזוי נאָהענט, אַזוי פריש און וואָס צעוואונדעט אַזוי לייכט אַ יודיש האַרץ.

.III

שלום יעקב אַבראַמאָוויטש איז, ווי בעוואוסט, דער ערשטער יודישער קינסטלער אין XIX יאָהרהונדערט, וואָס האָט גענומען מיט כונה זיך צוקוקען צו דער יודישער מאַסע. גערופען האָט ער זי „כנסת ישראל“, „כלל ישראל“, אָבער אין דער אמת׳ן האָט ער צו טהאָן געהאַט נישט מיט אַ טעאָלאָנישען אָדער היסטאָרישען בעגריף, נאָר מיט דער לעבעדיגער יודישער מאַסע. נישט ווי זיינע חברים פון דער השכלה-צייט איז ער צו צו דער מאַסע, וואָס האָבען איהר געוואָלט קודם כל אויסלערנען אייראָפּעאישע זיטען און מנהגים און מאַכען אַביסעל אויסערליך לייטישער, נאָר מיט דעם מאָדערנעם בליק פון אַ היינטיגען, וואָס האָט גענוי בענומען די יודישע עקאָנאָמישע נויט. קיינער פאַר איהם האָט ניט געהאַט אַזאַ שאַרפען בליק פאַר דער יודישער אָרימקייט ווי ער. די עבודה, וואָס דער יודישער מאָגען איז פון נישט-עססען צוזאַמענגעשרומפען, „גרויס ווי אַ כזית“, האָט ער שטענדיג געהאַט פאַר די אויגען. ער האָט מיט אַכזריות׳דיגע פאַרבען אונז געמאָלט די קבצנ׳ישע מאַסע, וואָס מאַכט פול די טונעיאַדאָוועס און קאַבצאַנאָווקעס און פרולטפערט זיך, פערזאָרגענדיג די וועלט מיט נייע קבצנים. צוגלייך שיינט אין אַבראַמאָוויטש׳עס ווערק אַלע ווילע אַרויס אַ גרויס רחמנות צו אַ מאַסע, וואָס האָט עפּיס קיין התמנות נישט אויף דער זינדיגער וועלט. און וואו און ווען ער קאָן נור, זוכט ער מיט עפּיס מהנה צו זיין די אומגליקליכע מאַסע. דער קינסטלער פון „מסעות בנימין השלישי“ ווערט מיט אַמאָל אַנ־איבערזעצער פון די שבת׳דיגע זמירות, פון „פרק שירה“, גיט אַרויס פאַר דער דערשלאָגענער יודישער מאַסע קאַלענדערס און טרייסט זי מיט זיין „יודעל“. ער טראָגט זיך אַרום מיט דעם געדאַנק צו

איבערזעצען דעם תהלים, עס וואָלט זיך איהם וועלען וואָס מעהר דערנעהנטערן זיינע אָרימע ברידער צו דער שענקייט, טיעפקייט פֿון די ספרים, וועלכע זיי האָבען שוין אויפֿגעהערט צו פֿערשטעהן. ער דרינגט אַריין אין די פּסיכאָלאָגיע פון „דער מאַטעריע יוד, וואו ער פיהלט זיך אַלס פֿעדעמעל דרין", און ווייזט אונז די לינדערנדע קראַפט פֿון זיינע ימים טובים, ימים נוראים און זיין בית־מדרש לעבען. דערביי ענטפלעקט ער אונז די טויזענדער סתירות און די היפוכים פון יודישען מאַסען־לעבען, וועלכעס איז זיך צייטענווייז אַליין מבטל צי מיט דעם רחמנות, וואָס עס פיהלט צו זיך אַליין, צי מיט דעם הוזק'ל, וואָס שפעט אָב פון זיך אַליין.

דאָך אַלע די פיינע פּסיכאָלאָגישע שטריכען, וואָס מיר געפֿינען ביי אַבראַמאָוויטש'ן, ווען ער בעהאַנדעלט זיין טעמאַ „די יודישע מאַסע", וואָלטען נאָך ניט אָבגעהיט זיין ווערק פֿון אונטערגאַנג, ווען כ'יה וואָלטען ניט געשפירט דערביי זיין געזונד נאַטירליך און העכסט־מאָראַליש פערהעלטניס צו דער מאַסע, וואָס ער בעשרייבט. זעלטען, וואו איהר וועט געפינען אין דער יודישער ליטעראַטור אַזאַ נאַאיוועס פערהעלטניס צו דעם יודישען פֿאָלקס־לעבען ווי ביי אַבראַמאָוויטש. דיינע ווערטער: „איך בין אַ פעדעמעל אין דער גרויסער מאַטעריע, וואָס געהט אונטער דעם נאָמען יוד", „וואָס פיהלט מיט איהם זיינע ליידען און פריידען", זענען נישט קיין פוסטע מליצות פֿון אַ שרייבער. ר' מענדעלי „מיט'ן שטעכעדיגען געלעכטער'ל אויף די דינע ליפען" איז אין קלאַסישען זין פון וואָרט אַ פֿאָלקס־שרייבער. ווי, למשל, די גרויסע רוסישע „נאַראָדניקעס", וועלכע זענען געווען אויסערליך און אינערליך שטאַרק פערקניפט מיט'ן פשוט'ן פֿאָלק. זיי האָבען זיך אַרונטערגעלאָזען אויף די נידעריגסטע טרעפּלעך פון פאָלקס־לעבען, ווייל זיי האָבען געפֿיהלט, אַז דאָרט וועלען זיי זיך, זייער נשמה געפינען, וואָס איז אַ טייל פֿון דער גרויסער פֿאָלקס־נשמה. אָהן אידעאָלאָגיעס, אָהן קונצען האָבען זיי זיך געטובל'ט אין אַ אַטמאָספערע פון אַ גרויסען קבוץ, גאַרענדיג אַיינצווזיגען דאָס בעסטע און איידעלסטע פון זיין זעעל.

שוין דאָס אַליין, ווי שלום יעקב אַבראַמאָוויטש איז אַיינגעדרונגען אין דער שפּראַך פון פשוט'ן יודען, ווייזט, ווי טיעף ער האָט זיך אָבגעטונקט אין יודישען פאָלק. קיינער פֿאַר איהם און וועניגע נאָך

איהם האבען געהאט אזא פיין אויער צו דער שפראך פון זיין פאלק. בלעטערט דורך א מעשה פון אייזיק מאיר דיק, וואס איז געגאנגען נישט פשוט צום פאלק, נאר ווי א מדריך, א מוכיח, און פערגלייכט זיין שפראך מיט דער שפראך פון אבראמאוויטש, און איהר וועט זעהן דעם געוואלדיגען הלוק. דער ערשטער איז נישט געקומען זיך עפים אבלערנען, נאר אליין צו ווערען א נישט-געבעטענער מלמד. דער אנדערער איז אבער געקומען צום פאלק אהן פארגעדאנקען און אידעאלאגיעס, אהן שום כונות און פרעטענזיעס, און האט מיט אנ'אפענעם בליק זיך צוגעקוקט צו זיין לעבען און מיט א פיינעם אויער זיך צוגעהארכט צו זיין לשון. דער פועל-יוצא דערפון איז געווען, דאס שלום יעקב אבראמאוויטש האט געהאפט דעם גייסט פון דער פאלקס-שפראך און איז געווארען דער שעפער פון היינטיגען יודיש, וואס איז פאר איהם באמת געווען נאך א מיאוס'ער זשארגאן.

די שפראך פון יעדען קבוץ איז דאס דינסטע לעצטע הייטעל פון זיין נשמה. און שלום יעקב אבראמאוויטש, וואס האט זיך שטענדיג געטובל'ט אין דער יודישער פאלקס-נשמה, האט זיך ממילא בעצויגען מיט דעם דאזיגען נשמה-הייטעל. מעגען דורות פערגעהן — שטענדיג וועלען מיר מוזען געהן צו ר' מענדעלי'ן לערנען די שפראך, אויף וועלכער עס רעדט און טראכט די יודישע מאסע.

דאסזעלבע נאטירליכע פערהעלטניס צום פאלק געפינט דער פערעהרער פון אבראמאוויטש'ן אויך אין זיינע נישט-געלונגענע ווערק. ווען מיר לייענען זיין „פרק שירה“, אדער זיינע „זמירות“, אדער זיין „יודעל“, קאנען מיר זיך ניט אפוואונדערען צו זעהן, ווי גרויס זיין ליעבשאפט איז געווען צום פאלק און וואס פאר א אכטונג ער האט געהאט צו זיין גייסטיגען לעבען. פאר דעם קריטיקער דאכט זיך, אז דער מחבר האט געפיהלט א הייליגע קנאה צו די אלטע לומדים, וועלכע האבען אויס טרייקייט צום פאלק איהם געגעבען א „צאינה וראינה“ און א „מנורת המאור“, אום זיך צו טיילען מיט איהם מיט די אלטע יודישע אוצרות. אבראמאוויטש האט רחמנות געהאט אויף זיין פאלק, וועלכעס איז נעביך דערווייטערט פון די גוטע ספרים און וועלכע לאבען זיך האטש מיט די שלעכטע איבערזעצונגען. און ער האט זיך געמיהט מיט עפים איהם צו העלפען.

דער הלוק צווישען די היינטיגע (יהואש), וואס נעהמען זיך איבערזעצען

תנ״ך פאַר׳ן פאָלק, און אַבראַמאָוויטש׳ן, איז אין פּרינציפּ געווים אַ גרויסער. די היינטיגע הלומ׳ן פון אַ נאַציאָנאַלער יודישער שפּראַך, וועהרענד אַבראַמאָוויטש האָט קיינמאָל אַזעלכע כונות נישט געהאַט, ווען ער האָט אָנגעהויבען שאַפען. די היינטיגע זענען אידעאָלאָגען, ראַציאָנאַליסטען, בעת אַבראַמאָוויטש האָט געזונגען, „ווי דער פויגעל זינגט״, נאַאיוו, אָהן פּאָליטיש-נאַציאָנאַלע הינטער-געדאַנקען. אָבער האָטש די היינטיגע זעהען אונז אוים אויסערליך נעהנטער, דאָך פיהלט מען, אַז דער, וואָס האָט פערטייטשט

ותגעש ותרעש הארץ ומוסדי הרים ירגזו (תהלים י״ח) א. ז. וו.
„עס וויעגט די ערד זיך, ס׳שטורעמט אונטען,
„עס ציטערען פון בערג די גרונטען —
„קראַך, קראַך! אָט וואַלען זיי זיך איין
„ווי באַלד ער קומט אין כעס אַריין.
„פונ׳ם נאָז איהם זעצט אַרויס אַ רויך,
„אַ פייער פלאַמט פון מויל ביי איהם
„און גליהענדע קויהלען פליהען הויך,
„עס ברענט, עס שרפה׳ט אומעטום.
„ער נויגט דעם הימעל, געהט אַרונטער,
„אַ וואָלקען שפּאַרט די פיס איהם אונטער,
„ער רייט אויפ׳ן כרוב, ער פליהט געשווינד
„און שוועבט אויף פליגעל פון דעם ווינד״, —

שטעהט נעהנטער סיי צום פשוט׳ען פאָלק, ווי צום גייסט פון אונזער תהלים.

לכוף מוז מען נאָך אָנווייזען אויף די הויפּט-מעלה פון אַבראַמאָוויטש, מיט וועלכער עם צייכענען זיך גור אויס די אויסערוועהלטע פון די פּאָעטען און שרייבער ביי איטליכען פאָלק; מיר מיינען די גאָט-געבענשטע פאַנטאַזיע צו זעהן אין איטליכען פרט דעם כלל, צו קאָנען מאָלען איינצעלנע געשעהענישען און פרטים מיט אַזוינע ליניען, אַז דורך יעדען פרט זאָל דורכשיינען דער כלל. און דאָס קאָנען נור די, וואָס האָבען דעם בליק פאַר׳ן כלל, וואָס זעהען דאָס לעבען סינטעטיש, ביי וועמען דער שטראָם פון מענשליכען קיום צופאַלט נישט אין איינצעלנע טראָפּענס. נור די נשמה, וואָס טובל׳ט זיך אין אַ ברייטערן לעבען, ווי דאָס אייגענע פערזענליכע, וואָס זעהט די וועלט

נישט דורך די שפּאַקולען פון איינגענעם איינג-ענאָאיכטישען בליק, איז בכח צו זעהן און צו פיהלען שטענדיג דעם גרויסען כלל, די אַלגעמיינע נשמה פון אַ קבוץ. און ביי וועניגע פּאַר און נאָך אַבראַמאָוויטש'ן געפינען מיר אַזאַ ברייטען סינטעטישען קוק אויפ'ן יודישען לעבען. אָט די מעלה איז די קרוין פון ר' מענדעלי'ס ווערק. צוליעב דער קרוין וועלען זיי נאָך לאַנג זיין אונז ליעב און טייער און וועלען שטענדיג צוציהען צו זיך די בעסטע און ערשטע אין פאָלק.

אין קורצען וועט אַרויס די יובילעאום-אויסגאַבע פון אַבראַמאָוויטש'עס געזאַמעלטע ווערק אין 12 בענדער. מיר וועלען אין זיי געפינען אויך אַזוינס, וואָס איז שוין לאַנג נישטאָ אויפ'ן ביכער-מאַרק. מיר וועלען געפינען געוויס אין דער אויסגאַבע אויך זאַכען, וואָס האָבען צעהנדליגער יאָהרען געוואַרט אויף זייער צייט אין שרייב-טיש. פאַר די פערעהרער פון ערשטען קלאַסיקער וועט דער טאָג פון דעם ערשיינען פון זיינע געזאַמעלטע שריפטען זיין אַן'אמת'ער יום-טוב. האָטש דאָס בילד פון ר' מענדעלי'ן וועט נישט ווערען דאַדורך אַנדערש, אָבער אָבגעפרישטער און בולט'ער ווי ער איז געווען ביז איצט, ווען מיר האָבען איהם געלייענט שטיקלעכווייז אין די שלעכטע אַמעריקאַנער אויסגאַבען. וואָס פאַר אַ נחת עס וועט זיין פאַר דעם גרייז-גראָהען זיידען ר' מענדעלי'ן, ווען זיינע אור-אייניקלעך וועלען צו זיין פופציג-יעהריגען יובילעאום איהם דערזעהן אַן'אָבגעפרישטען, אַ יונגען. „אחרי בלותי היתה לי עדנה“, מעג אויסרופען ר' מענדעלי, וועלכער איז אין די 90-ער יאָהרען כמעט ווי פערגעסען געוואָרען און וועלכער איז אין די לעצטע צעהן יאָהר אונז געוואָרען דער געליעבטער „זיידע“, דער אָנערקענטער שעפפער פון דער יודישער ליטעראַטור און דער קלאַסיקער, וואָס האָט אונז געוויזען אַ מוסטער פון דער שפּראַך, פון דער בעציהונג צו דער יודישער מאַסע און צו דעם כלל, וואו עס לעבט, דענקט און פיהלט דער יחיד.

מעגען די יאָהרען פון 50-יעהריגען שרייבער-יובילעאום זיך נישט שווער לעגען אויף די פּלייצעס פון געליבטען זיידען, און זאָל אונז נאָך בעשערט זיין אונזער לעבענס-צייט מיט איהם צו טיילען נאָך אויף לאַנגע, לאַנגע יאָהרען.

אַנ'אייניקעל דעם זיידען.

1,

דאָס 1910 יאָהר האָט זיך געענדיגט מיט אַ גרויסען ליטעראַרישען יום-טוב ביי יודען. אָנגעהויבען האָט ער זיך אין אָדעסא און ציהען ציהט זיך דער יום-טוב איבער אַלע יודישע שטעדט.

שלום יעקב אַבראַמאָוויטש איז דער בן יחיד אין אונזער ליטעראַטור, וואָס האָט דערלעבט צו אַזאַ שעֶנעם עלטער. ער איז דער געליעבטער „זיידע" נישט נור פון די אייניקלעך ליטעראַטען, ער איז אויך דער געליעבטער זיידע פון אונזער דור, וועלכער האָט קלערער און קינסטלערישער, ווי אונזערע לייבליכע זיידעס בעגריפען און בעשריבען זיין צייט, וואָס איז נאָך טיילווייז אונזער צייט.

שלום יעקב אַבראַמאָוויטש האָט אונז צוגעצויגען מיט זיין הוזק'ל, מיט זיין סאַטירע, מיט דעם כח זיך צו דערהויבען איבער דעם גראָבען גשמיות'דיגען יודישען לעבען דורך אַ שמייכעלע, אַ פיינעם געלעכטערל, דורך אַ סאַטירישען וואָרט. צוגלייך מיט די גרויסע שריפטשטעלער אין אַנדערע ליטעראַטורען — האָט ער אונז אויסגעלערנט אָבצולאַכען פון אַ נאַרישען לעבען און דורך די אָבלאַכעריי זיך אויף אַ ווילע צו בעפרייען פון דער לעבענס-ענגקייט.

מיר שעצען און ליעבען אַבראַמאָוויטש'ען פאַר זיין נאַטירליכען צובונד צו אַלץ, וואָס איז יודיש, צו אַלץ וואָס צייכענט זיך אויס מיט אַ יודישער תנועה'לע, גרימאַסעלע און אַ יודישען ריטמוס.

מיר בעוואונדערען אין אַבראַמאָוויטש'ען זיין פיינעם געהער, וואָס האָט דערהאָרכט אין דעם מיש-מאַש פון דעם יודישען זשאַרגאָן די נאַטירליכע, וואָרצעלדיגע טענער פון דער יודישער שפּראַך.

אַפילו די, וואָס האַלטען נישט פון דער צוקונפט פון יודיש, ווערען נשתומם און שטאַרק נתפעל פון דעם וואונדער, דאָס דער זשאַרגאָן,

וואָס איז אַפילו פאַר טאַלאַנטפולע פּאָעטען נאָך געווען אַ משל צו אַל־דער ווילדקייט פון יודישען לעבען — איז מיט איינמאָל אַרויס פון אַבראַמאָוויטש׳עס פעדער מיט אַ יחוס־בריעף פון אַ קלאָרע, ריינער שפּראַך.

„די אַלטע באַבעניו", — ווי דער פּאָעט פרוג האָט אַמאָל געשילדערט דעם זשאַרגאָן, — „מיט אַ צוריסענער־צובּיסענער וואַטואיזקע, אין אַלע מיני משונה קאָליערען, אויף איין פוס אַ חליצה־שיכעל, אויף דעם צווייטען — אַ ווייסע יום־כּפור־זאָק און אויפ׳ן קאָפּ אַ קאָלטען"— האָט מיט אַמאָל זיך צורעדט אויף אַ לשון, וואָס האָט פערנומען ביי׳ם האַרצען מיט די ריינקייט און לויטערקייט פון די געפיהלען.

שלום יעקב אַבראַמאָוויטש האָט אונז געוויזען דעם וואונדער, וואָס מיר געדענקען נאָך פון חומש, בשעת בלעם׳ס אייזעל האָט געעפענט זיין מויל. ווער האָט דאָס געקענט גלויבען, אַז דער זשאַרגאָן וועט בכח זיין אונז אַרויסצוגעבען דעם העכסט קאָמפּליצירטען טיפּ פון אַ ר׳ מענדעלע, וועלכער האָט גע׳ירשה׳ט פון פאָלקס־גייסט אַלע זיינע קניטשען, אַלע זיינע געפיהלען, סיי די אומעטיגע ווי די פרעה־ליכע, סיי די איראָנישע און סאַטירישע, סיי זיין ליעבשאַפט צו דער נאַטור און צו אַלץ וואָס פויזעט אין דער נאַטור.

ווי פערוואונדערט שטעהען מיר פאַר די קלאַסישע זייטען פון זיינע ספורי־המעשיות, ווען ער שילדערט אונז אַזוינע זאַכען, צו וואָס אויך די נייע העברעאישע ליטעראַטור האָט זיך נאָך לאַנג נישט דערוועגט צו־צורידען.

ווען מיר לייענען די נאַטור־שילדערונגען פון ר׳ מענדעלי — גלויבט זיך גאָר נישט, אַז דאָס איז געמאָלט געווען צו בעשאַפען אין זשאַר־גאָן, אין דער פערגלעטעטער שפּראַך פון „דינסטמויד און משרת׳ל".
אויך די וואָס שאָקלען זיך אָב היינט פון יודיש, אויך די וואָס זעהען פאַר׳ן יודיש נישט קיין לאַנגע צוקונפט — מוזען דאָך מודה זיין, אַז אין לויף פון הונדערטע יאָהרען איז יודיש געווען די איינציגע שפּראַך, אויף וועלכער עס האָבען גערעדט אַלע, אַלע קלאַסען פון פאָלק. און עס וואָלט געווען אַ גרויסע עם־הארצות, ווען מען וואָלט מיינען, אַז דאָס פערגיסטע און גייסטיגסטע פאָלק האָט זיך בע־נוצט מיט אַזאַ אידעלע זאַך ווי אַ שפּראַך, ווי מיט אַ טויטען שיים

האַלץ, נישט ווי מיט אַ לעבעדיגער נשמה־הייטעל פון דער כלל־ישער נשמה.

אום אָבער צו בענעהמען די שפּראַך, פיהלען די ציטערדיגע און לייכטע בעדעמלעך פון אַ נשמה־הייטעל, האָט מען געמוזט זיך טובל׳ען יאָהרען לאַנג אין דער נשמה פון דער יודישער מאַסע, האָט מען געמוזט האָבען אַ פיינעם אויער, אום צו דערהאָרכען, ווי דאָס נאַטירליכע געפיהל נעהמט אָן דעם פּאַסיגען מלבוש פון דעם געשפּראָכענעם זאַץ, אום צו דערהאָרכען דעם קלאַנג פוז די שטומע געפיהלס־וועלען פון האַרצען, וואָס קלאַפּען־זיך־אָן אָן דעם פעלזען פון ג ע ר ע ד ט ע ן וואָרט.

אַלע די, וואָס האָבען פאָרגעוואָרפען דעם זשאַרגאָן, אַז דאָס איז די שפּראַך פון יעדען קבצן איז דאָס דינסטע לעצטע הייטעל פון געסען דעם פשוט׳ען אמת, וועלכער איז היינט בעקאַנט איטליכען הדר־יונגעל. זיי האָבען פערגעסען, אַז די דינסטמויד און דער משרת׳ל זענען די סאַמע געדיכטע מאַסע פון פאָלק, וועלכע קומט אַמ־ענגסטען אין מגע ומשא, אין בעריהרונג מיט פרעמדע קולטורען און השפעות, וועלכע קאָנסערווירען זיך, ענטוויקלען זיך פיעל נאַטירליכער, ווי די קלאַסען פון פאָלק, וואָס זענען דאָס איבערשטע פון שטויסעל און בעקומען צוערשט דעם קלאַפּ פון טוקאַץ, ד. ה. נעהמען אָן צוערשט די פרעמדע זיטען, מנהגים, ווערען צוערשט בעגאָסען פון די וועלען פון דער אַלגעמיינער פּראָסטער קולטור, וועלכע מאַכען צונישט דעם כאַראַקטעריסטישען פנים פון איטליכער נאַציאָן.

עס איז געווען אַ צייט, ווען די פערטרעטער פון דער נייער ריכטונג אין דער פראַנצויזישער ליטעראַטור, ווי למשל באָדלער, ווערלען, האָט מען געגעבען אַ מיאוס׳ען צונאָמען „דעקאַדענטען“ ד. ה. קאַליקעס. די קאַליקעס האָבען זיך אָבער פאַר׳ן צונאָמען נישט דערשראָקען. זיי האָבען געזוכט דעם מיאוס׳ען צונאָמען צוגעבען אַזאַ אינהאַלט, אַז ער זאָל אויפהערען צו קלינגען מיאוס. און דער „דעקאַדענט“ האָט מיט דער צייט אויפגעהערט צו זיין אַ זידעל־וואָרט. ביי׳ם נאָמען דעקאַדענט האָט מען זיך אָנגעהויבען צו דערמאָהנען אָן די זעלטען פיינע ליעדער פון אַ באָדלער און אַ ווערלען און איינגאַנצען פערגעסען זיין געוועהנליכע מיאוס׳ע בעדייטונג.

דאָס אייגענע איז מיט „דער שפּראַך פון די דינסטמוידען". אַדאַנק ש. י. אַבראַמאָוויטש, פּרץ, שלום-עליכם, פרוג, מאָריס ראָזענפעלד, אַש, האָט אונזער יודישע ליטעראַטור בעקומען אַזוינע טיפּע כאַראַקטערים-טיקען פון אינזער יודישען לעבען, אַז מען הויבט שוין אָן גאָר צו בעקומען אַן'אַכטונגס-געפיהל צו דער „מויד", וואָס בעזיצט אַזאַ שאַץ, וואָס בעזיצט אַזאַ שפּראַך, אויף וועלכער די אַבראַמאָוויטש'עס, פּרץ'עס, שלום-עליכם'ס קענען אויסדריקען די פּאָעטישע געפיהלען, די קינסטלערישע זעהונגען פון זייער געמיט. ביים זידעל-וואָרט „די שפּראַך פון דער דינסט-מויד און משרת'ל אַ נשמה פון אַ גרויסען יודישען פּערטע, קליינשטעדטעלדיגע „דינסטמויד" מיט'ן טשעבער ביים פּלימפּ. נאָר אַ וועלט יודישע מענשען ביי דער אַרבייט, ביי די דאגות זייערע, ביי זייערע ימים-טובים און התונות, ביי זייערע מסחרים און מסחר'לעך, ביי זייער ערדריקטהייט און רהבות הנפש. די יודישע מוטער ביים וויעג, דאָס יודישע מיידעל, ווען עס שפּראָצט אין איהר האַרצען אַ ליעבעס-בלום, דעם פּערטראַכטען פּער'הלומ'טען יונגען מאַן, וועלכער זויגט איין די פּאָעזיע פון אַ שטומער נאַטור.

די „דינסטמויד" איז שוין איצט אַ „קאַמער-קעצעלע", ווי די בערלינער רופען דאָס ציכטיגע, ענערגישע, קאָקעטע און פּראַנטאָוואַטע דיענסט-מיידעל פון די רייכערע בעל-הבתי'שע הייזער. זי זעהט שוין אויס היינט ווי דאָס שטוב-מיידעל אויף פּלאַקאַטען פון די גרויסע שאָקאָלאַדען-פאַבריקען — אין אַ קלאָר-ווייסע הייבעל אויף דעם גוט פּריזירטען קאָפּ און אַ שנעע-ווייסען פאַרטוך אויף די שלאַנקע, געזונדטע היפּטען. נישט זי יאָגט זיך נאָך דער „מאַדאַם", נאָר די מאַדאַם יאָגט זיך נאָך איהר, און עס זענען שוין פאַרהאַן אין אַמעריקא אַזוינע „קאַמער-קעצעלעך", וואָס פערלאַנגען אַן'אייגענעם צימער פאַר זיך, און למען-השם אַ גרויסען צימער, אַז מען זאָל קענען אַריינשטעלען אַ פּיאַנאָ. און אין פינלאַנד האָט מען שוין דערלעבט דערצו, אַז די קאַמער-קעצעלעך האָבען ביי זיך אין קעמער'ל אַן'אייגענעם טעלעפאָן.

אויך דער זשאַרגאָן, „די שפּראַך פון די דינסטמוידען", איז שוין היינט אַ גרויסע תקיפות. נישט זי יאָגט זיך נאָך דער גבירת'ע (די העברעאישע שפּראַך), נאָר פונקט קאַפּויער. כמעט אין אַלע העברעאישע ליטעראַרישע אויסגאַבען ווערט איהר געפינען די נעמען פון

די, וואָס זענען גרויס געוואָרען צוליעב דער דיענסטמויד, וואָס האָבען קונה שם געווען צוליעב דעם, וואָס זיי זענען אײנגעדרונגען אין דער שפּראַך פון דער דיענסט-מויד.

ווען אַ יודיש טעאַטער-שטיק געהט אַרויס פון דער יודישער ענג-שאַפט אויף דער בּיהנע פון אַ וועלט-טעאַטער, — האָבּען מיר דאָס צו פערדאַנקען דער דיענסט-מויד, מיט איהרע געזונדטע קרעפטיגע אוילענבויגענס. און ווען איהר וועט אַמאָל זעהן אַ יודישען ליטעראַ-טאָר מיט אַ פּיאַנא און אַן'אײגענעם טעלעפאָן, האָט מען דאָס אַלײן צו פערדאַנקען דער מויד, מיט וועמען דער ליטעראַטאָר האָט געהאַט שטאַרקע מחזקות.

און דער צונאָמען פון יודיש „די שפּראַך פון דער דיענסט-מויד", האָט היינט בּעקומען גאָר אַ נייע בּעדייטונג. דער צונאָמען האָט אויפ-געהערט צו זיין אַ זידעל-וואָרט, ווי אַמאָל „די געלע מיטעלאַלטער-ליכע לאַטע", האָט דאָס אויפגעהערט צו זיין אַ בּזיון. דאָס געלע איז, אַדרבּה, געוואָרען די פאַרבּ, מיט וועלכער מיר שטאָלצירען, ווייל זי דערמאָנט אָן די יודישע עקשנות, געזונדטע לעבּענס-עקשנות. ד"ר הערצעל ז"ל, וואָס האָט געגרינדעט דאָס ציוניסטישע בּלאַט „די וועלט", האָט מיט אַ כּיון גענומען פאַר דעם בּלאַט די געלע פאַרבּ. שוין אַוועק די צייט, ווען פרוג האָט זיך געבּייזערט אויף דעם האַרטען זשאַרגאָן און האָט געשריעבּען:

„איך האָבּ מיט דעם לעצטען צאָהן
געבּיסען און געריסען דעם זשאַרגאָן,
געקייט די ליעבּע שפּראַך פון אונזער מאַמען,
געפעפערט מיט צעזור, געזאַלצט מיט גראַמען,
צו מאַכען זי אַבּיסעלע האָטש ווייך,
און צו פערדושען יענעם ריח
פון ווילנער מאַרק און דינאַבּורגער יאַטקעס
מיט אַלערליי פערוואַלגערטע אַסטאַטקעס,
וואָס שמעקט אויף דרייצעהן מייל אַרום דעם אָרט,
וואו נור עס בּליהט האָטש איין זשאַרגאָניש וואָרט..."

איצט פערמאָגען מיר שוין די שטאַרקע פּאָעזיע פון אַ בּיאַליק, אין יודיש, און צוגליך די בּלייבּע, פאָרעם-דינע, ווייכע פּאָעזיע פון

דוד אײנהאָרן, דעם קורצען קנאַפּען ליעד פון רײזען׳ען און דעם יונגען לײדענשאַפטליכען ליעד פון שניאור.

אַפילו פרוג אַלײן האָט אונז בחוש בעװיזען, װי אַ גוט געבענשטער פּאָעט קען װײך מאַכען דעם זשאַרגאָן און אַרויסטרײבען פון איהם דעם „ריח פון די יאַטקעס״. זײן ליעד „זאַמד און שטערן״ בעװײזט דײטליך, װאָס פאַר אַ שטראָם פון לירישע געפיהלען עס איז בכח אַרויסצורופען די האַרטע שפּראַך פון דער דיענסט-מויד.

װער איז אָבער געװען דער ערשטער, װעלכער האָט געהאַט אַ רײפ־טיגען בליק אויף דעם פעראַכטעטען יודיש? װער איז אָבער געװען דער ערשטער, װאָס האָט געהאַט דעם מוט, זיך צו גט׳ן מיט דער „מאַדאַם״ און זיך צו פערקנס׳ען מיט דער שפל׳דיגער מויד? װער איז צום ערשטען מאָל צו — צו דעם אָרעמען יודיש אָהן שום כונות, אום עס אויסצובעסערען, אָדער זיך צו בענוצען מיט איהם אַלס אַ גראָב מיטעל פאַר דידאַקטישע, מלמד׳ישע ציעלען? װער איז געװען דער ערשטער, װאָס האָט דערשפירט אין די גראָבע מלבושים פון דער דיענסט-מויד״ זעהט שוין נישט אונזער אויג די פערשלומ־קבוץ מיט אַן אײגענטהימליכער שפּראַך? װער איז דאָס געװען, װען נישט ש. י. אַבראַמאָװיטש, װאָס האָט שוין דענמאָלסט גע׳שמ׳ט אין דער יודישער ליטעראַרישער װעלט אַלס אַ גרויסער העברעער און אַ טאַלאַנטפאָלער שרײבער.

אַבראַמאָװיטש, װי בעקאַנט, דערצעהלט אין אַן אויטאָביאָגראַפישער נאָטיץ, װי אַזוי ער איז אַריבער פון דער „מאַדאַם״ צו דער „שפחה״. ער שרײבט: „אָט בין איך, דער, װאָס האָט געװאָלט אײנצודרינגען אין אינערליכען לעבען פון אַ פאָלק, אום צו שילדערען עס דערנאָך אין דער שפּראַך פון די נביאים. צי איז דאָס נישט אָבער אַן אמת, אַז דער גרעסטער טײל פון פאָלק פערשטעהט גאָר נישט די שפּראַך און קען נור דעם זשאַרגאָן? צו װאָס נוצט די גאַנצע גײסטיגע אַרבײט פון אַ שרײבער, װען דאָס פאָלק פערשטעהט איהם נישט? און מיך פערפאָלגט כסדר די פראַגע: פאַר װעמען אַרבײט איך, דען? אונזערע ליטעראַטען בעטראַכטען דעם זשאַרגאָן פון אויבען אַראָב און האָבען איהם נור פעראַכט. און װען אײנער לאָזט זיך שוין אַראָב אַזוי נידריג, דאָס ער שאַפט עפּעס אין דער פעראַכטעטער שפּראַך,— טהוט ער אַלעס מעגליכע, אַז מ׳זאָל בלײבען די מעשה בסוד,

ווייל דאָס קען אָבשוועכען זיין כבוד ביי לייטען. דער געדאַנק, אַז שרייבענדיג אין יודיש, וועל איך אויפהויבען געגען מיך די עפענטליכע מיינונג, האָט מיך זעהר בעאונרוהיגט. נאָר דאָס בעוואוסטזיין, אַז מיין טהאַט איז נוצליך, האָט כוף כל סוף אַרויסגערופען ביי מיר אַ טיעפע בושה, וואָס איך טראַכט נאָר וועגען אַזעלכע זאַכען. און איך האָב צו זיך אַליין געזאָגט: זאָל זיין, וואָס עס וועט זיין! איך וועל אַרבייטען צווישען די ערשטע פאַר'ן זשאַרגאָן, און איך וועל נוצליך זיין מיין פאָלק".

די ציטירטע ווערטער צייגען, הויך דעם וועג, ווי אַבראַמאָוויטש איז געקומען צו יודיש, נאָך אַ זאַך. זיי דריקען אויס דעם געדאַנקען, אַז איטליכער שרייבער מוז זיין אַ דיענער ביי'ם פאָלק, מוז שטענדיג האָבען דעם געדאַנקען, אַז די ליטעראַטור האָט נאָר דאַן אַן עקזיסטענץ-בערעכטיגונג, כל זמן זי דיענט אַ גרויסען קבוץ, זי גיעט זיך אָב די אינטערעסען פון אַ גרויסען כלל.

און אַזאַ בעציהונג צו דער ליטעראַטור איז פאַר 50 יאָהר ביי יודען אין רוסלאַנד געווען אַ גאָר נייע בעציהונג. מיט ווענינע אויסנאַהמען, האָבען די שרייבער זיך מעהר געשפּיעלט מיט דעם געדרוקטען וואָרט, זיי האָבען נישט בענומען דעם סאָציאַלען ווערט פון דער ליטעראַטור, האָבען איבערהויפּט נישט פערשטאַנען, אַז מיט דעם בכבודיגען נאָמען „שרייבער ביי יודען" זענען פערבונדען ערנסטע פליכטען און אַ געוויסע פעראַנטוואָרטונג.

שלום יעקב אַבראַמאָוויטש איז אויפגעוואַקסען און, האָט זיך ענט-וויקעלט אין אַ צייט, ווען אויף דעם דונקעלען הימעל פון רוסישען לעבען האָבען געלויכטען אַזעלכע שטערען, ווי בעלינסקי, פיסאַרעוו, גאָגאָל, טורגעניעוו און אַנדערע, בשעת ס'איז געבאָרען געוואָרען ביי די רוסען אַ דור, וואָס האָט געהאַט אַ גרויסע פעראַנטוואָרטיגנגס-געפיהל פאַר זייער פאָלק. און די צייט מיט איהרע אידעען און גרויסע קונסט-בעגאַבונג האָט אויך בעריהרט דעם יונגען שלום יעקב אַבראַ-מאָוויטש, וועלכער איז צוערשט אויפגעטרעטען אין דער ליטעראַטור אַלס פובליציסט און קריטיקער און שפּעטער אַלס קינסטלער. ווי פאַרצייטען טורגעניעוו האָט אַראָבגענומען דעם כשוף פון די אויגען מכה דעם רוסישען פאָלק, דאַדורך וואָס ער האָט איהם פאָרגעשטעלט אין זיינע „זאַפּיסקי אָהאָטניקאַ" אַלס אַ פיעל-בעגאַבטערע, קליגערע,

איידעלערע מאכע, ווי מען האט זיך ביז אהער פארגעשטעלט די רוסישע פאלקס־מאכע, אזוי האט אבראמאוויטש דורך זיינע פיינע אנאליזע און דורך די נייע אריגינעלע ארט, צו ז ע ה ע ן, וואס עס טהוט זיך ביי׳ם יודען אין הארצען, — ענטדעקט פאר׳ן לעזער גאר א נייעם שטייגער יודען, מיט גאר א נייע ארט דענקען און פיהלען. אלס ביישפיעל פון דער נייער ארט ז ע ה ע ן וועלען מיר נור נעהמען ביי אבראמאוויטש׳ען די נ א ט ו ר ש י ל ד ע ר ו נ ג ע ן, וואס זענען גע־פיהלט מיט א יודיש הארץ און בעשריבען געווארען אין די ווערטער פון א נאטירליכער פאלקס־שפראכע.

די דאזיגע שילדערונגען זענען אנ׳אמת׳ע ענטדעקונג געווען פאר׳ן לעזער. דען אייביג איז מען געווען געוועהנט זיך פארצושטעלען דעם יודען מיט א פערקאטערטען נאז, א שוואכען אויג אויף צו זעהן די שענקייטען אין דער נאטור. און מיט אמאל גיעט אונז אבראמא־וויטש א בילד פון א שטענדיג הייסען זומער־טאג און שטעלט אונז פאר א נאטור־פייזאזש, וואס הויבען זיך אן מיט די קלאר־געמאלטע יודישע ווערטער:

„דער הימעל איז בלוי, לויטער אהן א פיצעל וואלקען. די זון בראט, כמאליעט, עס וועהט נישט קיין ווינטעלע, מען פיהלט נישט קיין לופטעלע. די תבואה אויף די פעלדער, די ביימער אין די וועלדער שטעהען שטיל ווי צוגעשמידט א. ז. וו. (זעה פישקע דער קרומער).

אדער באלד דערויף אין איינעם בוך דאס בילד פון א זומער־פארנאכט, נאך א שטיקענדיג הייסען זומערדיגען נאך־מיטאג.

דאס קלאסיש געמאלטע בילד פון די בהמות און היות אין „פישקען", וואס האבען זיך פערזאמעלט ביי די פויערשע וועגלעך פאר א יודישער קרעטשמע, דאס שטומע און צוגלייך דאס בערעדעוועגדיגע אין דעם אריגינעלען געמעל — ווייזען, אז דער יודיש פערמאגט אזעלכע אויסדרוקס־מיטעל פאר דער שטומער לעבעדיגער נאטור, פון וואס פאר אבראמאוויטש׳ען האט מען נאך קיינמאל נישט נע׳חלומ׳ט אפילו. און די בעשרייבונג פון שטורם מיט א שלאקס־רעגען אין דער „קליאטשע" בעווייזען, דאס די יודישע שפראך פערמאגט אויך גענוג אויסדרוקען, אום צו מאלען עלעמענטארע סטיכישע נאטור־קרעפ־טען.

אַבראַמאָוויטש איז דער ענטדעקער פון דער יודישער נאַטור-בעטראַכטונג, פון יודישען פּייזאַזש, וואָס פליסט אָפּט צוזאַמען מיט דער טרויעריגער נשמה פון מעלאַנכאָלישען יודען. ער האָט, קען מען זאָגען, מגיר געווען די נאַטור, ער האָט זי אונז געשילדערט מיט אַ שפּראַך, וועלכע איז ביז איהם נאָך אויף דער וועלט נישט געווען, און וועלכע פּאַסט אַזוי צום פאָלקס-גייסט פון דער גרויסער יודישער מאַסע. מ. ראָזענפעלד, טיילוויז פרוג און כמעט אַלע אונזערע היינטיגע פּאָעטען שטעהען אין דער נאַטור-שילדערונג אונטער דעם איינפלוס פון אַבראַמאָוויטש'ס שפּראַך. ער האָט ווי ענטפלעקט פאַר אונזער ליטעראַטור דעם שליסעל צו אַ פערמאַכטער טהיר, אַ צייט לאַנג פערמאַכט פאַר די בעסטע פון אונזערע ליטעראַטען.

ר' מענדעלי האָט אונז בחוש בעוויזען, אַז דער יודישער שפּראַכשאַץ האָט אַ גאַנצע רייה פון פּאָעטישע בילדער און פערגלייכונגען, וועלכע עס זענען נור מעגליך ביי אַ פאָלק, וואָס איז נישט בלינד צו דער ברייטער, שטומער נאַטור, וואָס איז בכח זי אָנצופילען מיט איהרע אייגענע געפיהלען, וואָס מעסט די אייגענע נשמה מיט דער נשמה פון דער נאַטור, מעסט זיך מיט איהר, און לאָזט זיך מעכטען דורך איהר.

דען וואָס איז דער גרויסער שרייבער און פּאָעט, ווען נישט דער גרויסער האַרצער, דער אויפמערקזאַמער פיינפיהלענדיגער אויער פון פאָלק, צו וועמען ער געהערט אָן. און אויך ש. י. אַבראַמאָוויטש איז אַלס ערשטער און גרעסטער שרייבער ביי יודען אין 19-טען יאָהרהונדערט געווען דער האַרצענדיגער אויער פון זיין פאָלק, וואָס האָט צוערשט ריכטיג בענומען די אייגענאַרטינקייט פון זיין שפּראַך און, צוגלייך מיט זיין שפּראַך, זיין פערשטעלטע נשמה, דעם שליסעל צו אַ פערשלאָסענער טהיר.

צו די פיעלע ענטדעקונגען, וואָס ער האָט געמאַכט בנוגע צום יודישען כלל — האָט ער נאָך געפונען אין זיין נשמה אַ פעלבעלע, וואָס איז אפילו פאַר'ן כלל אַליין געווען אַ וואונדערליכער הדוש.

און לייכט איז איהם געוואָרען דער דאָרניגער וועג פון אַן ענטדעקער, וויל איידער ער איז געגאַנגען אַ טריט ווייטער אויף דעם וועג פון דער שילדערונג פון גלות-יודען, האָט ער פאָראויסגעשיקט זיינע גאָטגעבענשטע אויערען, אום צו דערהאָרכען די שטילע פיינע

גערוישען פון אַ קאָלעקטיווער נשמה. דען סוף כל סוף איז איטליכער
טאַלענט, איטליכער גרויסער פּאָעט אַן אויסמערקזאַמער האָרכער. ער
איז דער גייסטיגער אויער פון זיין פאָלק. און קודם כל האָרכט
ער זיך צו צו דער נאַטירליכער שפּראַך פון זיין פאָלק
שלום יעקב אַבראַמאָוויטש האָט אָנגעהויבען צו שאַפען אין דער
דער ערשטער, וואָס האָט מיט גאוניִשען געהער זיך צוגעהערט
צו דער שפּראַך פון זיין פאָלק.
די שפּראַך פון „דינסטמוידען”, האָבען אין זייער בלינדקייט פער-
זיין נשמה. און ר׳ מענדעלי, וואָס האָט זיך שטענדיג צוגעהאָרכט
צו דער יודישער שפּראַך, זיך אייביג געטובלט אין דער יודישער
פאָלקס-נשמה — האָט זיך ממלא בעצויגען מיט דעם דאָזיגען היי-
טעל.
מעגען דורות פערגעהן, שטענדיג וועלען מיר מוזען געהן צו ר׳
מענדעלי׳ן לערנען די שפּראַך, אויף וועלכער עס רעדט און טראַכט
די יודישע מאַסע, דער יודישער כלל.

.II

שלום יעקב אַבראַמאָוויטש איז דער ערשטער גרויסער האָרכער.
צייט, ווען די אינעווענינגסטע צוריסענקייט בנוגע צו דער שפּראַך
האָט נאָך נישט בעקומען ביי יודען דעם טראַגישען כאַראַקטער, וואָס
היינט, די מאַסע פון אַלע קלאַסען האָט געלעבט מיט׳ן זשאַרגאָן
און מיט׳ן לשון-קודש. דער פּראָסטער יוד האָט גערעדט אויף מאַמע-
לשון, און ווען ער האָט געוואָלט זיין וואָכענדיגע שפּראַך בעפּוצען
מיט פּליטערלעך, האָט ער אַריינגעבראָקט לשון-קודש׳דיגע ווער-
טער. דער יודישער בעל-הבית האָט געשריבען זיינע סוחר׳ישע בריעף
אויף אַ לשון-קודש, וואָס איז געווען אַ צוזאַמענגעוואָקסענע פערזעהעניש
פון יודיש-דייטש און העברעאיש. די לערנער, די לומדים, די כלי-
קודש האָבען זיך אויסגעאַרבייט אַ בית-מדרש-שפּראַך, אַ משונה-
דיגע שפּראַך פון ספּעציאַליסטען-פאַכלייט, אין וואו דער תרגום-נמד א-
און משנה-לשון האָבען געטאַנצט אַ קאַרעראַד אינאיינעם מיט עבֿרי-
טייטש און תחינות-שפּראַך.
צו יענער צייט האָט מען זיך וועניג מצער געווען דערויף, וואָס
דער יוד וואַקסט אויס אָהן אַ שפּראַך. אמת, די משכילים האָבען בע-

נוצט דעם בעגריף „אַנ׳אומה אָהן אַ לשון”. אָבער די דאָזיגע פראַזע האָט געהאַט ביי זיי גאָר אַנ׳אַנדער טייטש, וואָס הייסט. דאָס האָט געהייסען, אַז דער יוד בלייבט אָהן אַ לשון, ווען עס קומט איהם אויס צו האָבען צו טהאָן מיט אַ נישט-יודישער בעפעלקערונג. נישט צו אַנ׳אייגענער שפּראַך האָבען זיי דאַמאָלסט געשטרעבט, נאָר צו דער לאַנדס-שפּראַך, וועלכע איז אַזוי נויטיג דעם יודען אין פשוט׳ן גשמיות׳דיגען לעבען, אום זיך צו קענען צונויפרעדען מיט דעם פאָלק, צווישען וועלכען ער לעבט.

ערשט אין די לעצטע 25 יאָהר, ווען עס האָט אָנגעהויבען שפּראָצען ביי יודען אַ נאַציאָנאַלעס געפיהל, איז די שפּראַך-פראַגע געוואָרען ביי אונז אַ ברענענדיגע פראַגע, אַנ׳אָפענער וואונד פון קראַנקען יודישען אָרגאַניזם. האָטש אַלע טעאָרעטיקער פון נאַציאָנאַליזמוס ביי יודען האָבען זעהר קלוג בעוויזען, אַז אַ פאָלק אָהן אַ טעריטאָריע, אָהן אַ שפּראַך, אָהן וואָס עס איז פאַר אַנ׳אויטאָנאָמיע הערט נישט אויף צו זיין אַ פאָלק, — פונדעסטוועגען האָט מען אינסטינקטיוו געפיהלט, אַז די עקזיסטענץ פון אַזאַ מין פאָלק — אַ מין פייגעלע אָהן פוטער און אייער — קען נישט האָבען לאַנג קיין קיום. און צוגלייך מיט דער שטרעבונג צו אַ טעריטאָריע האָט מען אָנגעהויבען בענקען נאָך אַנ׳אייגענער שפּראַך. און אַזוי ווי ביי אונז אָרימע יודען איז שטענדיג דאָ אַזאַ מאָדנע עשירות, וואָס ס׳פערמאָגען נישט אַפילו די רייכסטע נאַציאָנען — האָבען מיר פלוצים ענטדעקט ביי אונז צוויי שפּראַכען: יודיש און העברעאיש, איינע — וואָס לעבט אין די ספרים, די צווייטע — אין מויל פון פאָלק. און באַלד האָבען זיך צווישען די יודישע נאַציאָנאַליסטען געבילדעט צוויי פאַרטייען: העברעאיסטען און יודישיסטען.

ש. י. אַבראַמאָוויטש, וואָס איז נאָך דער גאַנצער ערציהונג זיינער ווייט געווען פון די שפּראַכפאַנאַטיקער, האָט נישט-ווילענדיג געשפּיעלט איינע פון די גרעסטע היסטאָרישע ראָלעס אין דעם דאָזיגען קאַמפף. אַדאַנק דעם, וואָס ער האָט בעשאַפען דורך זיינע קינסטלערישע און פאָלקספובליציסטישע ווערק אַ ליטעראַטור פאַר דעם אָרעמען יודיש, האָט ער איהם ממילא געגעבען אַ פעסטונג, הינטער וועלכער די יודישיסטען פערפאַנצערען זיך, ווען דער שטורמער העברעער מיט זיין שטאָלצער ליטעראַטור-שפּראַך פאַלט אָן אויף דעם לעבעדיגען

יודיש, וואָס איז נישט בכח געווען צו שאַפען עפּעס אייגענס, חאָטש אַ שטיקעל ליטעראַטור. דער יודישיסט פּאַקט זיך דאַמאָלסט, ווי מיט אַ שטאַרקען כלי־זיין, מיט ר׳ מענדעלי׳ס נאָמען, און טייטעלט מיט די פינגער אויף אַ „פישקע דעם קרומען“, אַ „ווינשפינגערל“, אַ מסעות בנימין השלישי“, אַ „ר׳ שלמה ר׳ חיים׳ס“, אַ „קליאַטשע“, וואָס זענען ביי איהם די סימבאָלען פון עכטע קונסטווערק, פון טייערע פאָלקס־פּובליציסטיק, פון אַ פּראַקטיגען הומאָר, פון אַ טיעפער סאַטירע, די סימבאָלען פון דעם יודישען גלות־לעבען נישט נאָר אין דער לעצטער צייט, נאָר אויך פון גלות־לעבען אין אַ משך פון הונדערטער יאָהרען, צייט דער גלות האָט אָנגענומען דעם פנים און דעם הלוך פון דער פּויליש־ליטווישער וועלט און איהר נאַטור.

ר׳ מענדעלי, וואָס איז צייט די אַכציגער יאָהרען געוואָרען דער רעפאָרמאַטאָר פון דער העברעאישער פּראָזע־שפּראַך און האָט אַוועק־געלעגט אַזוי פיעל גאוני׳שע כחות אום זיך צוריקצוקעהרען צו דער שפּראַך, פון וועלכער ער האָט זיך מיט אַ דור פריהער מיט אַ כיון אָבגעווענדט — איז נישט בכח געווען אויסצומעקען די היסטאָרישע טהאַט־זאַכע, וואָס ער האָט איינמאָל פאַר אַלע מאָל בעשאַפען. ער האָט דעם זשאַרגאָן דערהויבען צו אַ הויכער מדרגה, ער האָט פאַר איהם אויסגעאַרבייט אַ יחוס־בריעף פון אַ שפּראַך מיט אַלע רעכטען פון אַ נאַטירליכער, פאָלקסטימליכער שפּראַך. און אויך שפּעטער, ווען שלום יעקב אַבראַמאָוויטש האָט דורכגעפיהרט די רעפאָרם פון דער העברעאישער שפּראַך — האָט ער עס נור צו פיער־דאַנקען דער טהאַט־זאַכע, וואָס ער האָט צוזאַמענגעפּאָרט דעם גייסט פון דער זשאַרגאָן־שפּראַך איניינעם מיט דעם גייסט פון משנה־און מדרש־לשון. אַזוי ווי דער גערטנער פּערפלאַנצט אַ יונג צווייגעל אין שטאַם פון אַן עלטערען בוים, אום צו בעקומען דערנאָך פרישע שפּראָצונגען, אַזוי האָט אַבראַמאָוויטש פּערפלאַנצט דעם יודישען גלות־גייסט אין אַלטען בוים פון משנה־גמרא־און מדרש־גייסט און בעקומען דאַדורך אַ נייע בעשעפעניש ווי אַ „בסתר רעם“ און אַזוי וו.

און ווען דער מאָדערנער העברעאיסט פיהרט אַ מלחמה מיט׳ן יודי־שיסטען, מוז ער נעבעך הערען די טענה, אַז ווען נישט דער יודיש, וואָס האָט זיין יונג בלוט איבערגעגאָסען אין אַלטען העברעאיש, וואָלט שוין לאַנג פון לעצטען קיין זכר נישט געווען אין געוועהנליכען

שעגליכען געברויך; אז נאר דעם קלאסיקער און שעפפער פון דער יודישער ליטעראטור, ש. י. אבראמאוויטש, וואס האט געהאפט דעם שטייגער פון זשארגאנישען גלות-יודען, וואס האט בענומען דעם גייסט פון פשוט'ען, וואכענדיגען מאסען-יודען — האט דער היינטיגער העברעאיסט צו פערדאנקען, וואס יודישע קינדער לייענען אמאל א העברעאיש קינדער-זשורנאל, וואס דאס העברעאיש האט אויפגעהערט צו זיין א „לשון-קודש", זונדערען א וואכענדיגע שפראך מיט דעם גייסט פון מארק, פון פאלק, פון דער מאסע, מיט דעם גייסט פון פעראכטעטען זשארגאן.

אום צו בעגרייפען די גרויסע איבערקעהרעניש, וואס ר' מענדעלי האט געמאכט מיט זיינע יודישע ביכער אין גייסט פון פאלק, לאמיר נעהמען די ווערטער פון ר' מענדעלי'ן אליין, ווען ער שילדערט אונז א יודיש קינד, וואס האט זיך אויפגעהאדעוועט אויף ריינעם לשון-קודש. „שלמה'לע נאך א יונג קינד איז פערוואגעלט אין מצרים, אין די ליינדער פון סיחון און עוג מלך הבשן און נבוכדנצר מלך בבל, דער קאפ ליעגט איהם אין ים-סוף, אין דעם ים המלח, אין דעם טייך פרת, אין דעם ירדן. פאר איהם געפינען זיך מיני מענשען, מיט וועלכע מען דארף ריידען לשון-קודש, עפעס גאר תרגום, מען זיצט ביי זיי אין די געצעלטען, מען רייט אויף מויל־אייזלען און קעמלען, מען טרינקט פון א „לאגעל", מען געהט בארפיס און טראגט נאזבאנדען, אלצדינג ווי דער שטייגער איז. אונזער נאטור דא מיט איהרע געוועקס... געהער זיך מיט שלמה'לען נישט אן. וואס מאכט איהם אויס, פעלדער מיט תבואה — קארען, רעטשקע, קארטאפלעס, פון וואנען ער עסט א „קרופניק" מיט ברויט אלע טאג? וואס וויים ער א סאסנע, בערעזענע און דעמבענע בוימער? ער וויים נאר ביי זיך אין הארצען: וויינגערטנער, טייטלען, פייגען, מילגרוימען און איילבערטען, פימסענהאלץ און באקסען-בוימער. פון לעבעדיגע מיני בעשעפעניש וויים ער א ווילדער, א לינדענווארם און א פיפערנאטער, א לעמפערט, א אינד, וואס טהוט גלוסטען אויף קוואלען וואסער, א שור-הבר און א טורקעל-טויב. הכלל, שלמה'לע איז נאר א ג ע ב י ר ט י ג ע ר דא און אליין איז ער עפעס ווי ג י ט ק י י ן ה י ג ע ר, ל ע ב ט ערגעץ דארט, דארט... זיין צייט איז — פ א ר צ י י ט ע ן, און זיין וועלט איז א י ע נ ע, וואס אמאל; דא איז ער א גר און דארט—

אַנ'אַלטגעזועסענער; ער קומט אַהיים נאָר אויף אַ ווײַלע, ווי אַ גאַסט אויף דער סטאַנציע, עסט אָב, נעכטיגט איבער — און מאַרש אַהין, ווײַטער טאַקע אַהין". (ז. שלמה ר' חיים'ס ז. 39). אַדאַנק זײַן „פישקע'ן" און אַנדערע ווערק האָט ר' מענדעלי געמאַכט פון דעם נישט היגען, פון דעם גר אַ קאַבצאַנסקען תושב, אַ רעאַלען מענשען, וואָס לעבט שוין נישט מעהר אויף אַנ'עולם=התהו. דאַדורך וואָס ער האָט זיך בענוצט מיט דער שפּראַך פון לעבעדיגען כלל, האָט ער ווי מיט אַ כשוף פערטריבען די פיפערנאָטערס און לינדענווערם, די פאַנטאַסטישע, מטושטש'ע בילדער, וואָס האָבען פאַר'ן אויג פערשטעלט די לעבעדיגע רעאַלע וועלט. און שפּעטער, ווען צוליעב פערשיעדענע סבות האָט ער רחמנות בעקומען אויפ'ן לשון=קודש, וואָס צוליעב זײַן ראָמאַנטישען כאַראַקטער האָט ער אויפגעהערט צו זײַן אַ רעאַלע לעבענסקראַפט — האָט ער געזוכט ווי מעגליך אַריינצוברענגען אין איהם די העויות, דעם ריטמוס, דעם קנייטש פון פּראָסטען יודיש, האָט ער געפּרובט איהם געבען דעם לעבענס=פולס פון היינטיגען יודען. דער לעזער, וואָס פערטיעפט זיך היינט אין אַ „בעמק הבכא", (אַנ'אויטאָריזירטע איבעראַרבייטונג פון „ווינשפינגערל" אין העברעאיש), פיהלט שוין נישט דאָס, וואָס אַמאָל דער קליינער שלמה'לע, ווען ער האָט נישט דערקענט אַ דעמבאָווען בוים, וואָס איז געוואַקסען נישט ווייט פון זײַן הדר, און וואָס האָט געחלומ'ט וועגען אַ „צעדער אין לבנון", וואָס זײַן אויג האָט דאָס קיינמאָל נישט געזעהען און גאָר נישט געהאַט די מעגליכקייט צו זעהען.

זעלטען ווען אַ גאָטגעבענשטער טאַלענט האָט אַזוי בעוויזען די קראַפט פון פעראַכטעטען, גערעדטען יודיש, ווי דער וואָס האָט יאָהרען לאַנג זיך אָבגעגעבען צו דערפרישען, בענייען און צו מאָדערניזירען דעם העבראַיש. קיין בעסערען בעווייז קען מען נישט ברענגען פאַר די לעבעדיגקייט און קראַפט פון דער פאָלקס=שפּראַך, ווי די טהאַטזאַכע, אַז מען מוז זיך גראָבען אין זײַן גייסט אום אָבצופרישען דעם אַלטען אָבגעלעבטען קערפּער פון דער אַריסטאָקראַטישער אַלטער העברעאישער שפּראַך.

מען דערצעהלט אַ מעשה, אַז אום צו ראַטעווען איינעם אַ פויבסט פון אַלטער=שוואַכקייט, וואָס האָט זיך געמוזט ענדיגען מיט'ן טויט, האָבען אַ פּאָר פּראָסטע יונגע לייט געלאָזען איבערגיסען זייער יונג

בלוט אין צוקנייטשטען אַלטען קערפּער פון זקן. פון דער אָפּעראַציע ווענען, פעבער, די יונגע לייט גיך אַוועק פון דער וועלט, ווערהרענד דער זקן איז אויפגעשטאַנען אַ געזונדטער, לעבעדיגער פון בעט. דאָס איינענע האָט שלום יעקב אַבראַמאָוויטש געטהאָן מיט דעם אַלטען לשון-קודש. דער הלוק איז נאָר דער, וואָס דער יודיש איז נישט דאָס בלוט פון עטליכע יונגע לייט, זיין גייסט שטאַמט פון אַ גרויסען קבוץ און ער האָט אַ הונדערט-יאָהריגע היסטאָריע. די אָפּעראַציע, וואָס אַבראַמאָוויטש האָט געמאַכט, פערזשאַרגאָנירענדיג דעם העברעאיש, האָט דעם יודיש נישט אָבגעשוואַכט. אַדרבה, ער האָט בולט בעוויזען, ווי נויטיג עס איז זיין קיום, דאַמיט עס זאָל כטאַיען בלוט אויף ווייטערדיגע אָפּעראַציעס.

III.

עס וועט נישט זיין קיין גוזמא, ווען מיר וועלען זאָגען, אַז מיט אַבראַמאָוויטש'ען הויבט זיך אָן אין דער ליטעראַטור דאָס ר ע אַ ל ע פערהעלטענים פון יודען צו זיך אַליין. אָדער רעדענדיג מיט ר' מענדעלע'ס ווערטער: דער נישט ה י ג ע ר יוד ווערט מיט אַמאָל אַ היגער. אין „מסעות בנימין השלישי“ גיט אונז אַבראַמאָוויטש אַ הומאָרפולען בילד פון דער גייסטיגער ענגשאַפט פון יודישען לעבען אין מיטען פון 19-טען יאָהרהונדערט. בנימין און זיין חבר סענדערעל די יודענע — אַ מין דאָן קישאָט און סאַנהאָ-פאַנחא — ווייזען אונז די צווי געגענזעצע פון דאַמאָלסדיגען יודישען לעבען, דעם אידעאַליסטישען און דעם פּראַקטישען. און ביידע שטעלען זיך אַרויס פאַר אונז אין זייער פינסטערער בלינדער גייסטיגער בענרענצטקייט. אין „פישקען“ און „ווינשפינגערל“ ווייזט אונז ר' מענדעלע דעם יודען אין זיין גשמיות'דיגען און גייסטיגען לעבען. מיר זעהען דעם יודען ביי דער טאָרבע, ביי דער גרויסער יודישער טאָרבע, מיר זעהען איהם אין זיין קאַמפף פאַר אַנ'אָרעמע שטיקעל הונה. און צו אונזער גרייסער פערוואונדערונג בעמערקען מיר, אַז אַליך, וואָס דער יוד טהוט אום זיך צו דערנעהרען, אַז זיין גאַנצעס מאַטעריעלעס לעבען איז אַזוי אָרעם, גייסטיג עלענד און טראָגט מעהר אויף זיך די סמנים פון אַ לעבען; אין דער אֶמת'ן איז דאָס אַ נאַרישער, בלינדער קאַמפף מיט

די תאוות פון אַ מאָגען, וואָס איז „נישט גרעסער פון אַ כּזית“, וואָס איז איינגעשרומפּען פון נישט עסן. אַלע יודישע עסקים האָבּען עפּעס אַ טעם, ווי די באַוועלנע ציצה, וואָס זעהט זיך אַרויס פון אַ יודענ׳ס קאַפּטאַן. עס איז מעהר נישט ווי אַ זכר צו דעם אַמאָליגען תּכלת. מיט די אַמאָליגע שעֶנע פראַנזען פון אַ יודישען בגד האָט דאָס נישט מעהר צו טהאָן, הוץ דעם נאָמען זיינעם.

דאָס איינענע איז מיט דער יודישער רוחניות, חאָטש זי גיט אַ גרויסע לינדערונג דעם יודישען קביץ און בערוהיגט אָפט דעם צעוועהטאָגטען יודען אין קלויז ביי אַ בלאַט גמרא, אָדער ביי אַ חומש שטיקעל — דאָך האָט זי קיין שום שייכות נישט צו דעם לעבּענדיגען קאָכענדיגען טאָג אַרום.

דאָס יודישע גייסטיגע לעבּען איז אַזוי אָבּגעריסען פון זיין מאַטעריעלען לעבּען, ווי דאָס לעצטערע פון לעבּען בכלל.

אין אַבּראַמאָוויטש׳עס וועלט איז דער יוד צוריסען אין מעהרערע שטיק און ער מאַכט אויף דעם בעאָבּאַכטער דעם איינענעם איינדרוק, ווי מאַנכע ריעזען-שלאַנגען, וואָס מען האָט אָבּגעהאַקט דעם קאָפּ פון לייבּ: כּיי דאָס לייבּ מאַכט קאָנוואולסיווע בעוועגונגען, סיי דער קאָפּ שטעקט אַרויס זיין צונג און האַפּט זיך בייסען מיט זיינע גיפטיגע ציינער. דער יוד אין קלויז איז נאָר אַ האַלבּער יוד; אויפ׳ן מאַרק איז נאָר דער לייבּ זיינער. און אין ערגעץ איז ער נישט קיין גאַנצער, און אומעטום איז דאָס נאָר אַ זכר פון אַ לעבּעדיגע בעשעפעניש.

מיט אַבּראַמאָוויטש׳ען הויבּט זיך אָן די גאַנצע פערצווייפלונג צו אַ קבוץ, וואָס טראָגט זיך אַרום מיט דעם געדאַנקען, אַז דער אויבּערשטער אַליין האָט זיי אויסדערוועהלט צווישען אַלע פעלקער, און וואָס איז אין דער אמת׳ן דער ערגסטער עקזעמפּליאַר אונטער די פעלקער, וואָס לעבּט שטענדיג אַ האַלבּען לעבּען, וואָס שלעפּט-נאָך נאָך זיך אַ טויטען גוף, און טראָגט אויף זיך אַ מוח פון אַ פערחלומ׳טען נישט היגען מענשען.

אַ דאַנק ר׳ מענדעלע׳ס רעאַליזם האָט דער יוד זיך דערפיהלט אַלס אַ בריה, וואָס איז דורך און דורך נישט צוגעפּאַסט צום לעבּען, האָט זיך אָנגעהויבּען אַ קלערערעס קריטישעס פערהעלטניס צו זיך אַליין, אַלס צו אַ קינד פון אַ פאָלק, וואָס פאָדערט נייע אידעאַלען אום אויפגעבּויט צו ווערען.

שלום יעקב אַבראַמאָוויטש, וואָס איז אַ קינד פון דער השכלה־עפּאָכע, וועלכע האָט צוערשט אָנגעהויבען רעאַל צו דענקען, האָט טיעפער בענומען די אידעען פון זיין עפּאָכע, אַלס אַלע אַנדערע פון זיינע צייט־חברים. אין דער צייט, ווען די מייסטע פון דער עפּאָכע האָבען זיך נאָר בענוגענט מיט אַן'אויבערפלעכליכער קריטיק — האָט ער גענומען פאַנאַנדערצוגליעדערען דעם גרויסען יודישען קבוץ, די הויפּט־כחה פון אַלע יודישע נישט־נאָרמאַליטעטען. און ווען מיר ווילען פעראייניגען די רינגען פון אונזער היינטיגער צייט מיט דער צייט פון דער השכלה־עפּאָכע — מוזען מיר זיך צוערשט פעראייניגען מיט אַבראַמאָוויטש'ען, וועלכער איז דער נאַטירליכער איבערגאַנג פון היינט צום אַמאָל. און ווען מען נעהמט אין בעטראַכט די הויפּט־מעלה פון ר' מענדעלי'ס שאַפען, וואָס אין דער קרוין פון זיינע ווערק־דענקמאָלער ווערט אונז דאָס אַ סך קלערער.

די הויפּט־מעלה פון אַבראַמאָוויטש'ען בעשטעהט אין דער פאַנטאַזיע צו זעהען אין איטליכען פרט דעם כלל, און איינצעלנעם דאָס אַל־געמיינע און אַזוי דאָס קונציג צו מאָלען, אַז אויס יעדען פרט שיינט אַרויס דער כלל. און דאָס קאָנען נאָר די, וואָס זעהען דאָס לעבען כּוונטעטיש, ביי וועמען דער שטראָם פון מענשליכען קיום צופאַלט נישט אין איינצעלנע טראָפּענס. נור די נשמה, וואָס טובל'ט זיך אין אַ ברייטערען לעבען, ווי דאָס אייגענע פּערזענליכע, וואָס זעהט די וועלט נישט דורך די שפּאַקולען פון אייגענעם ענג־עגאָאיסטישען בליק, איז בכח צו זעהען און צו פיהלען שטענדיג דעם גרויסען כלל. די אַלגעמיינע נשמה פון אַ קבוץ. און ביי ווענינען פאַר און נאָך אַבראַמאָוויטש'ען געפינען מיר אַזאַ ברייטען כּוונטעטישען קוק אויפ'ן יודישען לעבען.

.IV

צייט ש. י. אַבראַמאָוויטש האָט אָנגעהויבען שאַפען, זענען אַוועק 50 יאָהר. און האָטש דאָס יודישע לעבען האָט זיך אין דער צייט געענדיגט אַ ביסעל, דעננאָך האָט עס נישט בעוויזען איינגאַנצען אויסצומעקען די גרונדציגע פון יודישען לעבען. נאָך עד היום זעהען מיר פאַר זיך די וואָכענדיגע קדושה אין יודענ'ס לעבען, ווי ר' מענדעלע האָט אונז עס געשילדערט אין זיינע פערשיעדענע

ווערק, ד. ה. דער געגענזאַץ פון גייסטיגען און מאַטעריעלען לעבען אין אונז און דער כח זיי צוזאַמענצומישען, אָבער זיי נישט צו פעראייניגען. נישט אויסגעמעקט איז נאָך פון דער צייט די גרימאַסע, די העויות פון דער יודישער גאַס, ווי ס'האָט זיי געזעהען ר' מענדעלע אויף די יריד'ען און אויף יודישע אַסיפות און אַז. וו. שלום-עליכם, וואָס רופט זיך אַליין אָן „דער ליטעראַרישער אייניקעל פון ר' מענדעלי“, האָט 25 יאָהר נאָכאַנאַנד — ווייטער ענטוויקעלט און פערברייטערט דאָס בילד, וואָס אַבראַמאָוויטש האָט איהם אָנגעצייכענט. מנחם-מענדעל פון יהופיץ, וואָס איז אַזוי נאָהענט צו אונזער צייט, איז אַ לייבליכער קרוב סיי פון ר' אַלטער'ן, סיי פון פישקען, סיי אַפילו פון ר' מענדעלען אַליין. אין די קליינע שטעדטלעך, אַפילו אין אַ „שטעדטעל“ פון אַש, לעבען נאָך היינט די אייגענע געמיטה'כע-שטימונגען, וואָס אַמאָל אין קאַבצאַנסק. אַלס בעסטער בעוויז קען דיענען טאַקע „דאָס שטעדטעל“ פון אַ ש, וואו מאַנכע ימים-נוראים-מאָטיווען זענען מיט אַנדערע ווערטער נאָר איבערגעחזר'ט געוואָרען, וואָס אַבראַמאָוויטש האָט שוין געשילדערט אין זיין „ווינשפינגערל“.

ר' מענדעלי, נישט קוקענדיג אויף די 50 יאָהר, איז אַיינגעדרונגען אין אונזער נייעסטער ליטעראַטור אומעטום, זיין אַיינפלוס, זיינע שפורען געפינען מיר ביי די עלטערע, ווי ביי די יונגסטע פון די יונגסטע. מען דאַרף נישט זיין קיין טיעפער קענער, אום דאָס צו האַפען אויפ'ן ערשטען בליק. נאָך עד היום לעבען אונזערע יונגע מיט דעם פסיהאָלאָגישען סינטעז, וואָס ר' מענדעלי האָט זיך געמאַכט מכח דער יודישער מאַסע. און אַזוי ווי דאָס נייע לעבען האָט נאָך נישט בעשאַפען, נאָך דער אַלגעמיינער צורימענקייט, אַ נייעם כלל'ישען יודישען פנים, האָבען מיר דערווייל קיין אַנדער סינטעז, חוץ דעם, וואָס עס האָט אונז געגעבען אַבראַמאָוויטש.

דאָס אַליין איז נויטיג צו דערמאָנען דעם לעזער, ווען ער געהט צו צו דער יובילעאום-אויסגאַבע פון ר' מענדעלי'ן. וואָס טיעפער ער וועט שטודירען די נייע אויסגעבעסערטע און פאָלשטענדיגע אויסגאַבע, אַלץ טיעפער וועט ער דערפיהלען, דאָס אַבראַמאָוויטש, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואָס ער שרייבט שוין 2 דורות, איז איינער פון די, וואָס שטעהען אונז אַם נאָהענסטען פון אַלע יונגע. וויל מען

בעקומען אַ טיעפערען בעגריעף פון יודישען קבוץ, מוז מען געהן צו די ווארצלען פון יעדען קבוץ. און ערגעץ זענען אָבער די וואָרצלען נישט אַזוי נאַקעט אַרויסגעשטעלט פאַר אונזערע בליקען, ווי אין די ווערק פון אַבראַמאָוויטש.

אין ים פון יודישען לעבען איז ר' מענדעלי די העכסטע פיגור. ווילען מיר מעסטען די ווייטקייט אונזערע, קוקען מיר זיך אַיין אויף איהם. ווילען מיר וויסען, ווי ווייט מיר זענען געגאַנגען פאָראויס, וואַרפען מיר אונזער בליק אויפ'ן „יידען", און ווילען מיר גענויער בע־גרייפען דעם פנים פון היינטיגען יודישען לעבען, קוקען מיר זיך גענוי צו צו די העויות פון ר' מענדעלי'ן.

און בעת אַנדערע האָבען שוין מיטעלערע וועלען פערגאָסען, שטעהט ער נאָך אַליין אַ קאָפּ העכער פאַר אַלע זיינע יאָהר־חברים אין טאַלענט, ער איז דער שפּיץ טהורם. נאָך וועלכען מיר מעסטען די מיילען פון אונזער גלות־רייזע. נישט איטליכען איז בעשטימט צו זיין אַ מאַסשטאַב פאַר די ווייטערע ענטוויקלונג פון אַ פאָלק.

פאַר דעם טיעפערען לעזער איז שלום יעקב אַבראַמאָוויטש אונ־זער זיכערסטער מאַסשטאַב.

מעמוארען-ליטעראטור.

I

ווען פריוואטע מענשען צייכענען אויף פאפיר זייערע לעבענס-ערינערונגען און גיבען דאס אליין ארויס, אדער עס ווערט ארויסגעגעבען דורך זייערע יורשים — זאמעלט זיך מיט דער צייט ביי א פאלק א ליטעראטור, וואס טראגט אויף זיך דעם אויבענדערמאהנטען נאמען.

ביז פאר 150 יאהר צוריק איז געווען די דאזיגע ליטעראטור זעהר ארים ביי אלע פעלקער. מענשען האבען נאך ניט פערשטאנען, ווי וויכטיג דאס איז פאר דעם קומענדיגען דור צו לייענען די פראסטע, אמת'ע נאאיווע לעבענס-בעשרייבונגען פון זייערע עלטערן און זיידעס. ערשט פאר הונדערט יאהר צוריק האט מען אנגעהויבען צו שעצען זייער גרויסע ווערדע, ערשט דעמאלט, ווען עס האבען זיך בכלל גענומען געוואלטיג ענטוויקלען די היסטארישע וויסענשאפטען, האט מען אנגעהויבען צו פערשטעהן, ווי וויכטיג, ווי טייער עס איז אזא ליטעראטור פאר א פאלק, וואס האלט זיך אין איין ענטוויקלען, אין איין פארווערטס-מארש.

אם מייסטען צייכענען זיך אויס מיט אזא ליטעראטור איצט די ענגלענדער, דאס עלטעסטע פון די געבילדעטע אייראפעאישע פעלקער, דערנאך — די פראנצויזען, און צולעצט — די דייטשען. אויך ביי די רוסען פעהלט נישט אזא ליטעראטור, האטש זי קאן זיך נישט פערגלייכען אין רייכקייט מיט אנדערע פעלקער.

ביי אונז, יודען, איז די דאזיגע ליטעראטור כמעט נישט פאראהאן; מען דארף שוין זיך בעגנוגענען מיט קליינע מאמרים'לעך און אבגעריסענע נאטיצען, אויב מען וויל געפינען ביי אונז א סימן דערפון.

ס׳איז אַ מערקווירדיגע זאַך: גראַד דאָס עלטעסטע געבילדעטע פאָלק אויף דער וועלט, וואָס האָט דורכגעלעבט אַזוינע געוואַל־טיגע שנויים אין די יאָהרהונדערטען, גראַד מיר, וואָס האָבען שוין געהאַט אין יהודה הלוי׳ס צייטען אַזאַ פיינעם חוש פאַר דער היסטאָריע, גראַד מיר, וואָס האָבען צווישען אונזערע ערשטע בי־כער אָבגעגעבען אַזאַ גרויסען פּלאַץ דער געשיכטע און האָ־בען שוין העכער אַ פּאָר טויזענד יאָהר אַ „דברי הימים" — פער־מאָגען נישט דאָס, וואָס עס פערמאָגען יונגערע און ווייניגער געבילדעטע פעלקער, ווי מיר.

און ווען מען בעדענקט, אַז דאָס מזל האָט אונז אַזוי געֿרודפ׳ט, דאָס מיר האָבען אין משך פון אונזער לאַנגען לעבען פערלאָ־רען אַזוי פיעל „דברי הימים׳ס", וואָס ווערען דערמאָהנט אין תנ״ך — דוכט זיך אַמאָל אויס, אַז אַ בייזער שר געוועלטיגט איבער אונזערע זכרונות, און זוכט מיט אַלע מיטלען זיי אויס־צוראָטען פון די קינדס־קינדער׳ס לעזער־בליקען.

אין משך פון די יאָהר־טויזענדער האָט זיך געביטען דער יוד אין זיין אויסערער הלבשה, אין זיין אויסערער לעבענס־אַרט, אין זיינע מנהגים, אין זיין שפּראַך, אין זיינע לעבענס־פּלענער, אין זיין הלוך און לעבענס,הדרכות אפשר צעהנדליגער־צעהנ־דליגער מאָל. און אין ערגיץ געפינען מיר נישט קיין זכר דער־פון אין דער ליטעראַטור, וואָס איז הויפּטזעכליך דערצו בעשאַ־פען. דען די מעמואַרען־ליטעראַטור בעשעפטיגט זיך געוועהנ־ליך נישט מיט גאַנצע עפּאָכען און מיט ווייטלויפיגע דמיונות. איהר אויפגאַבע איז צו פּראָטאָקאָלירען רוהיג, וואָהרהאַפטיג און געטריי די געוועהנליכע לעבענס־עפּיזאָדען פון געוועהנליכע מענ־שען אין זיין געוועהנליכען פּראָזאאישען לעבען. זי גיט זיך אָב נור דערמיט, וואָס זי ווייזט אונז דאָס מאָלעקולאַרע, שטיל־פליסענדע לעבען פון אַ געוועהנליכען בשר ודם אין אַ געוויסער עפּאָכע. זי אינטערעסירט זיך מיט יעדער קלייניגקייט, הן בנוגע צו דעם אַרט וואוינען, עסען, קליידונג, הן צו די אַלע טאָג־טעג־ליכע מניעות, וואָס קומען פאָר אין אַ געוועהנליכען פאַמיליען־לעבען אין אַ משך פון די 60—70 יאָהר, וואָס אַ מענש טראָגט אויף זיך די לעבענס־לאַסט. זי ווייזט אונז פשוט, אָהן קונ־

צען, די אַטמאָספֿערע, וואו עס האָבען געעטעמט טויזענדער־טויזענדער מענשען אין אַ געוויסער עפּאָכע. דער שרייבער פֿון אַזאַ בוך ווייסט אַליין נישט, וויפֿיעל וואַרימקייט און לעבעדיגקייט ער גיסט אַריין אין קאָפּ פֿון וויסענשאַפֿטליכען היסטאָריקער, וואָס פּרובט אַרומנעהמען גאַנצע דורות. ער גיט איהם אַזאַ טייערן מאַטעריאַל, וואָס איז קוים צו פֿערגלייכען מיט די שטיינערנע און געמאָלטע פּאָרטרעטען, וואָס הענגען און שטעהען אין די מוזעאומס און וואָס בעלעבען אַזוי די גרויסע געשיכטס־ווערק.

איין זייטעל פֿון שאַצקעס „ערב פֿאַר פסח" אין ערשטען קאַפּיטעל, וואו ער מאָלט, לויט זיינע זכרונות, אַ יודיש הויז מיט אַלע זיינע כלים און דערבייאיגע צודאַטען אין די 60—50־ער יאָהרען — גיט אַ גרעסערע פֿאָרשטעלונג פֿון אינעווענייגסטע יודישען לעבען, ווי צעהן פֿיינע גלאַטע מאמרים מיט ציפֿער און פֿערשיעדענע סברות וועגען דער יודישער קולטור אין דערזעלבער צייט.

דאָס בוך „שלמה רב חיים'ס", אַזאַ מין מעמואַרען־ווערק פֿון ש. י. אַבראַמאָוויטש, איז פֿיעל טייערער פֿאַר דעם היסטאָריקער און דעם דענקענדיגען לעזער, ווי מאַנכע גרויסע פֿילאָזאָפֿישע אָבהאַנדלונגען מכח דער יודישער ראַסע און די טבע פֿון זיין גוע. דאָס נישט־געענדיגטע בוך פֿון מרדכי אַהרן גינזבורג'ס זכרונות איז פֿאַר יעדען, וואָס אינטערעסירט זיך מיט זיין צייט, אום געוויער צו בעגרייפֿען די היינטיגע צייט, איינס פֿון די טייערסטע ווערק פֿאַר אונז, און מיט עגמת נפֿש לעגען מיר אַוועק דאָס ביכעל, וואָס איז נישט דערגאַנגען ביז צום סוף. אייגענע לעבענס־ערינערונגען, זעלבסט־ביאָגראַפֿיען, די אויסערע בעשרייבונג פֿון אַ געוויסער סביבה, וואו אַ מענש האָט פֿערבראַכט זיינע יאָהרען, פּערזענליכע איינדריקע פֿון בעגעגענישען מיט בעוואוסטע מענשען, מיט די גדולי הדור, ערצעהלונגען, פּערזענליך דורכגעלעבטע, וועגען צרות הרבים, וואו דער ערצעהלער, אַלס יחיד האָט דורכגעלעבט דאָס אייגענע אומגליק, די דאגות און עגויים ביי זוכענישען פֿון אַ פּרנסה און דעם צער גדול בנים — קורץ, אַלץ, וואָס איז שייך צו אַ לעבען פֿון אַ מענשען, פֿון אַ עהרליכען, וואָהראַפֿטיגען מיטעלן מענשען, וואָס פֿיהלט זיך אינ־

סטינקטיוו אַלס גליעד פֿון אַ גרויסען קבוץ — האָט אַ גרויסען
אונגעשעצבאַרען ווערטה, פֿאַרוואָס דער געלעהרטער היסטאָריקער
קאָן זיך נישט גענוג אָבדאַנקען.

אודאי, זענען דאָ טעמים, פֿאַרוואָס דער יוד האָט קיינמאָל נישט
געמאַכט אַזעלכע אויפֿצייכנונגען פֿון זיין געוועהנליכען, פּשוט׳ן
לעבען, ווי קינדער פֿון אַנדערע פֿעלקער. ערשטענס, איז זיין
לאַגע קיינמאָל נישט געווען אַזוי פֿעסט, אַז ער זאָל זיך זעצען
אין מנוחה און נעהמען פֿערצייכענען אויף דער עלטער די שיק־
זאַלען פֿון זיין לעבען. ביז די גראָהע האָהר, ביז צום סאַמען טויט
דאַרט איהם דער מח וועגען אַ זיכערער פּרנסה, און נאָך ביי
דער גסיסה ליעגען איהם אין קאָפּ די דאגות חיונה.

שטענדיג, ווען איך קלער וועגען דעם, מוז איך זיך נישט ווי־
לענדיג דערמאָהנען אָן דעם זקן ברוך דעם קרעמער, וואָס איז
קרוב צו אַ יאָהר 90 שטאַרק קראַנק געוואָרען, בעקומען אַ לעה־
מונג און געהאַלטען ביים שטאַרבען. ווען איך בין צו איהם
אַריינגעקומען מבקר חולה זיין און האָב איהם געפֿרעגט, וואָס
ער מאַכט? — האָט ער מיט אַ שוואַכען קול און אַ זיפֿץ גע־
ענטפֿערט: „נישטאָ קיין פּרנסה... דער אויבערשטער זאָל זיך
מרחם זיין. די צייטען זענען שטאַרק געשלאָגען“... דער יוד
האָט נאָך אויף דער עלטער נישט דערלעבט צו דער אינע־
ווייניגסטער רוה פֿון אַ נשמה, וואָס פֿערלאַנגט שוין גאָרנישט
פֿון דער וועלט און באָדט נור זיינע רעיונות אין די ערינערונגען
פֿון דער פֿערגאַנגענהייט.

נור דאָס איז נישט דער איינציגער טעם. צווישען מיליאָנען פֿער־
זאָרגטע יודען וועט איהר נאָך געפֿינען אַזוינע, וואָס האָבען די
אייגענע רוהיגע נשמה פֿון זקנים, וואָס פֿערלאַנגען שוין גאָר־
נישט און לעבען נור מיט די ערינערונגען זייערע

דער יוד איז אָבער בטבע אויף דער עלטער, ווי אויך אין די מיי־
טעלע יאָהרען, אַ מין קהלת, וואָס טענה׳ט: „אין כל חדש תחת
השמש“; ער האָט וועניג בושה פֿאַר די אויסערע פֿאָרמען פֿון
אַ לעבען, וואָס בייט זיך מיט די יאָהרען. איהם אינטערעסירט
מעהר דער תוך און, לויט זיין פֿילאָזאָפֿיע, בייט זיך נישט דער
תוך פֿון אַ מענשליך לעבען, נאָר די אויסערע פֿאָרמען זיינע.

ער האָט קיין חוש נישט פאַר די חצוניות פון אַ מענשליכען קיום און וויל נאָך נישט צוגעבען, ווי דאָס טענה'ט די היינטיגע וויסענשאַפט, אַז אויך די אויסערליכקייטען ווערען צו אינערליכקייטען, אַז דער וואוקס פון אַ קינד אין מוטער־לייב הענגט נישט נור אָב פון די גע'ירש'ענטע אייגענשאַפטען, וואָס ליגען אין דער זרע, נאָר אויך פון דעם, וואָס ס'עסט און טרינקט די שוואַנגערע מאַמע.

דריטענס, ליגט נאָך טיעף אין בלוט פון פשוט'ן יודען, אַז די וועלט איז גאָרנישט, און אַז דאָרטען, יענע וועלט, איז די אמת'ע וועלט. עס שפּיעלען ביי איהם אַ צו קליינע ראָליע די פריידען און פּיין, די הנאות און ליידען, וואָס ער איז אויסגעשטאַנען; ער האָט בכלל וועניג בושה פאַר אַ לעבען פון אַ פשוט'ן בשר ודם, וואָס לערנט נישט קיין תורה, אָדער וואָס גראָבט זיך נישט אין די וויסענשאַפטען. ער האָט וועניג אָבשיי פאַר זיך אַליין, צו זיין אייגענער פשטות, צו זיין אייגענעם לעבענס־שטראָם, וואָס איז דער שטראָם פון מיליאָנען זיינס־גלייכען.

אַלע די טעמים ברייגנען דערצו, אַז די מעמואַרען־ליטעראַטור שטעהט ביי אונז זעהר נידעריג, נידעריגער ווי עס האָט געדאַרפט זיין.

II

וועלכע פּרובען האָט מען געמאַכט, אום צו שאַפען אַזאַ מין ליטעראַטור? זעהר וועניג. כמעט איין איינציגען. איך מיין דערמיט די זאַמעל־ביכער „פּערעזשיטאָיע", וואָס זענען אין פּעטערבורג די לעצטע יאָהרען אַרויסגעגעבען געוואָרען פון איניגע געבילדעטע היסטאָריקער מיט דעם געוועזענעם רעדאַקטאָר פון „פריינד" ה' שאול גינזבורג אָן דער שפּיץ. חאָטש צוגלייך מיט דער אונטערנעהמונג עקזיסטירט אויך אַנ'אויסגאַבע פון דער יודישער היסטאָרישער געזעלשאַפט, וועלכע בעשעפטיגט זיך ספּעציעל מיט דער יודישער געשיכטע אין רוסלאַנד, דאָך האָבען די דאָזיגע אויסגאַבען אַ מעהר ספּעציעל־היסטאָרישען חאַראַקטער און אינטערעסירען זיך וועניג מיט דער שאַפונג פון אַ מעמואַרען־ליטעראַטור. דאַגעגען דער רעדאַקטאָר פון „פּערעזשיטאָיע"

האָט אין זיין אויפרוף צו די לעזער שטאַרק מטעים געווען די וויכטיגקייט פון מעמואַרען, און דערמיט ממילא דערוועקט דעם חשק ביים לעזער צו געבען דורך זיינע אייגענע אויפגעצייכענטע לעבענס-ערינערונגען די בוי-שטיינער פאַר אַ יודישער געשיכטע אין רוסלאַנד.

האָבען די רעדאַקטאָרען פון „פערעזשיטאָיע" פערשטאַנען די אויפגאַבע זייערע, אָבער האָבען, ליידער, נישט פערשטאַנען, ווי צו מאַכען דערפון אַ ממשות'דיגע זאַך. שוין דאָס אַליין, וואָס זיי האָבען די זאַמעל-ביכער אַרויסגעגעבען אויף רוסיש, בעווייזט, וואָס פאַר אַ קרומען דרך זיי האָבען זיך גענומען: ווילען בעשאַפען אַ מעמואַרען-ליטעראַטור, און צוגלייך זיך אָבקעהרען פון דער שפּראַך, אויף וועלכער עס רעדט און טראַכט דער גרעסטער טייל פון פאָלק. דאַדורך, וואָס זיי האָבען גענומען רוסיש פאַר זייער מעמואַרען-שפּראַך, האָבען זיי בעשאַפען אַזאַ מין בעשעפעניש, וואָס, חוץ אַ געלעכטער, קאָן דאָס נישט אַרויסרופען קיין שום טיעפערן אינטערעס. גראָד דאָס, וואָס איז אין אַזאַ ליטעראַטור דאָס טייערסטע: די טרייקייט, וואָרהאַפטיגקייט, די תמימות און דאָס פערזונקען זיין אין תהום פון די אייגענע ערינערונגען אָהן שום כונות עמיצען צו געפעלען, פאַר עמיצען צו מאַכען חנד'לעך — גראָד דאָס פעהלט אין די יודישע מעמואַרען פון אונזערע זקנים, ווען זיי הויבען אָן שרייבען רוסיש. איך וויל נור בריינגען איין ביישפּיעל.

דער אַלטער געשעצטער פּאַפּערנאָ דערצעהלט אין זיינע מעמואַרען וועגען нити-видѣнія (ציצית), ремни-филактеріи (תפילין). און בעת מעשה האָב איך אַ קלער געטהון: פאַרוואָס געברויכט נישט דעם אמת'ן וואָרט „ציצית", אָדער „תפילין", אָנשטאָט אַזוינע ווערטער, וואָס קיין רוס אויף דער וועלט פערשטעהט דאָס נישט, וואָס איז נאָך דעם גייסט פון דער רוסישער שפּראַך (нити-видѣнія) אַזוי האַמעטנע און אומגעלומפּערט? און איך האָב זיך פאָרגעשטעלט אַ תלמיד פון דעם אַלטען ראַבינער-סעמינאַריום, וואָס, ווי אַ פאַרצייטיגער ניקאָלאַיעווסקער „דיאַדקע" מיט זיין יונ'ישער דיסציפּלין, לעבט ער נור מיט זיין גראַמאַטיקע קירפּיטשניקאָוו, און וואָס דאָס וויכטיגסטע איז ביי איהם, ווען ער

שרייבט זיינע זכרונות אויף רוסיש, — נישט צו מאַכען, חלילה, אַ גראַמאַטיקאַלישען גרייז און זיך פיין אויסצוקירעווען אויף דער רוסישער שפּראַך. דער אייגענער פאַפּערנאָ, ווען ער שרייבט יודיש, אָדער העברעאיש, איז גאָר אַנ׳אַנדער מענש. שרייבט ער אָבער רוסיש, ווערט ער גאָרנישט צו דערקענען, — אַזוי קאָמיש איז ער.

אויסערדעם, האָט „פערעזשיטאָיע" זיך באַלד אַזוי אַוועקגעשטעלט, צוליעב דער רוסישער שפּראַך (וואָס אָהן דעם קאָנען זיך נישט בעגעהן אונזערע מאָטעלער-פעטערבורגער אינטעליגענטען), אַז זיי האָבען נישט געקאָנט וועקען צו זיך קיין אינטערעס ביי די גרויסע מאַסען פון דעם עולם זקנים, וואָס נעהמען אַזוינע ביכער נישט אַריין אין די הענד, ווייל זיי פערשטעהען דאָס נישט.

די בעלעבער פון אַ מעמואַרען-ליטעראַטור האָבען זיך אָבגעריסען גראָד פון דעם יעניגען עולם, וואָס טראָגט אין זיין בוזעם די וויכטיגסטע ערינערונגען. זיי האָבען באַלד געמאַכט אַ מחיצה צווישען אַ מענשען, וואָס האָט „פּראַוואָזשיטעלסטוואָ" (און ממילא איז ער דאָך שוין לייטישער, אינטעליגענטער, ווי אַ תחום-יוד!), און כלל-ישראל. די אַרויסגעבער פון „פערעזשיטאָיע" האָבען דוקא פערגעסען דעם פשוט׳ן פאַקט, וואָס איטליכער סטודענט פון דער געשיכטע ווייסט דאָס אויסגעצייכענט, אַז די מעמואַרען-שרייבער זענען צושפּרייט אין דער גרויסער מאַסע פון פאָלק, ווי ראַדיום-קערענדלעך אין די מינעראַלען, אַז וואָס גרעסער מען שפּרייט אויס די נעץ, אַלץ עפטער קאָן מען פאַנגען אַ רעכטען פיש. זיי דאַגעגען האָבען גענומען אַ קליין ווענדטקעלע און האָבען זיך אַוועקגעזעצט ביי אַ שטעהענדיגען זומפּעלע און האָבען זיך מכין געווען חאַפּען אין אַנ׳אָבגעשטאַנענעם האַלב-טויטען וואַסער׳ל אַ העכטעל. און ס׳איז קיין וואונדער נישט, אַז זיי האָבען אָנשטאָט פיש געחאַפּט — פּיזיקעס.

דער פּרוב פון אונזערע פעטערבורגער אינטעליגענטען, הייסט עס, איז נישט געלונגען. דעם גאַנצען גערויש, וואָס ס׳איז געוואָרען אַרום זייער אונטערנעהמונג, האָבען די תחום-יודען נישט דערהערט.

ווי וואלט דאס אנדערש געווארען, ווען די אייגענע מענשען וואל=
טען זייער אויפגאבע געפרובט געבען א ריין=פאלקסטימליכע ווענ=
דונג, ווען זיי וואלטען זייערע זאמעל=ביכער אנגעהויבען ארויס=
צוגעבען אויף יודיש!
מיינט נישט, אז די אייגענע קולטורעלע חברות, וואס האבען
געשטיצט „פערעזשיטאיע", וואלטען זיך אבגעזאגט צו שטיצען
די אייגענע זאך, ווען זי וואלט געווען ארויסגעגעבען גע=
ווארען אין יודיש. דאס, וואס קאן נוצען בריינגען דער צוקינפ=
טיגער היסטארישער וויסענשאפט — וייסט נישט פון קיין שפרא=
כען=פראגע. די וויסענשאפט איז פונקט אזוי פראקטיש, ווי דער
סוחר. די הויפט=זאך איז דער ריוח, נישט די שמועסען מכח
„דער גלייכבערעכטיגונג פון די דריי יודישע שפראכען", מיט וואס
אונזערע מאטעלער=פעטערבורגער יודען מאכען פול די דיסקו=
טיר=אווענדען אין זייערע חברות.
האבען דאך די אייגענע קולטור=חברות אין פעטערבורג געגעבען
געלד אויף ארויסצוגעבען אין יודיש די יודישע פאלקס=ליעדער?
און צי איז שוין אזוי גרוים דער חלוק פון מעמוארען און פאלקס=
ליעדער? אודאי, דערגרייכען נישט אלע מעמוארען, וואס אנבע=
לאנגט ריינקייט, וואהרהאפטיגקייט און תמימות צו דער מדרגה
פון א פאלקס=ליעד. אבער אייניגע פון זיי זענען נישט ווייט פון
דער דאזיגער מדרגה. און אויך נישט אלע פאלקס=ליעדער זענען
ריינע פאלקס=ליעדער. אסך פון זיי, וואס די ה"ה פ. מארעק און
ש. גינזבורג האבען געזאמעלט און פאר וועלכע מיר זענען זיי
אזוי דאנקבאר, זענען גיכער גאסען=ליעדער, וואס האבען א
קלענערן ווערטה פאר דעם פאלקלאריסט, ווי אמת'ע פאלקס=ליעדער.
בקצור, איך שטעל זיך נישט פאר אזא יודישע קולטור=חברה,
וואס וואלט נישט געשטיצט די אייגענע אויסגאבע אין יודיש,
ווי אין רוסיש. אפשר וואלט אוועק דערויף א פאר אווענדען אין
ויכוחים, אבער די עקשנות פון די פערבלענדטע אינטעליגענטען
וואלט נישט שווער געווען צו ברעכען.
און ווען איך שרייב די דאזיגע ווערטער, האב איך נאך אלין
נישט פערלוירען די האפנונג, אז דער „פערעזשיטאיע" אין רו=
סיש וועט נאך ערשיינען אין דעם לבוש פון פאלקסטימליכען

יודיש; און טאַקע אונטער דער השגחה פֿון דעם אייגענעם ה׳ שאול גינזבורג, וואָס האָט אַזוי פֿיעל אמת׳ע ליעבע צו דער יודישער געשיכטע אין רוסלאַנד, צו די קלענסטע לעבענס־מנהגים און צום יודישען פֿאָלקס־געזאַנג.

בינו לבינו, איז נאָך גאָרנישט געטהון געוואָרען, כדי צו ענט־וויקלען די מעמואַרען־ליטעראַטור ביי אונז.

צום שלוס פֿון קאַפּיטעל מוז איך נאָך דערמאָהנען דאָס נישט־לאַנג ערשיענענע בוך „מעמואַרען פֿון אַ גראָסמוטער“, פֿון פֿרוי ווענגעראָוו, אין דייטשען. אויך דאָס בוך האָט די פֿעהלערן, וואָס מיר געפֿינען ביי די מיטאַרבייטער פֿון „פּערעזשיטאָיע“, ווייל זיי האָבען אויסגעקליבען פֿאַר זיך זייער נ י ש ט ־ נ אַ ט י ר ל י כ ע שפּראַך. פֿרוי ווענגעראָוו קאָן נעביך נישט קיין דייטש. איהרע מעמואַרען, ווייל עס האָט זיי געפֿעהלט די נויטיגע תמימות, זע־נען פֿון איהר דיקטירט געוואָרען אויף האַלב דייטשמעריש און אַ מחנה סטודענטען און סטודענטקעס, ווי איך ווייס, האָבען „גע־פּראַוועט“ די שפּראַך, עס זאָל אַרויסקומען הויך־דייטש, חאָטש דערפֿון זענען די זכרונות נישט אַלע מאָל אַרויס מיט גאַנצע אברים. די אַלטיטשקע, וואָס האָט נאָך געקענט ליליענטאַל׳ן, האָט נישט געפּאַסט צו זיין אַזוי פּראָסט, נאַאיוו און וואָהרהאַפֿ־טיג ווי אַ „גליקעל פֿון האַמעלען“ אין זיעבצעהנטען יאָהרהונדערט, ביי וועמען עס פֿלעגען פֿערקערען פֿירסטען און גרויסע לייט. און וואָס האָט זיך נישט געשעמט צו שרייבען דעם דעמאָלדיגען פּראָסטען מאַמע־לשון.

III

וואָס פֿאָדערט זיך פֿון אַ מענשען, וואָס פֿערצייכענט זיינע לעבענס־ערינערונגען, דערמיט, אַז דאָס פֿערצייכענטע זאָל האָבען אַ ווערדע פֿאַר דעם געבילדעטען לעזער, ווי פֿאַר דעם וויסענשאַפֿטליכען היסטאָריקער? צי דאַרף מען דערצו האָבען אַ ספּעציעלע פֿאָרבערייטונג, וואָס מען בעקומט דאָס נור אין די שולען און אוני־ווערזיטעטען? צי פֿאָדערט זיך דערצו אַ גרעסערע בעלעזענהייט אין דעם דאָזיגען מין ליטעראַטור, ווי בכלל אין דעם פֿאַך, וואָס האָט אַ געוויסע שייכות צו דער היסטאָריע פֿון איינצעלנע מענ־שען, ווי, למשל, היסטאָרישע מאָנאָגראַפֿיעס, ביאָגראַפֿיעס, טאַ־

גע־ביכער פון גרויסע מענשען א. ד. גל.? ענדליך צי געהערט דערצו א געוויסע ליטערארישע בילדונג, אָדער, וועניגסטענס, צי דארף מען האָבען דערצו געוויסע ליטעראַרישע פעהיגקייטען?

אודאי. שאָדט נישט, ווען אַ מענש, וואָס נעהמט שרייבען זיינע מעמואַרען, פערמאָגט אַלע די מעלות, וואָס מיר האָבען אָקאָרשט אויסגערעכענט. אָבער עס וואָלט געווען אַ שעדליכער טעות צו מיינען, אַז אָהן דעם איז אונמעגליך צו נעהמען אַנ'אָנטייל אין דער בעשאַפונג פון אַזאַ ליטעראַטור. דען פריהער פאַר אַלץ איז וויכטיג ביים מעמואַרען־שרייבער די וואָהרהאַפטיגקייט און די תמימות, און גראָד פון אַלע די דאָזיגע פאָרבערייטונגען קאָן אַמאָל ליידען אונזער נאַטירליכעם פערהעלטניש צו אונזערע אייגענע לעבענס־ערינערונגען.

אַ מענש, וואָס שפירט אין זיך דעם חשק צו פערצייכענען דעם דורכגעגאַנגענעם וועג פון זיין לעבען, דאַרף צוגלייך שפירען ביי זיך, אַז נישט ער אַליין האָט דורכגעמאַכט אַזאַ וועג, אַז אינ־איינעם מיט איהם זענען געגאַנגען דעם אייגענעם וועג טויזענדער אַנדערע, אַז אין זיין לעבען, ווי אין אַ רעגען־טראָפען שפּיעלען זיך אָב די שטראַהלען פון דער זון, און אַז דער גרויסער טייך איז נישט מעהר ווי אַ געזעמעל פון מיליאָנען אַזוינע רעגען־טראָפענס. צוגלייך פיהלט ער בתמימות, אַז דאָס, וואָס עס לעבט דורך אַ מענש, חזר'ט זיך קיינמאָל נישט איבער אין לעבען ביי צווייען אויף אַ מאָל. עס געפינען זיך נישט אין דער נאַטור צוויי גלייכע אַרבעס, צוויי גלייכע מענשען וועלען מיר שוין אַודאי ניט גע־פינען. דער איינצעלנער מענש איז סיי אַ טראָפען אין ים צווישען מיליאַרדען זיין־גלייכען, סיי אַ פעריל אין דעם ים, וואָס האָט שוין נישט קיין פּאָר צו זיך. אָדער מיט אַנדערע ווערטער: דער ריכטיגער מעמואַרען־שרייבער פיהלט צוגלייך, אַז אַלץ, וואָס ער האָט דורכגעלעבט, האָט אַנ'אַלגעמיינעם סאָציאַלען ווערטה. און איטליכע בעגעבענהייט פון זיין לעבען איז אינטערעסאַנט ווי אַ זעלטענע מעשה. ער פיהלט צוגלייך זיין וויכטיגקייט און זיין אינטערעסאַנטקייט. און גראָד די ביידע דמיונות וועגען זיך ג'בען איהם דעם מוטה רוהיג און בעזעסען צו בע־שרייבען איטליכע קליינינקייט פון זיין אויסוויינינגסטען און אינעווי־

ניגסטען לעבען, וואָס האָט געמאַכט אויף איהם ווען-עס-איז אַשטאַר-
קען רושם. דערביי געוועלטיגט נאָך איבער דעם מעמואַרען-שרייבער
אַ דריטע מחשבה. אַקוראַט, ווי ער פיהלט, אַז דער פּעריל אין ים
האָט נישט פאַר זיך קיין פּאָר, דאָס קיין זאַך אין דער נאַטור
חזר'ט זיך נישט איבער אינגאַנצען, אַזוי חזר'ן זיך נישט אי-
בער די צייטען פון מענשליכע דורות. ער קוקט אויף זיין צייט
מיט די אייגענע ברחמנות'דיגע אויגען, ווי אויף זיך אַליין, אויף
זיין אייגענעם גוף און זיין אייגענער נשמה. עס טראָגט זיך
צום קבר אַ צייט, עפּיס אַ ליעבע ממשות'דיגע זאַך, און עס ווילט
זיך חאָטש אויף פּאַפּיער, אין געמאָלטען וואָרט, איבערלאָזען
פאַר דורות זיינע אויסערע סמנים. ליעבט מען אָבער אַ זאַך,
שאַנעוועט מען נישט קיין מיה און מאַטערניש זיך אָבצוגעבען
מיט יעדער פּיצעלע פון דער זאַך. אַליץ בעקומט דעמאָלט אַ
בעדייטונג, דאָס גרעסטע, ווי דאָס קלענסטע.

אַלע די דאָזיגע דמיונות און געפיהלען קריגט מען נישט גראָד
צוליעב ביכער. אודאי איז אַ בעלעזענער מענש אין פיעל זאַ-
כען ענטוויקעלטער, אָבער ערשט דעמאָלט בעקומט ער פון ליי-
ענען די ריכטיגע ענטוויקלונג, ווען צו דער בעלעזענקייט קומט
אַ ריינע, וואָהרהאַרציגע נאַאיווע נשמה. דאָס לעצטע איז די
הויפט-זאַך, פון לייענען אַליין ווערט מען נאָך נישט קיין מע-
מואַרען-שרייבער.

ס'איז אינטערעסאַנט, אַז גראָד די מעמואַרען-ביכער, וואָס האָ-
בען אין דער לעצטער צייט געמאַכט אַנ'איינדרוק אויף די גע-
בילדעטע אייראָפּעאישע וועלט, זענען געשריבען געוואָרען פון
פּשוט'ע אַרבייטער.

איך בין בטוח, אַז אויך ביי אונז, יודען, געפינען זיך אַ סך
פּשוט'ע מענשען, מיט די נויטיגע געפיהלען צו פערצייכענען
זייערע לעבענס-ערינערונגען; זיי האַלטען אָב נור די איינ-
גערעדטע מחשבות, אַז דאָס וואָס אַנ'איינפאַכער, נישט-געביל-
דעטער מענש שרייבט אויף — האָט קיין בעזונדערן ווערטה
נישט. און דערום האַלט איך פאַר בעזונדערס נויטיג אַ ביסעל
העלוועלער צו מאַכען אין די אויגען פון לעזער די וויכטיג-
קייט פון דער בלויזער בעלעזענהייט.

ווען מען פֿערגלייכֿט דאָס געוועהנליכֿע לעבען פֿון אַ פּשוט'ן יודען מיט דעם לעבען פֿון אַ מענשען בּיי אַנ'אַנדער נאַציאָן — מוז מען נישט־ווילענדיג־ערהייד נשתּומם ווערען פֿון דעם גרויסען הלוק צווישען זיי בּיידען. שוין דאָס אַליין, וואָס דער יוד איז כּמעט אַנ'אייבּיגער עמיגראַנט, וואָס מענשען און לענדער נעהמען בּיי איהם צו די ערד אונטער די פֿיס און צווינגען איהם, צייטענווייז, צו לעבען אַ לעבען פֿון אַ פֿיש און פֿון אַ פֿויגעל — מאַכֿט דעם געוועהנליכֿען לעבּענס־גאַנג פֿון אַ פּשוט'ן יודען פֿאַנטאַסטיש און „העכֿסט אינטערעסאַנט“, ווי מען שרייבּט אונטער'ן טיטעל פֿון מאַנכֿע ראָמאַנען. „די אויפֿצייכֿנונגען פֿון אַ יודישען עמיגראַנט“, וואָס זענען צוגלייך די אויפֿצייכֿנונגען פֿון כּמעט אַ האַלבּען יודישען לעבּען, וואָס וואָלטען אין סאָציאַלען און אין אינדיווידועלען זין אַזוי ווערטפֿול געווען פֿאַר'ן געבּילדעטען ווי פֿאַר'ן היסטאָריקער, — וואָלטען — איך בּין בּטוח דערין — נישט מאַכֿען קיין קלענערן רושם אין דער אייראָפּעאישער וועלט, ווי די דערמאָהנטע מעמואַרען פֿון די אַרבּייטער. די זכֿרונות פֿון אַ פּשוט'ן יודען, וואָס האָט אויף די אייגענע פּלייצעס דורכֿגעלעבּט די צייטען פֿון די דריי קיסרים אין רוסלאַנד, קאָן אונז אַ סך מעהר דערצעהלען און ממילא דערקלערען, ווי צוואַנציג אַנדערע געלערנטע בּיכֿער.

און אַלע די מעמואַרען וואָלטען מיר געקאָנט שוין אפֿשר לאַנג האָבּען, ווען מיר וואָלטען זיך בּעפֿרייט פֿון צוויי פֿאַלשע דמיונות. ערשטענס, פֿון דעם דמיון, אַז זכֿרונות קאָן נור אונז געבּען די אַזוי גערופֿענע אינטעליגענץ פֿון פֿאָלק, און, צווייטענס, ווען דער פּשוט'ער קלוגער יוד וואָלט זיך אָנגעהויבּען העכֿער שעצען בּנוגע צו דעם וועג, וואָס ער האָט דורכֿגעמאַכֿט אין זיין לעבּען.

צום שלום פֿון מיין אַרטיקעל האַלט איך פֿאַר וויכֿטיג פֿאָרצולעגען די לעזער פֿאָלגענדען פּלאַן. אין יעדער שטאָדט, וואו עס איז נור דאָ אַ יודיש־קולטורעלע חבֿרה, וואָלט איך פֿאָרגעשלאָגען צו מאַכֿען אין דער חבֿרה אַ סעקציע פֿאַר יודישע מעמואַרען. זאָלען זיך אָבּטיילען פֿון דער חבֿרה איינינגע פּערזאָן, וואָס

פֿאַרשטעהען צו שעצען די זכרונות פֿון דער פֿערגאַנגענהייט, און בילדען אַ קליינע ספּעציעלע גרופּע, וואָס זאָל צוערשט שאַפֿען פֿאַר זיך אַ ספּעציעלע ביבליאָטעק פֿון מעמואַרען־ליטעראַטור אין אַלערליי שפּראַכען. זאָלען זיך אָט די איינינע מענשען צוזאַמענקומען אין געוויסע צייטען אין חודש און זיך אָבגעבען איינינע שטונדען מיט אַנ׳אונטערהאַלטונג איבער אייגענע און פֿרעמדע זכרונות. צוגלייך זאָלען זיך די לייט פֿערפֿליכטען פֿון צייט צו צייט פֿאָרצולייענען זייערע אייגענע אויפֿגעצייכענטע זכרונות, וואָס האָט אַנ׳אַלגעמיינעם כאַראַקטער אָדער אַ מעהר אינדיווידועלען. אַלע די רעפֿעראַטען, נאָטיצען און בעמערקונגען דאַרפֿען ווערען געגוי פּראָטאָקאָלירט און בלייבען אין אַרכיוו פֿון דער סעקציע.
און די פֿעסטע איבערצייגונג, אַז עס וועט אַמאָל קומען אַ צייט, ווען מען וועט זאַמלען די נאָטיצען, ווי די גאָלדקערנער, וועט אַודאי שטענדיג בעגייסטערען די דאָזיגע וויכטיגע סעקציעס.

צו דער יודישער טעאַטער־פראַגע.

עס איז געוואָרען אַ מאָדע צו רעדען וועגען קריזיס אין יודישען טעאַטער. מען איז שוין נאָר נישט מסופק, אַז עפּעס האָט זיך אין איהם געענדערט צום שלעכטען, אַז אַמאָל האָט דאָס טעאַטער געהאַלטען אין וואַקסען און בליהען און איצט איז עס אין אַ מצב פון ירידה, פון אונטערגאַנג. מען בעטראַכט נאָר די מיטלען, ווי אָבצושטופּען דעם שרעקליכען גזר־דין, צו געפינען די פערבעהאַלטענע סבות פון קריזיס און ממילא עפענען געגען זיי אַ מלחמה און זיי גובר זיין. און קיינעם פאַלט נישט איין אַ קלער צו טהון: אפשר איז די גאַנצע מעשה וועגען קריזיס נישט געשטויגען און נישט געפלויגען, אפשר האָבען מיר קיין רעכט נישט צו ריידען וועגען אַ קריזיס פון אַ זאַך, וואָס האָט קיינמאָל נישט געהאַט קיין טראַדיציעס, וועלכע איז נאָך נישט דערוואַקסען צו דער מדרגה פון צו זיין אַ יודישער לעבענס־פאַקטאָר.

אייגענטליך קען מען קיין טענות נישט האָבען צום גייסטיגען יודען, וואָס האָט אין אַ משך פון צוויי דורות אָנגעהויבען מיט גאָלדפאַדען און געענדיגט מיט די דראַמעס פון פּרץ און אַש. אונזער דראַמאַטישע ליטעראַטור איז נישט נור געוואַקסען אין צאָהל, נאָר אויך אין איהרע פּראָבלעמען. גאָלדפאַדען, גאָרדין, פּינסקי, פּרץ הירשביין און שלום אַש — זענען די עטאַפּען, וואָס עס איז דורכגעגאַנגען אונזער דראַמאַטישע ליטעראַטור, — און מען דאַרף שוין זיין אַ געבאָרענער מעלאַנכאָליקער. אום נישט צו וועלען מודה זיין, אַז מיר זענען נישט געבליבען אויף איין אָרט. און נישט נור אונזערע דראַמאַטיקער האָבען צוגעגרייט מאַטעריאַל פאַר'ן טעאַטער, אויך איז אויפ־

געשטאַנען ביי אונז אַ נייער סאָרט טאַלענט: אַנ'אַקטיאָר, וואָס איז בכח צו פערקערפּערען דעם געדאַנקען פֿון דראַמאַטיקער אין אַ קלאָרע מענשליכע געשטאַלט. צווישען דעם אַלטען אַדלער ביז צו רחל קאַמינסקאַ שטעהען אויסגעצייכענטע אַקטיאָרישע טאַלענטען, וואָס קענען פֿעראינטערעסירען מיט זייער שפּיעל אויך דעם גרעסטען מפונק. ווען מען דערמאָהנט זיך אָן גאָלדפֿאַדען'ס צייטען, וואָס איז אַרומגעפאָהרען מיט זיין „טרופּ“ („טרופּע“ האָט ער נישט געוואָלט זאָגען, ווייל הך הכל איז בעשטאַנען זיין טרופּע פֿון איין מענשען) פון שטאָדט צו שטאָדט, און איין מענש איז געווען אי אַ זינגער, אי אַ שפּיעלער, אי אַ זכר, אי אַ נקבה — זעהט מען בולט, ווי וויט מיר זענען געגאַנגען פֿאָרווערטס.

אַלזאָ פֿון ריין שעפֿעריש־ליטעראַרישען שטאַדפּונקט און פֿון טעכניש־טעאַטראַלען, קען מען געווים נישט ריידען וועגען אַ קריזים אין יודישען טעאַטער. און דער גאַנצער געשריי וועגען קריזיס נעהמט זיך דערפון, וואָס די טעאַטער־אונטערנעהמער, ווי איטליכע סוחר'ישע אונטערנעהמונג, האָבען איינגעזעהן, אַז „חינקע־פּינקע“ און „יודעלע קלאַפּ“ גיבען אַ פולע קאַסע, בעת פרץ, פּינסקי און אַש, אַפילו יעקב גאָרדין זענען נישט די דראַמאַטיקער, וואָס מאַכען פול די גאַליאָרקע און דעם פּאַרטער. צוגלייך מיט די טעאַטער־אונטערנעהמער האָבען איינגעזעהן די יודישע אַקטיאָרען, אַז זייער גאַושע שטייגט מיט „יודעלע קלאַפּ“ און פאַלט, ווען זיי שפּיעלען אַ גאָרדינ'שע שטיק. אין מאַטעריעלען לעגען שפּיעלען סענטימענטען אַ קליינע ראָלע. אַז ס'איז גלייכער זיך צו רעכענען מיט'ן געשמאַק פֿון ברויט־געבער, ווי מיט דעם רצון פֿון עטליכע פֿערשייטע אינטעליגענטען, וואָס האָבען אפֿשר גוטע אידעען, אָבער פוסטע קעשענעס.

און עס קומט־אויס, אַז נישט דאָס טעאַטער לעבט דורך אַ קריזים, נאָר די יודישע מאַסע, וואָס איז אַוועק פֿו'ן גאָרדין צוריק צו לאַטיינער.

ובכן, קומט אויס, אַז ווען מען רעדט פֿון אַ קריזים אין יודישען טעאַטער, מיינט מען גאָר דעם קריזים כלומר'שט אין עסטעטישען געשמאַק פֿון דעם יודישען פּובליקום, וואָס געניסט אַ יודישען טעאַטער. און דאָס איז שוין גאָר אַנ'אַנדער

פראגע, וועלכע ווערט נישט פערענטפערט מיט די געוועהנליכע אינטעליגענטסקע תירוצים.

אין נומער „צוקונפט" (אפריל 1910) ערקלערט הערר קאברין דעם שנוי אין געשמאק פון פובליקום מיט דעם, וואס דאס יודישע פובליקום האט זיך אויפגעהערט צו שעמען פאר די יודי־שע ראדיקאלען. סיי דאס פובליקום, ווי די אקטיארען, האבען פריהער שטארק אבשיי געהאט פאר א יודישען ראדיקא־לען און, ווי אנ'עבד נכנע, פלעגען זיי טהאן וואס ער הייסט. היינט אבער איז פארביי די בושה און דער עבד נכנע איז געווארען זיין אייגענער בעל־הבית. און דאס איז דאך שוין ידוע, אז כל זמן דאס פובליקום לאזט זיך פיהרען אויפ'ן שטריקעלע פון יודישען ראדיקאל, איז דאס ראוי צו א גארדינ'ס דראמע. וויבאלט אבער עס הערט אויף דעם מדריך צו פאלגען — פער־געסט עס משה'ס תורה און בויט זיך א גאלדענעם עגל. דאס פובליקום האט אראבגעווארפען פון זיך די קנעכטשאפט, אוועק־געווארפען גארדינ'ען און אוועק צו לאטיינער, וואס וויזט דעם עולם אויף דער טעאטער־בימה מיידלעך אין קורצע קליידלעך און גרינע זעקלעך.

די ערקלערונג איז גאר נישט אזוי נאריש, ווי זי זעהט אויס אויפ'ן ערשטען קוק. קאמיש איז נאר, וואס קאברין שטעהט אויף דעם שטאנדפונקט, אז א פובליקום מוז זיך שעמען פאר א ראדיקא־לען יודען און דארף אונטערדריקען זיין נאטירליכען געשמאק, וייל „דער רבי האט אזוי געהייסען". א נייער רמ"א האט זיך בעוויזען אויף דער יודישער גאס, דער יודישער ראדיקאל, וואס אסר'ט דעם פובליקום א טעאטער־פערגעניגען אין דעם זין, ווי ער פערשטעהט דאס.

גערעכט איז ה' קאברין, אז דער יודישער ראדיקאל האט אמאל געהערשט אויף דער יודישער גאס. און עס האט זיך בעקומען דעריבער, דאס דאס יודישע פובליקום האט א ווילע אונטערדריקט זיין נאטירליכען געשמאק, אבער דערפון איז נאך נישט קיין ראיה צו נעהמען, אז עס האט אין די בעהעלטענישען פון זיין זעעל שטענדיג נישט געבענקט נאך אזא טעאטער, וואס זאל בעפריעדיגען זיין נאטירליכען געשמאק. און וויבאלד דאס שעמעניש איז צו־

קראָכען ווי שוים, האָט דאָס פובליקום גענומען לעבען און געניסען נאָך זיין אייגענעם שולחן ערוך.

בויען די ענטוויקלונג פון אַ מאַסע אויף הוילע ש ע מ ע נ י ש איז זעהר נאַאיוו. מאַנכע וואַרפען אַראָב דעם לאַפּסערדאַק, ווייל זיי שעמען זיך פאַר׳ן אייראָפּעער. אי׳ן האַרטען קראַגען פיהלען זיי זיך אָבער אַ סך ערגער. און אַראָבוואַרפענדיג דעם לאַפּסערדאַק,— זענען זיי נאָך קיין אייראָפּעער נישט געוואָרען.

קאָברינ׳ס ערקלערונג בעווייזט דאָס געגענטייל פון דעם, וואָס ער וויל; ער זאָגט, אַז די טהאַטזאַכע, וואָס דאָס פובליקום האָט אַ ווילע פערביטען לאַטיינער אויף גאָרדינ׳ען, איז געווען אַנ׳אונגאַטירליכע. אַז דער געשמאַק פון פובליקום האָט זיך להלוטין נישט געענדערט. אַז כ׳לעבט נאָך אין אונזער מאַסע דער אַלטער תרה, וואָס ציהט פאָר אַ מגושמ׳דיגע דעקאָראַטיווע שטיק מיט געזאַנג, טענצלעך, מיידלעך מיט קורצע קליידלעך — פאַר גאָרדינ׳ס אַ „דעיענציא אַמעריקאַנאַ“ און דאָס גל. אַלזאָ, נישט קיין קריזיס, נאָר אַ רעסטאַווראַציע.

ביי אַלע פעלקער עקזיסטירען פערשיעדענע טיפּען פון טעאַטערס. פאַר׳ן בעאָבאַכטער פון סאָציאַלען לעבען איז קלאָר, אַז איטליכע געזעלשאַפטס-קלאַס האָט זיך איהר טעאַטער. דער געשמאַק פון אַרבייטער, קליינעם בעל-הבית איז אַנ׳אַנדערער, ווי דער געשמאַק פון דער גרויס-בורזשואַזיע און הויכען אַדעל. עס איז געווען אַ צייט, ווען קיין דראַמאַטיקער און אַקטיאָר איז נישט איינגעפאַלען זיך צו בעשעפטיגען מיט׳ן קליין-בעל-הבת׳ישען לעבען, אָדער מיט׳ן לעבען פון אַרבייטער און נאָך ביז היינטיגען טאָג ציהט מאָר אַ געוועהנליכער בשר-ודם אַזעלכע דראַמ׳ען, וואו עס שילדערט זיך אַ לעבען פון העכערע קלאַסען, ווי די — וואָס בעשעפטיגען זיך מיט דער פערטיעפונג פון זיין אייגענעם לעבען. דאָס איז אַלעמען גענוג בעקאַנט און עס לוינט נישט מאריך צו זיין.

ביי אונז יודען האָט נאָך דערווייל א י י ן געזעלשאַפטס-קלאַס זיך געשאַפען אַ טעאַטער. אַלע איבעריגע קלאַסען בעפרידיגען זייער גוסט צום טעאַטער אויף פרעמדע שפּראַכען.

דאָס יודישע פאָלק האָט זיך אויסגעאַרבייט פערשיעדענע פערהיילונגען. אין די פערווײלונגען נעהמט די אינטעליגענץ, ווי די

רייכֿע בורזשואַזיע, קיין שום אַנטייל נישט, אָבער אַ דעה זאָגען ווילט זיך איהר זעהר שטאַרק. בעזונדערס ווילט זיך דאָס אַ טייל פֿון אונזער אינטעליגענץ, וואָס האָט די נאַאיווע פֿאָרשטעלונג, אַז איהר געשמאַק, איהר מיינונג איז די איינציגע ריכֿטיגע. אָט דער דאָזיגער טייל היל נישט וויסען פֿון קיין פּסיכֿאָלאָגישער אַנאַליזע. ער גלויבט אין דעם אייגענעם געשמאַק, ווי אין אַ געץ, און איז גרייט זיך מקריבֿ צו זיין פֿאַר זיין עסטעטישען „אַני מאמין“.

קוקט מען זיך אָבער צו אָביעקטיווער, זעהט מען, אַז דער מיטעלער מענש פֿון פֿאָלק קאָן גאָר נישט האָבען דעם געשמאַק פֿון דער אינטעליגענץ. ערשטענס, איז ער סאָציאַל רעכֿטלאָזער, ווי דער פּריווילעגירטער, און דעריבער איז זיין לעבען אַ קנויל פֿון צופֿעליגקייטען. צווייטענס, לעבט ער פֿיעל איראַציאָנאַלער, ווי דער אינטעליגענט, און דער איראַציאָנאַליזמוס איז אַ בעשטאַנדטייל פֿון זיין נשמה. דריטענס, איז זיין געפֿיהלס־לעבען פֿיעל נאַטירליכֿער און פֿרישער, ווי ביים געבילדעטען פֿון פֿאָלק. פֿיערטענס, האָט ער אַן׳אונבעוואוסטזיניגע אַכֿטונג פֿאַר איטליכֿער מאַטעריעלער קראַפֿט. און אַזוי ווי ער טראָגט אַרויס טאָג־טעגליך זיין איינציגען פֿערמעגען, זיין פֿיזישע קראַפֿט אויפ׳ן מאַרק, — שעצט ער אַ געזונדען מוסקול העכֿער, ווי אַ הריפּ׳ישע קאָפּ. פֿינפֿטענס, ליידט דאָס פֿאָלק שטענדיג מאַנגעל. נעהמט מען דאָס אַלעס אין זין, הויבט מען אָן פֿערשטעהן, פֿאַרוואָס דאָס פֿאָלק געניסט דאָס טעאַטער גאָר אַנדערש און אויף אַן׳אַנדער אופֿן, ווי דער אינטעליגענט. פֿיינע לאָגישע סתירות אין דעם אויפֿבוי פֿון אַ דראַמע, שטערען נישט זיין פֿערגניגען. דער Deusex machine פֿון די אַלטע גריכֿען איז נישט קיין סתירה: זיין אייגען לעבען בעשטעהט פֿון אַזעלכֿע צופֿעליגקייטען און נסים. ביי זיין רייכֿען געפֿיהלס־לעבען קלעקט שוין די קלענסטע דעקאָראַטיווע רייצונג, אַז ער זאָל אַרויס פֿון דעם געוועהנליכֿען רוהיגען צושטאַנד און ווערען אויפֿגערעגט.

זיין אַכֿטונג צו יעדער מאַטעריעלער קראַפֿט, בעזונדערס צו פֿיזישער, ברענגט דערצו, אַז די פֿאָלקס־פֿאָרשטעלונגען פֿון „העלדען“ איז גאָר אַן׳אַנדערע, ווי ביי דעם אינטעליגענט. און אַזוי

ווי דאָס פֿאָלק איז שטענדיג געניט צו זיין אַ מסתּפּק במועט, זעטיגט עס וועניגסטענס אָן זיין אויג מיט די גוטיגקייטען פֿון לעבען, וואָס עס זעהט ביי אַנדערע אין איבערפֿלוס. טויזענדער קליינינקייטען, וואָס מאַכען אויפֿ'ן אינטעליגענט כמעט קיין איינדרוק נישט, ווי שעֶנע דעקאָראַציעס, רייכע טואַלעטען, גדלות'דיגע פּאָזען און גוזמאות'דיגע ליידענשאַפֿטען — ווירקען אויף דעם מאַסען־מענשען מיט אַ גרויסער קראַפֿט.

בעת עס קומט דער אינטעליגענט אין טעאַטער מיט דעם רצון זיך צו פֿערטיעפֿען אין דעם אָבגרונד פֿון מענשליכען לעבען בכלל און אין אייגענעם בפֿרט — וויל דער מאַסען־מענש, אַז דאָס טעאַטער זאָל איהם ווייזען אַזוינס, וואָס האָט גאָר קיין שום שייכות נישט צו זיין לעבען. דער מאַסען־מענש ענטלויפֿט פֿו'ן זיין וואָכעדיגען לעבען. ער פֿיהלט אין איהם נישט קיין הייליגקייט. ער זעהט נאָר, אַז צוזאַמען מיט זיין צוברעָכענעם לעבען שפּרייט זיך אויס אַנ'אַנדערעס, אַ רייכערעס, רייך אין פֿאַרבען און אין כּח. און ער געהט צום טעאַטער מיט דעם רצון, כאָטש אויף אַ רגע צו לעבען אין אַ וועלט, וואו מען עסט זאַט, קליידעט זיך אין סאַמעט און אין זיידענס, זינגט און טאַנצט, שמייכעלט און לאַכט.

דאָס אייגענע פּובליקום, וואָס קומט־אָן מאַסענווייז ביי יעדער יום־טוב'דיגער פּראָצעסיע, מאַכט פֿול די ביליגע מוזיק־האָלס און די פֿאָלקס־טעאַטערן. עס זוכט שטענדיג דאָס יום־טוב'דיגע, דעם אויסנאַהם. די געוועהנליכע בעגעבענהייטען פון וואָכענדיגען פֿאָלקס־לעבען זענען גראָה, אָרעם און נאַריש, און דאָס פֿאָלק פֿיהלט אונגעפֿעהר, ווי די פֿראַנצויזישע ראָמאַנטיקער אין אָנפֿאַנג פֿון XIX יאָהרהונדערט, בעת דיומאַ האָט געשריבען זיינע „דריי מוסקעטיערען“ און וו. הוגאָ „הערנאַני“.

טהאַטזעכליך איז דער געשמאַק פֿון פֿאָלק ראָמאַנטיש אין דעם זין, וואָס ער ציהט פֿאָר דאָס אויסגעטראַכטע פֿאַר דעם רעאַלען. און קאָמיש איז, ווען אונזערע אינטעליגענץ פֿערלאַנגט פֿון פֿאָלק אַ געשמאַקסריכטונג, וועלכע פֿליעסט נישט אַרויס פֿון זיין פּשוט'ן גשמיות'דיגען לעבען.

און ווען מען נעהמט נאָך אַריין אין זין, אַז דער פֿאָלקס־געשמאַק

דערקענט נאָר די גראָבע קאָנטראַסטען, ווי אַמאָל די ראָמאַנטיקער — פֿערשטעהט מען, פֿאַרוואָס פֿעהלט דעם מאָדערנעם טעאַטער דער גראָטעסקער הומאָר, מיט וואָס עס צייכענט זיך אויס דאָס פֿאָלקס-טעאַטער. ווען דאָס דראַמע ענטוויקעלט זיך אין פֿיינע ניואַנסען — קומט אַייך דאָס קאָמישע נישט אַרויס איינפֿאַך, פּלעצליך און איז שטענדיג אויסגעמישט מיט נאָך אַנדערע געפֿיהלס-מאָמענטען.

לסוף מוז מען נאָך אָנמערקען אויף די געזונדע ערָאָטיק פֿון פֿאָלק, און דערביי איז אויך איהר פֿלירט-געשמאַק אַנ׳אַנדערע ווי אונזערע.

די גרויסע מאַסע געהנעצט ביי אַ שטיק פֿון אַ מאָדערנעם דראַ-מאַטיקער. זי וועט נאָך לאַנג פֿאָרציהען אַ „יודעלע קלאַפּ“, וואו מען זינגט, טאַנצט, רוישט מיט זיידענע אונטערקליידער און מאַכט די גרויסע הנ׳דלעך. קורץ, זי וועט נישט קוקענדיג אויף אַלע קריטיקען פֿון בעל-הבית׳ישע אינטעליגענטען, רייך מאַכען די מוזיק-האַלס און מיט עקשנות אויסמיידען דאָס, וואָס איז פֿאַר איהר לאַנגווייליג.

און דער פּועל-יוצא דערפֿון?

עס איז נאַאיוו צו פֿערלאַנגען פֿון דער יודישער מאַסע דאָס, וואָס עס פֿערמאָגט נישט קיין אייראָפּעאישע מאַסע פֿון דער וועלט: אַ געשמאַק צו דער מאָדערנער דראַמע. עס איז נאַאיוו, ווען מען רעדט פֿון אַ קריזיס אין יודישען טעאַטער, און טהאַטזאַכליך שטעהט דאָס יודישע טעאַטער, וואָס אָנבעטרעפֿט מאַסען-קונסט-געשמאַק, נישט ניעדריגער ווי אַנדערע טעאַטערס, סיי אין אַקטיאָרען, סיי אין דעקאָראַציעס. און דריטענס איז נאַאיוו צו רעדען פֿון אַ יודישען טעאַטער, אין דעם זין, ווי מען רעדט פֿון אַ בערלינער, „דייטשען טעאַטער“.

דערווייל האָבען מיר נאָר איין טיפּ פֿון אַ טעאַטער. צו די אַנ-דערע העכערע טיפּען קאָנען מיר ניט דערגרייכען, ווייל די יודישע אינטעליגענץ בעפֿריעדיגט איהר טעאַטער-גוסט אין פֿרעמד-שפּראַ-כענדיגע טעאַטערן.

וויל מען אָבער פֿאָרט בעשאַפֿען אַ צווייטען טיפּ פֿון אַ יודישען טעאַטער — דאַרף מען נישט זוכען צו ענדערען דעם רעפּערטואַר

אין יודישען פאָלקס־טעאַטער, נאָר מען מוז זיך בעשאַפען אַ במה לעצמו. און אַלס מוסטער דאַרף מען נעהמען אַלע די פּרו־בען, וואָס זענען געמאַכט געוואָרען אין דייטשלאַנד, פראַנקרייך, ווען דער נאַטוראַליזמוס האָט גענומען די „אויבערהאַנד" אין דער דראַמאַטישער שעפפונג. גרינדעט אַ „טעאַטער ליבר", „פרייע ביהנע", מאַכט „מאַטינעס", גרינדעט ספּעציעלע פעראיינען אויף אויפצופיהרען איין מאָל אַ וואָך אַנ'אַש, אַ פּינסקי, קוריץ, טהוט דאָס אייגענע. וואָס עס האָט געטהאָן די אינטעליגענץ פון אַנ־דערע פעלקער.

עס איז געווען אַ צייט, וואָס מעטערלינק'ס סימבאָלישע דראַמען האָט קיין טעאַטער נישט געוואָלט אויפפיהרען. זענען אָבער גע־קומען אָנהענגער פון מ. און האָבען זיך פעראייניגט מיט גוטע אַקטיאָרען, אַלע גוי'אישע שבתים געדונגען אַ טעאַטער און אויפ־געפיהרט מעטערלינק'ס זאַכען. דער סוף איז געווען, אַז אויסוואַר־פענדיג דאָס געלט פון שבת־פאָרשטעלונגען, האָט זיך מיט דער צייט געבילדעט אַ פיין פובליקום, וואָס האָט מיט אינטערעס בע־זוכט מעטערלינק'ס אַ דראַמע. און ווען די טעאַטער־דירעקטאָרען האָבען זיך איבערצייגט, אַז זיי ריזיקירען נישט מאַטעריעל, האָבען זיי שוין אַליין אַריינגענומען מעטערלינק'ען אין זייער רעפּער־טואַר.

אָנשטאָט צו שרייען וועגען אַ קריזיס אין יודישען טעאַטער, אָנ־שטאָט צו פעררעדהען טהעאַטזאַכען, אפשר איז אַ פּלאַן צו גרינ־דען אַ יודישע „פרייע ביהנע" אינאיינעם מיט די בעסטע יודישע אַקטיאָרען, וואָס וועלען מיט פערגניגען צושטעהן צו דער בע־וועגונג?

די סכנה פון היינטיגער יודישער דראמע.

ווידער אַ מפּלה! ד. פּינסקי'ס שטיק „דער אוצר" (צוערשט ערשיענען אין „פריינד" פאַר עטליכע יאָהרען) איז געשטעלט געוואָרען אין „דייטשען טעאַטער" אין בערלין און איז שטאַרק נישט געפעלען געוואָרען. דאָס איז שוין די צווייטע מפּלה, וואָס עס האָט אַ יודישער דראַמאַטורג, ווען ער בעווייזט זיך אויף אַ נישט-יודישער ביהנע. אויך „גאָט פון נקמה", פון שלום אַש, איז דורכגעפאַלען אין דעם אייגענעם טעאַטער.

געוויס, איז זעהר נישט אַנגענעהם פאַר'ן פערפאַסער, ווען זיין שטיק בעקומט נישט דעם בייפאַל פון פּובליקום און פון דער פּרעסע. אָבער פאַר דער צוקונפט פון יודיש איז דאָס גראָד קיין אומגליק נישט. דען שוין דאָס אַליין, וואָס מען האָט אָנגעווענדט אַזאַ גרויסען אַפּאַראַט, אום אויפצושטעלען אַ פּיעסע פון אַ יודישען שרייבער, בעווייזט, אַז אין די ערנסטע ליטעראַרישע קרייזען רעכענט מען זיך מיט אַ יודישען טאַלענט נישט ווענינגער, ווי מיט אַ האָלענדישען, אָדער אַ שוועדישען. שוין דאָס אַליין, וואָס מאַקס ריינהאַרדט, דער קעניג אונטער די דייטשע טעאַטער-דירעקטאָרען, דער אויסגעצייכענטער אַקטיאָר און דער גרויסער קענער פון דער דראַמאַטורגיע האָט נישט געשוינט קיין מיה צו פערגעהמען אַנ'אָוועגד ביים טעאַטער-פּובליקום מיט אַ יודיש שטיק, — בעווייזט, „אַז אין חזנות איז אַ פּאָליאַק און אַ ליטוואַק גלייך", אַז אין טעמפּעל פון קונסט זענען אַלע שפּראַכען גלייך, און מען ווייסט דאָרט נישט פון אַזאַ חלוק ווי „זשאַרגאָן" און „יודיש". איך בין נישט איינפערשטאַנדען מיט מיינע קאָלעגען ד. פרישמאַן און ד"ר מוקדוני, וועלכע זענען אַ ביסעל נידערשלאָגען פון פּינסקי'ס מפּלה. ד. פרישמאַן ענדיגט

זאָגאַר זיין אַרטיקעל מיט די גרימצאָרנדיגע ווערטער: „וועלען מיר נאָך אַלץ קריכען ווייטער און ווייטער צום „דייטשען טעאַטער" און ווייזען דער וועלט, ווי גרויס מיר זענען?"

איך מיין, אַז אונזערע דראַמאַטורגען, וואָס האָבען נאָך נישט קיין אייגען טעאַטער, מוזען „קריכען ווייטער", מוזען מעסטען זייער „גרויס" מיט דעם וואוקס פון די אייראָפּעאישע דראַמאַטורגען. געוויס, וועט דאָס „קריכען" זיי אָנקומען ביטער, — צו־וועניג טעכניק איז נאָך ביי זיי, צו־וועניג קענטשאַפט פון דער וועלט, וואָס קומט פאָר אויף די „ברעטער". זיי פערמאָגען נאָך נישט די ליטעראַרישע ציוויליזאַציע פון אַ מיטעלמעסיגען גוי׳־אישקען דראַמאַטיקער; זייער אויער האָט נאָך קיינמאָל נישט געהערט אַ שעֶנע בויגיגע דיקציע אין דער אייגענער מוטער־שפּראַך. און ווייל עס פעהלט זיי אַלע די אויסערליכקייטען, אָהן וועלכע אַ שטיק קאָן נישט אויסקומען, — וועלען זיי נאָך האָבען אַ סך מפּלות. אָבער די מפּלות האָבען דעם אייגענעם פּנים, וואָס דער נצחון פון אַלטען קעניג פּירוס. וואָס די מפּלה וועט זיין גרעסער, אַלץ שטאַרקער וועלען זיי אָנהויבען פיהלען זייערע טעכנישע פעהלער אין געביי פון דער דראַמע, און זיך בעסערן.

ליידער, האָט אונזער קריטיק נישט דעם איינפלוס, וואָס די קריטיק פון אַ גוי׳אישקער ציייטונג. שלום אַש, ווי דוד פּינסקי האַלטען מעהר פון אַנ׳אַלפרעד קער ווי פון דוד פרישמאַן. און באַטש סוף כל סוף איז דוד פרישמאַן, נישט קוקענדיג אויף זיין גאַנצען בטול היש פון דער נייער ליטעראַטור, מעהר פריינד שלום אַש׳ן, ווי אַנ׳אַלפרעד קער, נאָר מיר, יודישע קריטיקער, האָבען שוין אַזאַ מזל, אַז אונזערע „גדולים" אינטערעסירען זיך וועניג מיט אונזער פריינדשאַפט. אָבער שאָדען שאָדט עס נישט. מען מעג זיך פערלאָזען אויפ׳ן געשמאַק פון א. קער, וואָס שטאַמט פון דער יחסנ׳דיגער יודישער פאַמיליע קעמפּנער. דאָס, וואָס מיר קאָנען זיי נישט אויסלערנען, וועט זיי אויסלערנען אַ „דייטשעס טעאַטער" מיט זיינע רעצענזענטען.

און איך זעה נישט איין, פאַרוואָס זאָל די וועלט נישט זעהן אונזער „גרויס". פון ד. פרישמאַנ׳ס פּראָזע הערט זיך דער איי־

גענער גערוך ווי אַ מאָל פון „ואל תגידו בגת“. אין דער השכלה־עפּאָכע איז דער פחד פאַר דער אייראָפּעאישער וועלט געווען אַזוי גרויס, אַז מען האָט געהייסען דעם יודען בעהאַלטען זיין יודישקייט אין דער היים. אויף דער „גאַס“ זאָל מען, חלילה וחס, נישט זעהן אין איהם דעם „יודען“. עס איז אַ בזיון, און אפשר אויך אַ חלול השם. מיר האָבען שוין היינט קיין מורא נישט פאַר אייראָפּאַ. מיט באָרד און פאות שיפען מיר זיך אַריבער פון ראַחמיסטריווקע קיין לאָנדאָן און ניו־יאָרק. און ווען מיר לאָזען זיך אין אויסלאַנד שטודירען — פיהרען מיר מיט מיט זיך דאָס שוואַרצע העמדעל פון בונדיסטען און דעם מגן־דוד פון ציוניסטען. דאָס, וואָס ד. פּינסקי „קריכט“ אין אַ „דייטשען טעאַטער“, מיינט ער נישט צו „פערהייליגען“ דערמיט דעם כלל ישראל, און ווען זיין שטיק איז אַ שלעכטע, איז ער דערמיט נישט מחלל די קדושה פון „אָסט־יודען“. חוץ דעם, די רעצענזענטען אַליין זענען מייסטענס אין בערלין עסטרייכישע יודען, וואָס נעהמען זיך פון גאַליציען; חוץ דעם, וואָס ריינהאַרדט אַליין, דער טעאַטער־דירעקטאָר, איז אַ גאַליציאַנער יוד און די הויפט־אַבאָנענטען פון דייטשען טעאַטער האָבען נאָך עד היום אַ סך קרובים אין מינסק, פּינסק און בערדיטשעוו,— חוץ אַלעם דעם איז שוין דער אייראָפּעער אַזוי קלוג, דאָס ער וואַרפט נישט אין איין טאָפּ אַ נישט־געלונגענע דראַמע פון ד. פּינסקי אָדער שלום אַש מיט דעם גאַנצען כלל־ישראל. אויך דער אַנטיסעמיטיזם איז שוין נישט אַזוי עם הארצ׳יש, נישט צו וועלען אָנערקענען אַ גוטע דראַמע, ווייל דאָס שטאַמט פון אַ יודען, און צו בעשולדיגען כל ישראל, פאַרוואָס דער און דער יוד האָט געמאַכט אַ פאַלשען באַנקראָט. ער איז פיעל איידעלער היינט. דער יוד איז פאַר איהם ווי יענע מאַלפע, וואָס האָט מקבל שבת געווען אין אַ קליין שטעדטיל. די מאַלפע האָט געזונגען נישט ערגער פון אַ געניטען חזן, אָבער דאָס שטעדטיל האָט איהר פאָרט נישט צוגענומען פאַר אַ חזן ביי זיך.

די גאַנצע וועלט איז היינט מודה, אַז פּראָפ. עהרליך איז אַ גאון, אָבער פאַר אַ ווירקליכען פּראָפעסאָר וועט איהם די פּרייסישע רעגירונג נישט מאַכען. מעג פּינסקי האָבען אַ שענעם ער־

פֿאָלג אויף דער דייטשער בינע, פֿאַר דעם דראַמאַטורג פֿון דעם דייטשען פֿאָלק וועט מען איהם נישט מאַכֿען, און אין קעניגליכֿען טעאַטער וועט מען זיינע שטיק נישט שפּיעלען. אַוועקגעהן פֿון אונז אינגאַנצען קאָן ער נישט. ווייל נור ביי אונז אין אונזער סבֿיבֿה הערט ער אויף צו זיין די פֿערשאָלטענע מאַלפּע, וואָס איז אַמאָל מקבל שבת אין אַ פֿערוואָרפֿען שטעדטיל.

די איינציגע סכנה פֿאַר דער יודישער ליטעראַטור קאָן נור דעמאָלט זיין, ווען דער יודישער דראַמאַטיקער הויבט אָן צו ספּעקולירען מיט אַ פֿרעמדען טעאַטער, נאָך איידער ער האָט געשאַפֿען זיין שטיק. צו אונזער בעדויערן, זעהען מיר דאָס צו-קלאָר אין די דראַמען פֿון אַש און פּינסקי, וואָס זיי האָבען געשריבען מיט אַ מ י י ן, מיט דער כּוונה, אַז דאָס גוי'אישקע פּובליקום זאָל דאָס צוערשט זעהן. די ראָליע פֿון דין אין „גאָט פֿון נקמה“, שאַבשאָוויטש'עס בעציהונג צו דער תּורה, אַלס צו אַ מאַטעריעלען אָבגאָט א. אַז. וו. — ווייזען דײַטליך, אַז דער פּערפֿאַסער האָט אַליין, נישט מערקענדיג, געפֿאַלשעוועט די יודישע ווירקליכֿקייט, נור אום צו זיין „פּאָפּולער“ פֿאַר דעם גוי.

די שפּראַך אין „שבתי צבֿי“ פֿון אַש איז נישט קיין ריינע ליטעראַרישע שפּראַך פֿון אַנ'אמת'ן טאַלענט, נאָר די ש פּ ר אַ ך, וואָס איז לייכֿטער צו א י בֿ ע ר ז ע צ ע ן. שרייבענדיג „שבתי צבֿי“, האָט אַש, נישט ווילענדיג, געהאַט אין זינען די איבערזעצער, וואָס דאַרפֿען איהם איבערזעצען. אויף שבֿעים לשון פֿאַר אַלע וועלט-ביהנעס. אין „יחוס“, וואָס האָט געדאַרפֿט געהן צוערשט אין אַ רוסישען טעאַטער, איז ערטערווייז די שפּראַך אין העכֿסטען גראַד נישט בעאַרבייט. גרויסגליק, די טאַנטע, די קינדערריידען אויף אַזאַ טשיקאַווען לשון, וואָס קיין מענש האָט דאָס נישט געהערט. אַש'ן איז אפֿשר געלונגען א י בֿ ע ר צ ו מ י ש ע ן די דייטשען פֿון פּוילישען שטייגער, אָבער נישט צו געבען זייער נאַטירליכֿע שפּראַך. דען אויך די פּוילישע דייטשען האָבען אַ געוויסע נאַטירליכֿקייט, ווען זיי ריידען צווישען זיך זייער „דײַטש“. נור אַזוי, ווי דער פֿערפֿאַסער האָט ניט געוואוסט, אַז סיי-ווי-סיי וועט זיין „יחוס“ איבערגעגאָסען אין אַ פֿורם פֿון אַ נייער שפּראַך, האָט ער זיך מיט דער שפּראַך נישט שטאַרק אָבגעגעבען.

נאָך איידער, הייסט דאָס, די דראַמע קומט צום פּובליקום, איז זי שוין אַדורך צוויי גלגולים, — דעם גלגול פון איבערזעצער און דעם גלגול פון דעם גייסט, וואָס הערשט אויף אַ נישט־יודישער ביהנע.

און דאָס אייגענע, וואָס ביי אַש'ן, זעהען מיר נאָך אין פיעל גרעסערן פאָרמאַט ביי פינסקי'ן. צו זיינע נייעסטע זאַכען געהערען „מיט זיעגערפאָהנען" און „גאַבּרי און די פ־זיען" (פערל. „השחר", וואַרשוי), און איך בין חושד ד. פינסקי'ן, אַזביידע זאַכען, בעזונדערס די לעצטע, זענען פערפאַסט געוואָרען מיט דער כונה, זיי אָבצוזעצען פאַר פרעמדע טעאַטערס.

סיי די נעמען: גאַבּרי, גאַאיל, לעם, די קליינע, דער פאָטער, די מוטער — זענען אַזוי נישט יודיש און צוגלייך אַזוי אַבּ־סטראַקט, אַז דאָס פּאַסט סיי פאַר אַ דייטשען, ווי אַן'אַמעריקאַנער. חוץ דעם למדן פון יודישען לעבען ס. יושקעוויטש און חוץ לוצאַטאָ, אָדם הכהן לעבענזאָהן, ביי וועמען די העלדען פון דראַמע זענען: אמת, שקר, אמונה, בטחון — האָט נאָך קיינער אַזעלכע אַבּסטראַקטע „קאָסמאָפּאָליטישע" נעמען נישט אויסגעטראַכט; סיי דאָס טהעמאַ: דער כח גברא ביים מאַן וואַקסט מיט דער אַרבּייט, און ער וויל געניסען אַ סך, אַ כך פרויען; סיי די שפּראַך, וואָס איז, זאָל מיר פינסקי מוחל זיין דעם כבוד, כמעט נישט בעסער פאַר א. מ. דיק'ס לשון, וואָס האָט מיט אַ כונה געשריבען וואָס מעהר דייטשע ווערטער, אום אויסצובעסערן דעם „זשאַרגאָן", — אַלץ איז אין דער דראַמע אַזוי געמאַכט, אַז אַ דער איבערזעצער, אַ דאָס גוי'אישקע טעאַטער זאָל נישט האָבען צו־פיעל קאָפּדרעהעניש. אַ וואָס, פון שטאַנדפּונקט פון דער יודישער ליטעראַטור איז דאָס שפּראַכליך אַן'אמת'ער „זשאַרגאָן", אָהן לעבען, אָהן זאַפט, טרוקען און צוקאַליעטשעט? — דאָס אַרט וועניג דעם פערפאַסער, וואָס אַרבּייט אייגענטליך פאַר אַ פרעמדען פּובליקום. אַלס בייּשפּיעל וועל איך זיך ערלויבען ברייננגען אַ ליעדעל, וואָס עס זינגט דער אַרבּייטער אויף אַ פערמע, לעם:

„בלומען, בלומען אומעטום,
וואו איך קעהר מיך, ווענד מיך;

שכור ווער איך פון דעם דופט,
זייער פראכט פערבלענדט מיך.
רויזען, ליליען, נעגעליך,
טיולפען און יאסמינ׳ען...
רויט און ווייס און בלוי און גאלד —
עס פערגעהט דער זינען”...

איך גלויב, אז דער לעזער וועט שוין אליין אפשאצען די ארימקייט פון דער שפראך, איהר צוקאליעטשעטקייט, וואס איז נוגע דעם גייסט פון יודיש, די געקינסטעלטקייט פון ארימען ליעדעל און בכלל די אונמעגליכקייט פון אזא ליעדעל אין מויל פון א געוועהנליכען פעלד־ארבייטער. „עס פערגעהט דער זינען”, קאן מען זיך, דייטשמעריש, אויסדריקען, לייענענדיג דאס פיינע ליעדעל.

אזוינע ביישפיעלען קאן מען ברייננען א סך, ווען איך וואלט נאר געהאט פלאץ דערויף.

נישט אויף דאס, וואס אונזערע דראמאטיקער „קריכען” אין פרעמדע טעאטערס, דארפען מיר קלאגען, נאר דערויף, וואס שרייבענדיג מיט א בעזונדער כונה, גיבען זיי אונז שלעכט אפגעארבייטעטע זאכען, הן שפראכליך, הן אין דער קינסטלערישער בעארבייטונג. א חרפה קאן מען אונז נישט מאכען דערמיט, וואס א יודיש טעאטער־שטיק פאלט דורך ביי די גוים. דער רצון פון אנ׳אש און א פינסקי ארויסצוגעהן אויף דער ברייטער ליטעראַרישער וועלט איז א גערעכטער און א נאטירליכער. טרויעריג איז נור, וואס דער רצון קומט פאר דעם, ווען דער הייסער פערלאנג ארויסצוגעהן פון דער איינגשאפט בריהט אב דאס קינד, נאך איידער עס איז אויסגעוואקסען. און געגען דעם מוז פראטעסטירען איטליכער ליעבהאבער פון דער ליטעראטור, דאפעלט פראטעסטירען, וויל צוליעב דעם ליידט שאדען דאס טאלענט, ווי די ליטעראטור.

.II ליטעראַרישע געשפּרעכען

ה. צייטלין.

(שריפטען, באַנד I און II. פערלאַג שימין, וואַרשאַ).

איך געפֿין קוים אַ פֿאַסיגערען בוך פֿאַר׳ן לעזער אין די ימים־נוראים־טעג, ווי ה׳ צייטלינ׳ס געזאַמעלטע אַרטיקלען. דאָס זענען ניי־מאָדישע מחזורים, דאָס איז אַ מין היינט־מאָדישע תּפֿלת־זכּה, ביי וועלכער דער לעזער קאָן צוגעהן אין געוויין, ווי פֿאַרצייטען זיין זיידע ביים אַלטען מחזור. אין די טעג, ווען דאָס אַלטע יודענטום איז געוועהנט זיך אָבצוגעבען אַ קלאָרען חשבון־הנפֿש, זאָל דאָס יונגע יודענטום ניט שוינען איהרע נערווען, זיך פֿערטיעפֿען אין ה׳ צייטלינ׳ס שריפֿטען און זיך אויך אָבגעבען אַ קלאָרען חשבון פֿון איהר צעמישטען און צעדולטען לעבען.
און לייענען דאַרף מען צייטלינ׳ען מיט דעם אַלטען בית־המדרש־נגון. מיט דעם קול־נגינה פֿון אַ מענשען, ביי וועמען די אינערע אויפֿרעגונג נעהמט שוין אָן דעם ריטהמוס פֿון אַ טרויעריגען נגון. זוכט ניט אין זיי קיין אויסערליכע געבונדענקייט, מיינט ניט צו געפֿינען אין זיי אַ גאַנצע זאַך, וואָס איי קלאָר צונויפֿגעשטעלט און רעגעלמעסיג פֿערענדיגט. האָבען דאָך דאָס אויך ניט בעקומען אונזערע טאַטעס און זיידעס אין דעם אַלטען מחזור, און פֿונדעסטוועגען האָבען זיי געשעפּט פֿון איהם גאַנצע קוואַלען פֿון געפֿיהלען און איבערלעבענישען.
ניט צופֿעליג הויבט־זיך־אָן דאָס בוך מיט׳ן אַרטיקעל „בענקשאַפֿט נאָך שענהייט“. פֿון אָנפֿאַנג ביז צום סוף גליהט אין איהם די אַלטע יודישע „בענקשאַפֿט“, וואָס מאַכט אַזוי ברייט אַ מענשענס האַרץ און וואָס פֿיהלט איהם אָן מיט אַזאַ זיסען, טיעפֿען ליידען. צווישען צוויי וועלטען שטעהט ה׳ צייטלין, — צווישען דער אַלטער מיט איהר טיעפֿער בענקשאַפֿט צו גאָט, שענקייט, תּפֿארת,

געטליכער האַרמאָניע, און צווישען דער נייער, וואָס האָט גע־באָרען אַ דור פון מענשען „אָהן ליעבע, אָהן רחמנות, אָהן קאָפּ און האַרץ און וואָס ווילען נאָך זיין די „מנהיגי הדור" מיט זיי־ערע אויסגע'פּלפּול'טע פּאַפּיערענע פּראָגראַמעלעך". די אַלטע וועלט פון די חז"ל, מקובלים, חסידים זעהט ער אין דער בעלייכטונג פון אַ ט י ע פ ע ן ר אָ מ אַ נ ט י ק ע ר, די נייע וועלט ערשיינט פאַר איהם אין די גרעבסטע נ אַ ט ו ר אַ ל י ס ט י ש ע פ אַ ר ב ע ן. צווי־שען ביידען זעהט ער ניט קיין שום איבערגאַנג, און צווישען דעם לעדיגען פינסטערען אָבשטאַנד צאַפּעלט זיך צייט־לינ'ס ליידענדע האַרץ, ווערענדיג געשליידערט ווי אין כף־הקלע פון די פאַרצייטיגע חז"ל צו דעם היינטיגען בחור'ל אין אַ שוואַרץ העמדעל. און וואַרפענדיג זיך אַזוי הין און הער, מאָלט ער אונז וואונדערליכע געשטאַלטען פון דער אַלטער יודישער קולטור און קאַריקאַטורען פון דער היינטיגער יודישער יוגענד.

זוכט ניט ביי ה' צייטלין אין געמעל די פ אַ ר ב, איהר וועט זי ניט געפינען, אפשר נור די פורפור־רויטע פאַרב פון אַ פלאַם, וואָס ברעכט זיך דורך אַ האַרטען פעלזען. זיין ווירקונג אויפ'ן לעזער איז אַ ריין מ ו ז י ק אַ ל י ש ע, ער צעריהרט איהם מעהר מיט דעם ביטערען ליידענדען טאָן פון זיין פעדער, איידער מיט דער מאָלערישער שילדערונג. און אַזוי ווי ה' צייטלין וואַרפט זיך צווישען צוויי וועלטען — די איינע הויבט ער אין הימעל, די אַנדערע וואַרפט ער אַראָב עד שאול־תחתיה — און אַזוי ווי דער אָבשטאַנד פון די צוויי וועלטען איז מאוים'דיג גרוים — דערום קומט אַרוים די מוזיק ניט האַרמאָניש, דערום פעהלען איהר די אינסטרומענטען, וואָס מאַכען פון צעוואָרפענע נגונים איין־איינציגע סימפאָניע.

אין אַרטיקעל „בענקשאַפט נאָך שעהנהייט", וואו ה' צייטלין האָט צוזאַמענפעראייניגט די שפּרוכען פון אונזערע חז"ל, מקובלים און חסיד'ישע צדיקים וועגען שעהנהייט, האַרמאָניע, נאַטור, — וועלכע ניט קוקענדיג אויף דעם פסוק „לא תעשה פסל ומסכה" האָבען זיך בעשאַפען אַ שעהנהייטס־אידעאַל ניט וועניגער, ווי די אַלטע גריכען, — שרייבט ער זעהר ריכטיג:

„בילדער און געשטאַלטען, אויף וועלכע די יודען האָבען תמיד

געקוקט, ווי אויף עטוואָס שלעכטעס, זענען בּעהאַלטען געוואָרען טיעף אין דער יודישער נשמה. דער יודישער גייסט, וואָס האָט ניט געקאָנט שאַפֿען אויסערליך, האָט געשאַפֿען אינערליך".
און מיר דוכט זיך, אַז ה' צייטלין איז אַ נאַטירליך קינד פֿון אַלטען פֿאָלק, וואָס האָט אַ רייכערען אינערליכען שענהייטס־געפֿיהל, ווי דעם כּח דאָס אויסערליך אויסצודריקען.
ווער עס האָט אָבער אַ געפֿיהל פֿאַר מוזיק, פֿאַר דער טיעפֿער מוזיק פֿון אַנ'אייבּיגער בּענקשאַפֿט — שפּירט, אַז טויזענדער ליידען פֿיהרען דעם בּויגען איבּער ציטערדיגע געשפּאַנטע סטרונעס און רייסען אַרויס פֿון צייטלינ'ס פֿעדער התחלות פֿון טיעפֿע נגונים.
צי לעבּט ניט אין איהם אַ פֿונק פֿון ר' נחמן בּראַצלאַווער'ס נשמה, וועלכע האָט בּעגריפֿען די וועלט, די נאַטור און גאָט נור דורך דעם נגון זיינעם, וואָס האָט געזאָגט: „די גאַנצע וועלט איז אַ נגון פֿאַר גאָט בּרוך הוא. אין יעדער זאַך, אין יעדער בּריאה קלינגט עטוואָס פֿון וועלט־נגון... „יעדע אמונה האָט זיך איהר זמר, וואָס פֿאַר אַנ'אמונה אַזאַ זמר... אַפֿילו די אַפּיקורסות האָט זיך איהר זמר"? אוןווירקליך קיין אַרטיקעל פֿון ה' צייטלין מאַכט ניט אַזאַ טיעפֿען איינדרוק, ווי זיין „רבּי נחמן", וואָס איז דורך און דורך געווען אַ מוזיקאַלישער גאון, בּיי וועמען די בּענקעניש צו גאָט האָט זיך אויסגעגאָסען אין אַ הייליגען זמר און אין אַ ווילד־ריטהמישען רקוד, בּיז ער איז געפֿאַלען אָהנמעכטיג צו די פֿיס פֿון זיינע חסידים.
ה' צייטלין איז אַנ'אמת'ער חסיד. פֿאַר איהם זענען די ווערטער „כּונה", „התלהבות" פֿיעל טייערער, ווי „עמקות" און „בּקיאות". ער גלויבּט ניט אין די טיעפֿקייט פֿון אַ קאַלטען בּקי. עס עקעלט איהם אָבּ פֿון דעם היינטיגען יונגען דור, וואָס איז אַזוי בּעהבנ'ט אין אַלע פּאָליטיש־עקאָנאָמישע טעאָריעס, מאַכט פֿול דעם קאָפּ מיט אַלערליי פּלפּול'יסטישע פּראָגראַמען און האָט ניט קיין פֿונק התלהבות בּיי זיך. דער חסיד'ישער „בּרען" האָט פֿערכאַפּט זיין האַרץ, און וואו ער בּעגעגענט זיך מיט אַ קאַלטען, כאָטש פּראַקטישען נוצליכען רחמנות־געפֿיהל — פֿיהלט ער אַ טיעפֿען אינערליכען שמערץ. ווען אויך דער שפּיגעל, וואָס ער

האָט אַוועקגעשטעלט פֿאַר דעם הײַנטיגען דור אין זיינע „ערנסטע שמועסען“ איז אַ ביסעל קרום געשליפֿען, אָבער יעדער דענקענ־דער מענש, וועלכער זעהט הינטער דער קאַריקאַטור דעם אמת׳ן פּנים, — וועט מוזען מודה זיין, אַז צייטלינ׳ס שפּיגעל מעג שטעהן אין איטליכען חדר פֿון אַ היינטיגען בחור, צי רופֿט ער זיך ציוניסט, בונדיסט אָדער ס.־ס.־וועק.

די ווערדע פֿון צייטלינ׳ס שריפֿטען איז די, וואָס ביי אַלע זיי־נע פֿעהלערען בעזיצט ער דעם כח צו הויבען זיין לעזער פֿון אָרט. אַליין אַ געשליידערטער פֿון איין וועלט אין די אַנדע־רע — שטויסט ער זיך אָן מיט זיין טיעף־בעקענדיגער נשמה אָן די פֿוילע פּלייצעס פֿון לעזער און שליידערט־איהם־מיט אַ שטיק וועג.

צייטלין, ביי וועמען עס האָבען זיך אויסגעמישט די פֿאָרמען פֿון אַלטען יודענטום מיט דער היינטיגער בילדונג — איז אַזאַ כאַראַקטעריסטישע געשטאַלט אין אונזער היינטיגער ליטעראַטור, דאָס מען קאָן גלייכגילטיג ניט פֿאַרבייגעהן פֿאַר איהם. דער אַלטער מגיד׳ישער טאָן איז צייטענווייז עהנליך צו דער שטים פֿונ׳ם פֿראַנצויזישען פּאָעטער לאַמענע, וואָס האָט פֿערלאָזען די קירכע און דעם בייכטשטוהל און איז געוואָרען אַ וועלטליכער גריג־דער און פֿיהרער פֿון דער קאַטוילישער סאָציאַליסטישער פּאַר־טיי. די טיעפֿע בענקשאַפֿט זיינע נאָך אַנ׳אידעאַלער האַרמאָנ־יע אין היינטיגען יודישען גייסטיגען לעבען דערמאָנט אונז אָן די גרינדער פֿון חסיד׳יזמוס און דעם געניאַלען ניעטשע, וואָס האָט אפֿשר געהאַט די חסיד׳ישע התלהבות, אָבער ניט דעם טיעפֿען גלויבען פֿון אַ בעש״ט. מאַנכסמאָל לאָזט ער זיך אַראָב צום איינפֿאַכען גאַסען־טאָן, און מאַנכסמאָל רעדט ער די שווע־רע, טיעפֿע שפּראַכע פֿון אַנ׳אַלטען מקובל.

וואָס ער זאָל אָבער נישט שרייבען, וואָס פֿאַר אַ התחלה פֿון אַ נגון ער זאָל ניט אָנהויבען — שטענדיג פֿיהלען מיר די שטאַרק־געשליידערטע נשמה פֿון אַ מענשען, וואָס בעוועגט זיך צווי־שען צוויי וועלטען — אַנ׳אַלטע אַ ראָמאַנטישע, אַ נייע אַ גראָב־נאַטוראַליסטישע, און וואָס געהט אויס פֿון אַ טיעפֿער עביגער בענקשאַפֿט, פֿון אַ בענקשאַפֿט, וואָס איז שטענדיג געווען און

װעט בלײַבן דער פּרינציפּ פֿון דער װעלט-שעפֿונג.
און װיל מען זיך אָבגעבן אַ חשבון פֿונ׳ם אײגענעם מענשען, זאָל מען ניט שװײַגן די נערװען און צולײגן אַנ׳אױער צו דער װילדער מעלאָדיע פֿון אַ נשמה, װאָס לעבט אין הױלע בענקעניש, װאָס האָט בעגריפֿן דעם טיפֿן װאָרט:
„צמאה לך נפשי, כמה לך בשרי“.

אברהם רייזען.

זעהר אפט ווערט מיר געמאכט די בעשולדיגונג, פארוואס מייד איך אזוי הארטנעקיג אויס אזא ליטעראַרישע פערזענליכקייט, ווי א. רייזען. שוין דאס אליין, וואס א. רייזען געהערט צו די בעליעבטעסטע פאלקס־פּאעטען און ערצעהלער — איז שוין גענוג, אז דער קריטיקער זאל זיך ערנסטער מיט איהם אבגעבען. הוץ דעם מוז איך מודה זיין, אז איך געהער אויך צו די, וואס שעצען און אכטען א. רייזינ'ס ווערק. און דאך האב איך קיינמאל נישט געשפּירט קיין חשק, זיך גענויער צו בעשעפטיגען מיט א. רייזינ'ס מוזע.

ווען דאס וואלט געווען נור מיין פערהעלטניס צו רייזענ'ען, וואלט דאס גאר געהאט א קליינע ווערדע. יעדער מענש, ווי אביעקטיוו ער זאל נישט וועלען זיין, טראגט זיך ארום מיט סימפּאַטיען און אנטיפּאַטיען. איך רייד שוין נישט דערפון, אז איטליכער האט זיינע גרענעצען, און נישט אלץ איז איהם געגעבען צו פערשטעהן. „קיינער איזט פאן מיינער טהיר געגאנגען, אהנע דאס איך איהם פערשטענדניס ענטגעגענגעבראכטע“, האט נאר געקאנט זאגען דער 18־יאהריגער לארים, וואס איז היינט אויף דער עלטער בעקאנט מיט נאמען הוגא פאן האפמאנסטהאל. און איך בין שטארק מסופק, אויב דער 35־יאהריגער האפמאנסטהאל וועט איצט איבער'חזר'ן דאס, וואס ער האט געזאגט צו 18 יאהר.

איז אבער די בעציהונג צו רייזענ'ען נישט נור ביי מיר קאלט, נאר אויך ביי אנדערע בעקאנטע ליטעראטען און קריטיקער. איך דארף נאר ערינערן אן נאמבערג'ס ארטיקעל און אן ניגער'ס. פאר דעם פערנינפטיגערען לעזער איז קלאר, אז ביידען איז רייזען נישט צוגעוואקסען צום הארצען, און אויב זיי שרייבען וועגען איהם, טהיען

זיי דאָס אויס אַ געוויסען פליכט־געפיהל. נאָר נעָוויס ניִשט, הייל זייער געמיט פיהלט מיט רייזענ׳ס פּאָעזיע.

* *

*

א. רייזען איז אַריינגעטרעטען אין דער ליטעראַטור פּאַר אַ יאָהר 10—12 צוריק. גראָד אין דער צייט, ווען אין יודישען לעבען האָבען אויפגעבליהט אַלערליי האָפנונגען און חלומות. אין די 90־ער יאָהרען איז געבאָרען געוואָרען דער מאָדערנער ציוניזמוס, דער בונדיזמוס צוגלייך מיט דער האָפנונג צו פערענטפערען די יודישע פראַגע אויפ׳ן אָרט, אין זין פון די שפּעטערדיגע אויטאָנאָמיסטען. און די שטימונג פון דער יודישער אינטעליגענץ איז צוגלייך געווען אַ ראָמאַנטישע, אַנ׳אוטאָפּיסטישע, אַ קריטישע, אָבער אַלערדינגס נישט קיין נאַטוראַליסטישע. ווענינער פאַר אַליץ האָט מען זיך אינטערעסירט מיט דעם נאָהענסטען, פּשוט׳ען לעבען. דער בונדיסט האָט געחלומ׳ט פון אַ גרויסקען יודען אַ סאָציאַליסט, וואָס האָט אַראָבגעוואָרפען פון זיך דעם שימעל און די פּחדנות פון אַ געהעטאָ־יודען. דעם ציוניסט האָט זיך געמאָלט אַ רענעסאַנס־יוד אין קאָסטיום פון אַ לאַנדמאַן, אַנ׳אַקערבויער. ווי אין דער צייט פון ישעיהו הנביא. ער האָט בעקומען אַ גרויסען אינטערעס צו דער אַלטער יודישער געשיכטע, נאָר ער איז מיט אַ כיון אַריבערגעשפּרונגען אַנ׳עפּאָכע פון 100 יאָהר, די עפּאָכע, ווען אין פּוילען און ליטא האָט זיך אויסגעבילדעט דער „מה יפית׳ניק“. די אויטאָנאָמיסטען, רעאַל־פּאָליטיקער האָבען געקוקט אויף דעם היינטיגען געטאָ־יודען, ווי אויף דעם פּועל־יוצא פון הונדערטיאָהריגע בעגרענצונגען. אַלעמען אָבער האָט פערבונדען די פּעראַכטונג צום פּשוט׳ן, יודישען לעבען, ווי ער שילדערט זיך אין די מעשה׳לעך פון אַנ׳אברהם רייזען. סיי דעָם ציוניסט, ווי דעם בונדיסט האָט אָנגעשטויסען דער „קבצנ׳ישער טיפּ“ פון רייזענ׳ס העלדען. מיט אַ קבצן האָט די סאָציאַלדעמאָקראַטיע וועניג וואָס צו טו׳דאָן. פון אַ קבצן ענטוויקעלט זיך נישט דער בעוואוסטזיניגער פּראָלעטאַריאַט. און אויך דעָר ציוניסט בויט נישט זיינע פּלענער אויף דעם קבצן, אויך ער זאַמעלט צונויף די יונגע קרעפטען פון פאָלק, אויך ער האָפט נישט, אַז די גאולה קען קומען פון דעָר אינאָרגאַניזירטער מאַסע קבצנים.

און ווען אויך צו יענער צייט האָט זיך ענטוויקעלט אויף דאָס-ניי
דאָס אינטערעס צו ר' מענדעלי'ן, צו פרץ'ן, ערקלערט זיך דאָס
דערמיט, וואָס אַבראַמאָוויטש האָט באמת'ן סאַטיריש אויסגעלאַכט די
אַלטע וועלט, און דאָס אינטערעס צו פרץ'ן האָט הויפּטזעכליך אָנ-
געהויבען צו שטייגען אין דעם מאָמענט, ווען ער האָט אָנגעהויי-
בען ראָמאַנטיש צו בעלעבען די חסידי'ישע וועלט, אַלס אַ וועלט, וואָס
איז דורך איהר געמיטס-שטימונג פיעל נעהנטער דעם פֿערשטענדניס
פֿון דעם היינטיגען תחיה-יודען, און וואָס שילדערט דעם יודען אַ
יום-טוב'דיגען, אַנ'אויסגעפּוצטען, געבענשט מיט דעם חן פֿון אַ נאַ-
איוועך גלויבען. דערמיט ערקלערט זיך אויך דער סאָציאַלער אינ-
טערעס צום טאַלענט פֿון אַ ש. אַש. אויך ש. אַש האָט אונז גע-
וויזען אַנ'אַנדער יודען, אין די פֿאָרמען פֿון אַ יונגער ראָמאַנטיק, אין
דעם רוהיגען גלאַנץ פֿון חנו'דיגער אידיליע. רייזען אָבער האָט ניט
געקענט וועקען מיט זיינע נאָוועלען ניט קיין געלעכטער, ניט קיין קרי-
טישע, ניט קיין ראָמאַנטישע געפֿיהלען. זיינע ליעדער, וואָס זענען אָפֿט
אַזוי איינפֿאַך אָנגעשריבען, דאָס צייטענווייז דערמאָהנען זיי די פשטות
פֿון אַ פֿאָלקס-ליעד, און צייטענווייז — פּראָזאַ אין גראַמען, און
וואָס ריידען מעהר צו אונזערע רחמנות-געפֿיהלען, ווי צו אונזער
בויענדער און שאַפֿענדער שטימונג — האָבען נישט געקענט געפֿינען
קיין אָבקלאַנג אין האַרץ פֿון דער אינטעליגענץ פֿון זיין דור. גראָד
דאָס, צו וואָס מען האָט געשטרעבט: צוגעהן צום לעבען מיט וועניגער
רחמנות, מיט מעהר צוטרויען צו די קרעפֿטען פֿון דער מאַסע.
האָט נישט געפֿונען קיין אויסדרוק אין רייזענ'ס פּאָעזיע. אייביג מאָלט
ער אונז צוטראָטענע, פֿערשמאַכטע, פֿער'הלש'טע מענשען, וואָס זענען
אָרעם אין גייסט און אין געלד, צובראָכענע נשמות, געפֿאַלענע נגידים,
ביי וועמען די געפֿיהלען פֿון אַמאָליגער נגידות איז מעהר נישט, ווי אַנ'-
איבעריגע משא, און וועלכע טרינקען זיך מיט אַזאַ געזעצמעסיגקייט,
ווי ווען אַ שטיין וואָלט זיי געצויגען אין דעם פֿינסטערען תהום.
און אויב מען קומט צו מענשען מיט אַ תחינות-פּנים'ל אין דער
צייט, ווען מיר האָבען געבענקט נאָך אַ שטיקעלע אַכזריות אין
האַרצען — קען מען נישט פֿערלאַנגען אַ פֿריינדליכען קבלת פּנים.
און אַז מיר האָבען געבענקט נאָך אַכזריות-געפֿיהלען, ד. ה.
צו אַנ'אַכזריות'דיגען פֿערהעלטניס צו זיך און צו אונזער יודישען

קיום — ווייסען דאָס אַלע די, וואָס האָבען זיך אָבגעגעבען צו איינע פון די לעצטע כלל׳ישע בעוועגונגען צווישען יודען. דער ציוניזם איז דער גרעסטער אַכזר, ווען ער צוגליעדערט דאָס לע־בען פון היינטיגען יודען, זיין נאָהענטע פערגאַנגענהייט און זיין שלעכטע געגענוואַרט. דער בונדיזמוס האָט נישט מיט וועניגער אַכזריות אַרויסגערופען אַ פערברענטע שנאה ביי פערשיעדענע טיילען פון דער יודישער געזעלשאַפט. גראָד אין דער צייט, ווען מענשען זעהען די שאָטענס פון אַ בעסערער צוקונפט, ברע־כען זיי מיט אַכזריות אַלע מניעות פון אַ געגענוואַרט, וואָס דער־ווייטערט די גאולה. מיט וואָס פאַר פעסטיגקייט דער ציוניזמוס האָט מעהר מאָל ערקלערט, אַז ער וויל נישט האָבען צו טאָן מיט די פרינציפען פון פילאַנטראָפיע און בעלי־רחמנות, אַז ער פאָדערט קרבנות ביי זיינע אָנהענגער, נישט דעם קרעכץ פון אַ וויינען צוקראָכענעם געמיט. און וואָס פאַר אַן׳אַכזר עס איז גע־ווען דער בונדיזם, ווייסען אַלע צו גענוי, אַז מען זאָל זיך לענ־גער אויף דעם אָבשטעלען.

א. רייזין האָט אָבער אונז שטענדיג געטייטעלט אין די אויגען מיט די בילדער פון אַ וועלט, וואָס איז אויסערליך און אינערליך צוקראָכען, וואָס קען מעהר נישט גלאָצען מיט די קוקערס צום הימעל, און ביי וועמען דער מלאך המות איז אַזאַ נאָהענטער קרוב ווי דער מלאך גבריאל. ווען א. רייזין איז פון טעות ווע־גען דאָך אָנגענומען געוואָרען ביי די תלמידים פון „בונד“, האָט ער דאָס מעהר צו פערדאַנקען זיינע סאָציאַל־פּאָליטישע מאָ־טיווען, ווי דעם הויפּטאינהאַלט פון זיינע ליטעראַרישע ווערק. חוץ דעם האָבען נאָך מיטגעשפּיעלט דערביי צופעליגע אור־זאַכען, ווי זיין בלינדע שנאה צום ציוניזם, די האַמעטענע אַרט זיך איינצושטעלען פאַר׳ן זשאַרגאָן א. ז. וו.

* *

*

איך וויל נישט לייקענען, אַז א. רייזין בעזיצט די נויטיגע טעכ־ניק פאַר זיין ערצעהלער־טאַלענט, אַז מאַנכע ליעדער פון איהם מעגען דרייסט קאָנקורירען מיט עכטע פאָלקס־ליעדער, אַז ער בעזיצט אַ געבאָרענע אינטעליגענץ צו פערענדיגען אָפט זיינע קליי־

נע נאָוועלען און לידער מיט אַ שאַרפזיניגען וויץ, מיט אַ שפּי־
ציג וואָרט. אָבער אין זיינע ליטעראַרישע אַרבייטען זעהען מיר
קיינמאָל נישט דעם נייעם יוד, וועמען ס'איז שוין מיאוס גע־
וואָרען דאָס אייביגע לידעל פון רחמנות, און וואָס טהוט זיך
ערציהען צו אַ פעסטערען, ווילענשטאַרקען און שעפערישען לע־
בען פאַר די אייגענע אינדיווידועלע צוקונפט, און פאַר די צו־
קונפט פון זיין פאָלק.

א. רייזין האָט געהאַט אַזאַ בידנעם מזל צו זינגען אַלטע לידער
פאַר נייע פייגעל. און האָטש ער זינגט זיי מיט אַ געבאָרענעם
עכטען טאַלענט, אָבער די נייע פויגעל וועגען אַזוי אונדאַנקבאַר,
דאָס זיי זענען אָפט מוחל טאַלענט, קונסט, ווען אין דעם ליעד
הערט זיך נישט די מעלאָדיע פון אַ נייער צייט. מען דאַרף
נישט קיין גרעסערן אַכזר, ווי ביאַליק'ן — און ווי ליעב האָט
מען איהם; מען דאַרף נישט קיין גרעסערען בעל־רחמנות פון
א. רייזין, — און קיינער פיהלט זיך נישט היימיש אין דעם
גערטעלע פון זיין פּאָעזיע!

אפשר זענען מיר נישט גערעכט קעגען רייזענען — איך מיין
אַפילו, אַז מיר זענען אַודאי אונגערעכט קעגען איהם — אָבער
אונזער געפיהל פאַר די צייט, וואָס מיר לעבען דורך איצט,
דערלאָזט נישט צו קיין סימפּאַטיען פאַר אַ שרייבער, וואָס זעהט
נאָר ביי יודען דעם קבצן מיט זיין קבצנ'ישען געמיט, און איז
בלינד פאַר די ליכטיגערע זייטען פון זיין אַלטער רייכער נשמה.

דר. נתן בירנבוים.

צווישען די אָריגינעלע געשטאַלטען, וואָס האָבען אַרויסגעלעגט זייער שטעמפּעל אויף דעם מאָדערנעם נאַציאָנאַל־יודישען געדאַנקען, איז נ. בירנבוים איינע פון די אינטערעסאַנטעסטע. שוין אַלס יונגער סטודענט, מיט קנאַפּע יודישע קענטניסען, אָבער מיט'ן פאָרגעפיהל פון דער פעראַנטוואָרטליכקייט פאַר זיין גזע, טרעט ער אַרויס מיט זיין צייטונג „אויטאָעמאַנסיפּאַציאָן”, וועלכע, היסטאָריש גענומען, איז געווען די ערשטע ציוניסטישע צייטונג אין דער דייטשער שפּראַך. אַלס עסטרייכער יוד איז ער אויסגעוואַקסען אין אַ סביבה פון נאַציאָנאַלע קאַמפּפען. אָנשטאָט אָבער זיך אָנצושליסען אָהן איינע פון די קעמפּפענדע נאַציאָנאַליטעטען, ווי טויזענדער אַנדערע פון זיינע געבילדעטע חברים, האָט ער געזוכט צו ענטדעקען ביי זיך זיין אייגענעם נאַציאָנאַלען בעוואוסטזיין. אין דעם זידיגען קעסעל, וואו עס מישען זיך אויס מאַדיאַרען, טשעכען, רוסינען און דייטשען, האָט ער ענטדעקט אַ נייעם עלעמענט: די יודישע נאַציאָן. די פּאָראַרבייט פון אַ פּרץ סמאָלענסקין, פון די ערשטע רוסישע חובבי ציון זענען קוים דערגאַנגען צו זיין גייסטיגען אויג. ווי אַ טיעפע, וויטע מעלאָדיע זענען זיי איינגעדרונגען אין זיין אויער. אָבער פאַר די פּערזאָן פון נתן בירנבוים איז דאָס געווען גענוג, אום צו פיהלען די ערנסטקייט פון דער טעמפּער מעלאָדיע. דער כח הבטול, מיט וואָס דער געוועהנליכער יוד צייכענט זיך לוידער אַזוי אויס, האָט אויף איהם קיין שליטה נישט געהאַט. ער האָט דערפיהלט, אַז עס הויבט זיך אָן עפּעס צו וועבען ביי איינצעלנע מענשען פון יודישען כלל, און אַז פון דעם געוועב וועט אַמאָל בולט אַרויסשפּרינגען די יודישע נאַציאָנאַ־

לע פראַגע. לאַטש נ. בירנבוים האָט שוין געהאַט אַזעלכע פאָר-גענגער, ווי פּ. סמאָלענסקין, מ. ל. ליליענבלום און ד״ר פינס-קער, — אָבער געפיהלט האָט ער זיך, ווי דער ערשטער, ווי דער יעניגער, וואָס איז צוערשט געפאַלען אויף די שפור פון דער חיה.

די אידעע פון אַ יודישען שטאַאט אין ארץ ישראל איז פריה געוואָרען זיין גייסטיגע האַלוציאַנאַציע. נאָר איידער ער האָט זיך קלאָר געמאַכט די פראַגע וועגען מענשען-מאַטעריאַל, וואָס דאַרף בויען דעם יודענשטאַאט, האָט ער שוין אינערליך גע-פיהלט, אַז זיין טרוימענבילד איז נישט קיין געבורט פון אַ קראַנקען מח, נאָר די זעהונג פון אַ נביא.

רוסאָ דערצעהלט, אַז בשעת עס איז פאַר איהם מיט אַמאָל קלאָר געוואָרען די אידעע פון זיין שפּעטערדיגען בעריהמטען בוך „Contract social“ האָט ער זיך פּלעצליך דערפיהלט אַזוי גליקליך, איבערגליקליך, אַז ער האָט זיך געמוזט צוזעצען. גע-ראַד איז ער געגאַנגען דענמאָלסט אויף אַן אָבגעלעגענעם שאָ-סע, ער האָט זיך צוגעזעצט אויף אַ שטיין און האָט זיך פאַ-נאַנדערגעוויינט פון אַן'אינעווייניגסטען גליק.

איך האָב נישט געהאַט דאָס גליק נאָהענט צו קענען די שעפ-פער פון אונזער מאָדערנעם ציוניזם, נאָר איך צווייפעל נישט, אַז מאַנכע פון זיי האָבען נישט איינמאָל געוויינט מיט פריידענ-טרעהרען, בשעת זיי האָבען צום ערשטען מאָל דערזעהן פאַר זייער גייסטיגען אויג די זעהונג פון זייער אידעאַל. נ. בירנ-בוים, וואָס טראָגט אויף זיך, דוכט זיך, אַלע די דאגות פון אַ יודישער תחיה, וואָס קוקט אַזוי פערביטערט און פערבייזט אויף אייך דורך דיקע ברילען-גלעזער פון זיינע קורצזיכטיגע אויגען, איז, גלויבט מיר, אַם וועניגסטען בעפריידט געוואָרען פון רוסאָ'ס פריידען-טרעהרען. צווישען די שעפפער פון יודישען רענעסאַנס איז דאָס געווען דער האַלוציאַניסט, דער זעהער, ביי וועמען די גרויסע וואָה-רהייטען בעווייזען זיך מיט דער שטאַרקייט פון אַ בליץ, מיט דעם קראַנץ פון אַ גרויסער ליכטיגקייט.

* *
*

ביי דער ערשטער יוגענד-פראבע איז נ. ב. נישט געבליבען שטעהן. זיין זשורנאל „אויטאעמאנסיפאציאן" האט, דאכט זיך, קיין יאהר ניט אויסגעלעבט. ער פערעפענטליכט פראפאגאנדע-בראשורען אין דער דייטשער שפראך, און זוכט דורך ווארט און שריפט צו פעראינטערעסירען די שטודירענדע יוגענד און די מענער פון דער וויסענשאפט. מיט דעמזעלבען צעזארא לאמבראזא, וועלכער האט בעגריסט דעם צווייטען באזעלער קאנגרעס, איז שוין זייט יאהרען געשטאנען נ. בירנבוים אין בריעף-וועקסעל וועגען דער יודיש-נאציאנאלער אידעע. יאהרען לאנג איז ער געווען דער פיהרער פון וויענער פעראיין „קדימה", און ווען עס בעווייזען זיך איצט ביי אונז אויף די קאנגרעסען פערשידענע דעלעגאטען פון גאליציען און עסטרייך, האבען מיר א סך דאס צו פערדאנקען דער ארבייט פון נ. בירנבוים.

און זיין ארבייט איז ניט געווען בלויז אן ארגאניזאטארישע און אגיטאציאנע. פאר פיעלע ציוניסטען פון מערב-אייראפא איז נ. בירנבוים געווען דער ערשטער טעארעטיקער. זיין בוך „די יודישע מאדערנע", וואו ער האט געפרובט פעראייניגען דעם ציוניסטישען אידעאל אינאיינעם מיט די פאדערונגען פון סאציאליזמוס און דער אינדיווידואליטעט-טעאריע, איז פאר פיעלע געווען א מין יודישער עוואנגעליום. לעזט מען זיינע ארטיקלען צושטרייט אין פערשיעדענע זשורנאלען און אלמאנאכען, געפינט מען אין זיי די צווייפלען און פראגען, וועלכע דערנעהרען איהם צו אלע שפעטערע יודישע בעוועגונגען. סיי דער בונדיסט, ווי דער שפעטערדיגער פועל-ציון'ניק קענען געפינען אין בירנבוים'ס אנאליטיש-גריבלערישע שריפטען דיזעלבע פראבלעמען, צוליעב וועלכע זיי האבען זיך אבגעטיילט פון דעם געוועהליכען בעל-הבית'שען ציוניסט.

דער סאציאליזמוס האט נישט געטראפען אין נ. ב. א קלענערען ענטוזיסט, ווי די יודישע ג ע ג ע נ וו א ר ט ס-א ר ב י י ט אין די לענדער פון גלות. נאך איידער עס איז געווען דער בעריהמטער העלזינגפארסער צוזאמענפאהר, איז שוין נ. ב. ארויסגעטרעטען פאר א ברייטען פאליטישען געגענווארטסארבייט-פראגראם צווישען די עסטרייכישע

יודען. דורך אַ ג'ליקליכען צופֿאַל איז נ. ב. געבאָרען געוואָרען אין עסטרייך, זיך פֿריה בעקאַנט מיט דער פּסיכאָלאָגיע פֿון די גרויסע יודישע מאַסען אין גאַליציען און דערביי בעקומען אַנ'עכט־איירּאָפּעאישע ערציהונג, פֿערברענגענדיג זיינע יונגע יאָהרען אין דער סבֿיבֿה פֿון דער מערבֿ־איירּאָפּעאישער קולטור. אַלצדינג צוזאַמען האָט געבראַכט דערצו, אַז נ. ב. איז געוואָרען דער נאַטירליכער רינג, וואָס קייטעלטצוזאַמען דעם אָסט־יודען און דעם וועסט־יודען. ער איז אין געוויסען זין געוואָרען דער מערבֿ־איירּאָפּעאישער אַחד־העם, דערביי פֿיעל קאָמפּליצירטער, האָטש נישט אַזוי קלאַסיש קלאָר, ווי דער רוסישער.

נישט אין גייסטיגען קריזיס האָט דורכגעמאַכט נ. בירנבוים. דער צאַרטער געוויסען, וואָס האָט איהם געטריבען צו זיינע נישט אָרגאַניזירטע ברידער, און וועלכע ער האָט דערקענט אַלע סימנים פֿון אַ ליידענדער נאַציאָן, דער אייגענער געוויסען האָט איהם געטריבען צו דער גרויסער, אַרבייטענדער, ליידענדער מאַסע, וואָס האָט נאָר על־פּי טעות פֿערלאָרען איהרע כּלי זיין געגען די בעדריקער. און גרויס איז געווען זיין „ריס אין האַרצען" איידער ער האָט טעאָרעטיש פֿעראייניגט ביידע פֿאָדערונגען פֿון זיין גייסט. די אַלטע זעהונג איז געבליבען פֿריש ווי אין דער יוגענד, נאָר די פּערספּעקטיווע האָט זיך געענדערט. דאָס נאָהענטע האָט זיך ווייט אָבגערוקט. „פֿריי פֿליסען די געדאַנקען, אָבער האַרט שלאָגען זיי זיך אָב אין רוים". דער רוהיגער איינזייטיגער,—אַ כּונ'דיגע איינזייטיגקייט,—אַחד־העמ'יזמוס, האָט נישט געקענט בעפֿריעדיגען אַ נ. ב. ער בויט נישט קיין איינציגע זיילען פֿאַר זיין קינפֿטיגען שלאָס, ער וויל זיין סיי דער אַרכיטעקט, סיי דער מאַלער, סיי דער איינפֿאַכער מויערער. ער וויל דעם גאַנצען בנין אויפֿבויען. „אין בעשרענקטהייט צייגט זיך דער מייסטער",— זאָגט געטהע, אָבער נ. ב. גלויבט נישט אין דעם זאַץ. ער איז נישט מקנא אַנ'אַחד־העם, וואָס קוקט אויף דעם יודען מיט דעם רוהיגען בליק פֿון אַ פֿאָלקס־קינד, וואָס האָט אַ טויזענד־יאָהריגע געשיכטע, פֿון שפּיץ פֿון די עגיפּטישע פּיראַמידען, און ביי וועמען ס'איז נישטאָ קיין אַיילעניש אין זיינע פּלענער: „לכל עת ולכל זמן", אַלע ווידערשפּריכע וועלען זיך אויסגלייכען. אַ פֿאָלק, וואָס איז אַזוי אַלט, האָט צייט. נ. ב. איז גראַדע דער געגענזאַץ פֿון אַחד־העם. אַזוי

זוי יענער שטעקט מיט לייב און לעבען אין דעם אַלטען יודענטום, אַזוי איז בירנבוים פול אָנגעוועהטאָגט פֿון פּיין און נויט פֿון דער געגענוואַרט.

יעדער צייטשטראָם פערשלינגט איהם אויף אַ ווײַלע, דורך זיינע וועלען אַזוי שטאַרק, אַז צייטענווייז פערטרינקען זיי אויך זיין יוגענד־זעהונג. אָבער באַלד שווימט ער ווידער אַרויס פון דעם תהום, וואָס האָט איהם אַ ווײַלע פערשלונגען, און זיין מוח אַרבייט שוין אויף אַ ברייטערע סינטעזע, אין וועלכער עס זאָל אַריין אי זיין ציוניזמוס, אי די נייע, גערעכטע צייטפאָדערונגען.

דערביי ווייזט ער אַרויס אַ געוואַלדיגע עקשנות. ער שטעלט זיך נישט אָב פאַר קיין צייט־קרבן. צוליעב דעם ציוניזמוס האָט זיך בירנבוים אויף די עלטערע יאָהרען אויסגעלערנט העברעאיש. און פונקט, אַזוי ווי די בעגייסטערונג פאַר איבסען האָט איהם געבראַכט דערצו, אין נויט און דחקות צו לערנען דעניש, אָט אַזוי האָט ער זיך גענומען צו עטליכע 40 יאָהר פון זיין לעבען זיך אויסצולערנען ריידען און שרייבען יודיש. אין דעם טאָג, וואָס ער האָט די יודישע שפּראַכענפראַגע פערענטפערט אין זין פון דער שפּעטערדיגער טשערנאָוויצער קאָנפערענץ (וועלכע ער האָט אייגענטליך צוזאַמענגערופען), האָט ער געפיהלט די הייליגקייט פון זיין פליכט צו זיין אַ זשאַרגאָניסט, נישט ערגער ווי אַ מענש פון די גרויסע יודישע פאָלקס־מאַסען.

* *

*

עס איז נישט מעגליך אָבצושאַצען נ. ב. אַלס דעם געדאַנקען־העלד פון דער יודישער נאַציאָנאַלער בעוועגונג, כל זמן עס ליעגען נישט פאַר אונז זיינע זעמטליכע שריפטען, וואָס ווערען אַזוי אונגעדולדיג ערוואַרטעט פון פיעלע זיינע פערעהרער. אָבער דאָס וויס שוין היינט יעדער, וואָס איז גענויער בעקאַנט מיט דער ענטוויקלונג פונ׳ם ציוניסטישען געדאַנקען, אַז דר. נ. בירנבוים׳ס גרעסטע בעדייטונג בעשטעהט אין דעם, וואָס ער האָט מיט פיל קענטניס און טיפקייט ענטוויקעלט דאָס נאַציאָנאַל־יודישע פּראָבלעם. די פּערזאָן פון נ. ב. קען מען נעהמען אַלס סימבאָל פאַר אַלע יודישע פראַקציאָנען אין ציוניזמוס, די פועלי־ציון, ווי די דעמאָקראַטישע פראַקציאָן, די סיימיסטען, ווי די אויטאָנאָמיסטען. ער איז די בריק, וואָס פעראייניגט דעם אָסט־

יודישען מיט'ן וועסטליכען, טעאָרעטישען ציוניזמוס. ער איז צוגלייך דער גרויסער זוכער, וואָס מיהט זיך צו מאַכען פון ציוניזם אַ ברייטע, נאַציאָנאַלע וועלטאָנשויאונג, אין וועלכען עס פליסט אויך אַריין דער שטראָם פון אַלגעמיין־מענשליכע שטרעבונגען. דורך זיין איי־ביגעם גריבלען, דורך זיינע אייביגע צווייפלען ווירקט ער, ווי די האַגד פון אַ שטרענגען מדריך, וואָס לאָזט נישט אויף אַ רגע איינדרעמלען. און אַקוראַט, ווי ער וואָלט געפיהלט, אַז זיין אָרט איז נישט צווישען די „אויספיהרענדע געוואַלט", האָט ער זיך אָבגערוקט פון די אָפי־ציעלע פיהרער פון דער בעוועגונג, און זוכט נור די יונענד, דעם זעהנזוכטפאָלען בליק פון אַ טאַלענטפאָלער יונגער נשמה, וואָס וויל נישט וויסען פון אַלערליי פעסטע „קרעדא'ס".

צווישען די „גענעראַלען" פון איצטיגען ציוניזמוס איז נ. ב. דער „נביא" פון איהם, און צווישען דעם קליינעם אָנצאָהל „נביאים" וועט זיין נאָמען שטעהן אין די ערשטע רייהען.

זיין פינף־און צוואַנציגסטער שרייבער־יובילעאום ווערט באַלד נאָך בולט'ער אַרויסווייזען, ווי טיעף ער וואָרצעלט אין די הערצער פון אונזער דענקענדער יוגענד. אַלס אַ בשורה פאַר'ן יודישען לעזער קענען מיר מודיע זיין, אַז קירצליך וועלען אַ טייל פון זיינע שריפטען ערשיינען אין יודיש אונטער דער השגחה פון מחבר אַליין.

ל. קאָברין.

גֶעזאַמֶעלטֶע שריפטֶען, ניו־יאָרק.

ל. קאָברין האָט אָנגעהויבען צו שרייבען מיט אַ יאָהר 17 צוריק. ער געהערט צו די געצעהלטע יודיש־אַמעריקאַנישע שרייבער, וועלכע האָבען געהאָלפען בעשאַפען אַן אַמעריקאַנישע יודישע בעלעטריסטישע און דראַמאַטישע ליטעראַטור. יעקב גאָרדין, ז. ליבין און ל. קאָברין זענען די שפּיצען פון דער דאָזיגער ליטעראַטור. דער ערשטער נאָמען איז ביי אונז גענוג פּאָפּולער, וועניגער פּאָפּולער זענען ביי אונז די לעצטע צוויי נעמען. כאָטש עס ליעגט שוין אַ יאָהר 10 ביי אונזערע בוכהענדלער אַ באַנד נאָוועלען פון איהם, כאָטש פאַר צוויי־יאָהרען האָט ער אונז מהנה געווען מיט אַ גראָבען ראָמאַן פון יודישען עמיגראַנטישען לעבען — פונדעסטוועגען איז ל. קאָברין זעהר וועניג בעקאַנט ביי אונז. דער גאַנצער קאָברין ליעגט צוזייהט און צושפּרייט אין דער יודיש־אַמעריקאַנישער פּרעסע. ער, וואָס איז הויפּטזעכליך אַ נאָוועליסט, דער טעכניקער פון דער קורצער מעשה׳לע, קאָן נור דעמאָלט בעקומען די ריכטיגע אָפּשאַצונג, ווען זיינע צושפּרייטע נאָוועלען זאָלען ווערען געזאַמעלט אויף איין אָרט. און דאָס האָט ערשט פּאַסירט, ווען דער אַמעריקאַנישער זשורנאַל „צוקונפט“ האָט געגעבען אַלס פּרעמיע זיינע אַבאָנענטען די געזאַמעלטע שריפטען פון ל. קאָברין, אַ שֶען־געדרוקטען באַנד פון 974 זייטען, וואָס ענטהאַלט 70 געקליבענע נאָוועלען.

צי האָט געוואונען ל. קאָברינ׳ס נאָמען דאַדורך, וואָס ער האָט פעראייניגט זיינע בעלעטריסטישע סקיצען אין איין בוך? צי ווערט איצט אונזער פאָרשטעלונג וועגען זיין טאַלענט קלערער? צי

איז מיט דעם בוך צוגעקומען אין דער ליטעראַטור אַ נייע קינסטלערישע פּערזענליכקייט?

ליידער, מוז מען זיך מודה זיין, אַז ל. קאָבּרין אין דער טונקעלער אַטמאָספערע פֿון זיין ליטעראַרישער צושפּרייטקייט האָט מעהר צוגעצויגען צו זיך דאָס אינטערעס פֿון קריטיקער און בעאָבּאַכטער פֿון דער יודישער ליטעראַטור, ווי איצט, ווען ער האָט זיך אונז פֿאָרגעשטעלט אין זיין גאַנצען וואוקס.

ל. קאָבּרין פֿערמאָגט אַ סך טהעמעס, עס פֿעהלט איהם אָבער די איין-איינציגע שטימונג, וואָס מאַכט פֿון דעם געוועהנליכען נאָוועליסט, מעשה'לעך-שרייבער אַ קינסטלערישע פּערזענליכקייט; עס פֿעהלט איהם די שטימונג, וואָס ליעגט הינטער יעדער ערצעהלונג, ווי אַ דונקעלער אָדער פֿרעהליכער הינטער-גרונד, אָדער וואָס ציהט זיך, ווי אַ מוזיקאַלישער גרונד-מאָטיוו דורך איטליכער סקיצע. זיינע נאָוועלען האָבען מעהר דעם כאַראַקטער פֿון אַ נישט שלעכט-דערצעהלטען אַנעקדאָט. זיי פֿעראינטערעסירען דעם לעזער מעהר דורך די פֿאַבּולע (ספור המעשה), איידער דורך די אָריגינעלע פּערזענליכע אַרט צו זעהן און צו פֿיהלען מענשליכע שיקזאַלען און עפּיזאָדען פֿון מענשליכען לעבען.

ל. קאָבּרינ'ס שריפֿטען זענען געטיילט אין זעקס טייל. די נאָוועלען זענען ניט חראָנאָלאָגיש געאָרדענט, נאָר לויט דער טהעמאַ נאָך, און כאָטש אין יעדען טייל געפֿינען מיר זאַכען, וואָס צושיידט זיי איינס פֿון אייגאַנדער מעהר אַלס אַ צעהנדליג יאָהרען, דאָך זעהען מיר צווישען די יוגענד-אַרבּייטען און די שפּעטערע (מאַכמאָל שיינט זאָגאַר, אַז די יוגענד-אַרבּייטען זענען בּעסער פֿאַר די שפּעטערדיגע נאָוועלען), קיין אונטערשיעד נישט, דיזעלבּע שפּראַך, די אייגענע וועניג כאַראַקטעריסטישע אַרט צו שילדערן, די אייגענע חסרונות אין דער בּעהאַנדלונג פֿון דעם טהעמאַ. מען זעהט, אַז ל. קאָבּרין האָט אין קינסטלערישען זין זיך וועניג וואָס ענטוויקעלט. דאָס לעבּען האָט איהם נור בּערייכערט מיט טהעמעס, האָט אָבּער נישט פֿערטיעפֿט זיין קונסט און איהם נישט געמאַכט זעהענדיגער.

זיינע 13 נאָוועלען אונטער דעם טיטעל „ליעבע“ זענען מיטעל־מעסיג אין דער גאַנצער אויפפאַסונג. אין דער יודישער ליטע־ראַטור איז אפילו א נייעס דאָס טהעמאַ „יענקעל בוילע“ (פון יודישען פישער־לעבען). פאַר'ן רוסיש־יודישען לעזער זענען אפילו אינטערעסאַנט מאַנכע כלאחר־יד הינגעוואָרפענע איינצעלהייטען פון אַמעריקאַניש־יודישען לעבען — אָבער נאָכ'ן לייענען לאָזען זיי נישט איבער קיין טיפערן צייכען אין זכרון פון לע־זער.

די נאָוועלען אונטער'ן טיטעל „פאַמיליען־לעבען“ זענען קליינע בילדלעך, וואָס ווייזען, אַז קאָברין האָט אַנ'אויג פאַר מאַנכע קלייניגקייטען פון דעם לעבען אין דער פאַמיליע, אָבער וואָס ווערען אָפט פערדאָרבען דורך די פיעל איבערטרייבונגען אין דער שילדערונג („אַ בעשערטע זאַך“) און דורך די אַנעקדאָטי־שע נאַקעטע אַרט צו בעשרייבען פערשיעדענע עראָטישע סצע־נעס.

זעהר שוואַך און אין געוויסען גראַד באַנאַל זענען די שילדע־רונגען פון יודישען קינסטלער־ג'עבען. די נאָוועלע „ער און זי“, וואו עס איז, דאַכט זיך, אַרויסגעשטעלט דער אַלטער גאָלד־פאַדען און אַ יונגער אַמעריקאַנישער „יודעלע קלאַפשטערן“ פון לאַטיינער'ס חדר — איז אַנ'אַמעריקאַניש אויפגעבלאָזען מעשה'־לע, וואָס ווירקט אויפ'ן לעזער דורך זיין אוננאַטירליכקייט לע־כערליך.

בעסערע זאַכען געפינען מיר אין „צייט און מענשען“. בעזונ־דערס געלונגען איז ל. קאָברינ'ען זיין טיפ „קאַרל מאַרקס“ צווי־שען די יודישע עמיגראַנטען־כאַציאַליסטען, וואָס איז, איבע־ריגענס, געשריבען געוואָרען פון קאָברין מיט אַ יאָהר צעהן צו־ריק. אין פינפטען טייל צייכענט זיך אויס מיט'ן פרישען טאָן די ערצעהלונג „דער מילכיגער בית מדרש“ (1904). דער זעקס־טער טייל, „קאָמישעס און טראַגי־קאָמישעס“, איז אים אַלגעמיין מיטעלמעסיג. ל. קאָברין האָט נישט דעם געבאָרענעם קאָמי־שען טאָן, און זעלטען ווען צווינגט ער דעם בעסערען לעזער צו אַ קאָמישען שמייכעל.

אים אַלגעמיין מוז מען זאָגען, אַז ל. קאָבּרינ׳ען, וואָס האָט אָנגעהויבּען שרייבּען יודיש אין אַמעריקאַ, האָבּען זיך בּעסער פאַר אַלץ איינגעגעבּען סיי אין דער שפּראַך, ווי אין דער כאַראַקטעריסטיק די ליטווישע „היימישע בּילדער“. קאָבּרין אַליין פיהלט דאָס אויסגעצייכענט. „לעבּענדיג אין אַמעריקא, האָבּ איך זיך צייטענווייז דערמאָהנט אָן די בּילדער פון דער אַלטער היים, און די שטאַרקסטע פון זיי, וואָס האָבּען זיך אַם טיעפּסטען איינגעקריצט אין מיין נשמה, האָבּ איך דאַן אין ערצעהלונגען געשטאַלטעט. אַזוי זענען בּעשאַפען מיינע ערצעהלונגען „יענקעל בּוילע“, „דער מילכיגער בּית מדרש“ און די אַנדערע פון היימישען לעבּען“ — זאָגט ל. קאָבּרין. די ערצעהלונגען פון היימישען לעבּען האָבּען איהם זיך לייכטער געגעבּען בּיי דער אַרבּייט, ווי די ערצעהלונגען פון אַמעריקאַנישען לעבּען. „שרייבּענדיג וועגען דעם יודישען לעבּען אין רוסלאַנד, האָבּ איך — שרייבּט קאָבּרין — געהאַט פאַר זיך אַ בּעשטימטען אויסגעאַרבּייטען גאַנצען טיפּ מיט אַ בּעשטימטער וועלט־אַנשויאונג, אַ נחלה פון דורות, און דורות, ווערענד שרייבּענדיג פון יודישען לעבּען דאָ האָבּ איך אימער געהאַט פאַר זיך פערבּלאָנדזשעטע נשמות, נישט איינגעשטעלטע כאַראַקטערען, אַ כאַאָס־לעבּען... און פון כאַאָס צו שאַפען לעבּען און געשטאַלטען, דאָס איז נישט לייכט“.

שאַפען פון אַ כאַאָס געשטאַלטען איז נור אַ גאָט מעגליך, ל. קאָבּרין איז אָבּער נישט דער גאָט־געבּענשטער קינסטלער, וואָס שאַפט פון כאַאָס. ער איז בּכלל נישט פון דעם סאָרט שרייבּער, וואָס מען פיהלט אין איהם אַ זעלבּשטענדיגע פערזענליכקייט. אַזוי ווי הינטער זיינע דראַמען זעהט מען דעם שאָטען פון רבּי׳ן יעקב גאָרדין, אַזוי וואַרפען זיך אין די אויגען צעהנדליגער שאָטענס בּיים לעזען פון זיינע נאָוועלען. כאָטש קאָבּרין זאָגט מיט שטאָלץ אין זיין פאָררעדע צו די שריפטען, דאָס די יודיש־אַמעריקאַנישע צייטונגען האָבּען נישט געהאַט פאַר זיך קיין מאָדעל, ווי למשל: די יודיש־רוסישע, — דאָך פיהלט מען אויף יעדען טריט דעם איינפלוס פון ע מ י צ ע ן אין יעדער נאָוועלע קאָבּרינ׳ס, אָבּער ליידער איז דער „עמיצער“ אַליין אַזאַ

קליינע ציפֿער אין דער אַלגעמיינער ליטעראַטור, אַז עס איז שווער איהם אָנצורופֿען ביים נאָמען.

די אַבראַמאָוויטש'עס, פּרצ'ס, די נאָמבערג'ס, די אַש'ס זענען געשטאַנען אונטער דעם אײַנפֿלוס פֿון דער רוסישער און פּוילישער ליטעראַטור; די אַמעריקאַנער אָבער האָבען פֿון קיין זייט קיין מדריך נישט געהאַט; דען די אַמעריקאַנישע ליטעראַטור איז בכלל נישט ווערטה צו טראָגען דעם דאָזיגען נאָמען אויף זיך. אַזוי שרייבט ל. קאָברין. דערביי פֿערגעסט ער, אַז די אַמעריקאַנישע ליטעראַטור איז די ליטעראַטור פֿון דער ענגלישער שפּראַך. שעקספּיר, בייראָן, וואַלטער סקאָט, טהאָמאַס מאָר און די שפּעטערע שולען ביז אָנ'אָסקאַר אואַילד — ווערען מיט אַמאָל אויסגעמעקט פֿון קאָברינ'ס זכרון, ער בעמערקט אויך נישט די סתירה, ווען ער וויל אונז, רוסישע יודען, איינריידען, אַז אַן אַמעריקאַנער יודישער שרייבער, וואָס האָט זיין יוגענד צוגעבראַכט אויף די רוסישע קלאַסיקער, איז מיט אַמאָל געוואָרען אין אַמעריקאַ אַ נייער מענש, וואָס האָט פֿערלאָרען דעם זכרון פֿאַר אַלץ, וואָס איז געווען אויף יענער זייט ים.

איבעריגענס, אַ ווײַלע ווייטער כאַראַקטעריזירט קאָברין אַליין די ערשטע פּיאָנערען פֿון דער אַמעריקאַניש-יודישער ליטעראַטור מיט די ווערטער: „די דאָזיגע יונגע-לייט האָבען גערעדט רוסיש צווישען זיך, האָבען געוואוסט פֿון אַ טשערנישעווסקי און אַ דאָבראָליובאָוו, פֿון אַ פּיסאַרעוו, ביעלינסקי, פֿון אַ טאָלסטאָי און טורגעניעוו", און עס קומט אויס, אַז די שרייבער אין אַמעריקאַ האָבען געהאַט די אייגענע מאָדעלען ווי זייערע רוסישע ברידער. אמת, זיי האָבען נישט געוואוסט פֿון ר' מענדעלי מוכר ספֿרים, אָבער מענדעלי אַליין, פּרץ אַליין האָבען אויך נישט געוואוסט פֿון אַ מענדעלי און אַ פּרץ און דאָך זענען זיי געוואָרען די שעפֿער פֿון אַ נייער ליטעראַטור. ל. קאָברין איז איינער פֿון די פּיאָנערען פֿון דער יודישער נאָוועלע אין אַמעריקאַ, אָבער דער פּיאָנער איז נאָך ניט קיין שעפֿער, און ווען ל. קאָברין מיינט, אַז ער האָט געשאַפֿען אָהן פֿאָרגענגער, בעווייזט עס נור, אַז ער איז טאַקי נור אַ פּיאָנער, נישט קיין שעפֿער, ווייל דער לעצ-

טער פֿיהלט שטענדיג די וואָרצלען, פֿון וואַנען עס ציהט זיין ווערק די זאַפֿט און חיות.

* *

*

אין דער פֿאָררעדע צו די שריפֿטען דריקט קאָברין אויס דעם געדאַנק, אַז די יודיש-אַמעריקאַנישע ליטעראַטור איז, וואָס אָנבעלאַנגט נייע מאָטיוון, געווען דרייסטער ווי די היגע. זיי, די אַמעריקאַנער. שרייבער, האָבען צוערשט אָנגעהויבען בעהאַנדלען די ליעבע און אַלערליי עראָטישע פּראָבלעמען, זיי האָבען צוערשט אַרויסגעשטעלט אין נאַטירליכע פֿאַרבען דעם יודישען אַרבייטער, זיי האָבען צוערשט אָנגעהויבען שילדערן דעם טיפּ פֿון אַ יודישען רעוואָלוציאָנער, דעם טיפּ פֿון דער מאָדערנער פֿרוי. מיר דוכט זיך, אַז דאָס איז אַ שטיקעל גוזמא. ערשטענס, איז פּרץ געווען דער ערשטער, וואָס האָט בערייכערט די יודישע ליטעראַטור מיט דעם ליעבע-פּראָבלעם. ד. פּינסקי אין רוסלאַנד איז געווען דער ערשטער, וואָס האָט ענטדעקט דעם אַרבייטער פֿאַר דער יודישער נאָוועלע. און וואָס אָנבעלאַנגט דעם רעוואָלוציאָנער און דער מאָדערנער פֿרוי — מוז איך מודה זיין, אַז איך האָב זיי נאָך נישט געפֿונען, נישט ביי אונז, נישט ביי די אַמעריקאַנער. נעהמט מען דעם בעגריף פֿון אַ רעוואָלוציאָנערן טיפּ טיעפֿער, נעהמט מען אויך ערנסטער דעם בעגריף פֿון דער מאָדערנער פֿרוי — מוזען מיר זאָגען, אַז זיי האָבען נישט געפֿונען אין אונזער ליטעראַטור קיין אָבשפּיעגלונג, און קיין אָבשפּיעגלונג האָבען זיי ניט געקענט געפֿינען, ווייל זיי, די טיפּען זענען נאָך אפֿשר נישטאָ. געוויס קאָן מען שרייבען אויפֿ'ן „קליינעם בונד" אַ מזמור ווי קאָברין און זיי בעשרייבען ווי העלדען מיט אַ פֿאָהן אין איין האַנד און מיט אַ רעוואָלווער אין דער אַנדערער. מעהר אָבער ווי בענגאַלישע פֿייערווערק וועט אַזאַ מזמור נישט זיין. דער „קליינער בונד" איז איצט שוין בר-מצוה געוואָרען און לאַכט אַליין פֿון קאָברינ'ס גוזמאות'דיגער פּאָעזיע מכח איהם.

און דאָך איז ל. קאָברין נישט אינגאַנצען אונגערעכט. אין איהם רעדט נישט דער קינסטלער, נאָר דער מענש, וואָס האָט

זיך אויסגעלערנט די טעכניק פון אַ נאָוועלע שרייבען. איהם איז וויכטיגער דאָס טהעמאַ, ווי די קינסטלערישע אויסאַרבייטונג פון אַ כאַראַקטער. און וואָס אָנבעטרעפט טהעמעס, האָט די אַמע־ריקאַנישע ליטעראַטור, וואָס איז געוואַקסען מיט'ן טאַגע־בלאַט און זיך פריה אויסגעלערנט די קונץ צו געבען דעם לעזער אינטע־רעסאַנטען לעזע־מאַטעריאַל, געוויס אַריבערגעיאָגט די היגע, וועל־כע וויל מעהר געבען, ווי פשוט'ען לעזע־מאַטעריאַל.

אַלס לעזע־מאַטעריאַל געהערען ל. קאָברינ'ס שריפטען נישט צו די שלעכטע. ווייניג קונסט, אָבער אַ סך מעשה'לעך, וואָס זע־נען גוט צום פערזויילען זיך.

III. נאָטיצען פון א קריטיקער

ל. שאַפּירא.

(נאָוועלען. ווארשוי, פֿערלאַג „פּראָגרעס").

צוויי פֿאַקטען אין לעבען פֿון ה׳ ל. שאַפּירא האָבען געמאַכט פֿון איהם אַ ליטעראַטען: די פּאָגראָמען אין די אָקטאָבער־טעג און זיין רייזע נאָך לאָנדאָן און אַמעריקא אין דעם אייגענעם יאָהר. אייגענטליך איז דאָס ניט געווען קיין רייזע, נור אַ ווילדע לויפעניש, וואוהין די אויגען טראָגען, אַ ווילדער אימפּעט, וואָס האָט איהם געטריבען פֿון דעם לאַנד, וואו ס'האָט זיך אָקאָרשט געגאָסען יודיש בלוט.

דערמיט וויל איך אָבער ניט זאָגען, אַז ל. שאַפּירא האָט ערשט נאָך דער גרויסער יודישער קאַטאַסטראָפֿע זיך אָנגעהויבען פֿיהלען אַלס קינסטלער. נאָך איידער עס זענען ערשיענען זיינע איצטיגע נאָוועלען האָבען זיך שוין וואו ניט וואו און ווען ניט ווען בעוויזען קליינע, שענע פּראָבען פֿון זיין פֿעדער. „דער רבי און די רביצען", „שטאַרקער" — די ביידע זאַכען האָב איך שוין געלייענט פֿאַר אַ יאָהר זעקס צוריק, און איך געדענק גאַנץ גוט, דאָס פֿון צייט צו צייט האָבען זיך בעוויזען קליינע, אָבגעפֿילטע קינסטלערישע אַרבייטען אין פֿערשיעדענע יודישע אויסגאַבען, ווי „צווישען פֿעלדער" און אַנד.

אָבער כל זמן עס האָט איהם ניט געטראָפֿען מאָראַליש דאָס אומגליק פֿון די אָקטאָבער־טעג, כל זמן די יודישע ערנידערונג און שוצלאָזיגקייט האָט ניט אויסגעבערענט אַ וואונד אין זיין האַרצען, איז ער געווען אין דער יודישער ליטעראַטור נאָר אַ צופֿעליגער גאַסט.

ערשט פֿאַר אַ יאָהר פֿינף צוריק האָט ער אָנגעהויבען עפּטער

צו שרייבען, עפּטער צו ענטפּלעקען זיין קינסטלערישען „איך״ פאַר דאָס יודישע פּובליקום.

ל. שאַפּיראָ איז פאַר דעם ליעבהאָבער פון דער יודישער ליטעראַטור אַן אָריגינעלע ערשיינונג. ערשטענס, קומט ער צום לעזער מיט אַ פאַרטיגע אייגענאַרטיגע טעכניק, מאַכט קיינעם ניט נאָך און עהנט קיינעם ניט פון אונזערע יודישע גדולים. צווייטענס, איז ער כמעט דער איינציגער, וואָס וויל ניט הערען און ניט וויסען פון יודישען שטעדטעל. דאָס וואָס שפּיעלט זיך אָב אין זיינע ערצעהלונגען, פּאַסירט וואו איהר ווילט. — נור ניט אין די טונעיאַדעווקעס און קאַבצאַנאָווקעס.

ווי בעקאַנט קאָנען זיך אונזערע יונגע שרייבער ניט בעפרייען פון דעם אָרט, פון וואַנען זיי שטאַמען, און אַזוי ווי אַלע אונזערע „יונגע״ שטאַמען פון קליינע שטעדטלעך, שפּיעגעלט זיך אין זייערע זאַכען קיינמאָל ניט אָב אַ ברייטערעס, קאָכענדיגעס, רייכערעס לעבען, ווי מיר זעהען דאָס אין אַ וואַרשוי, ווילנא, אָדעס, ריגא א. ז. וו.

אַודאי זענען ניט שולדיג דערין אונזערע „יונגע״. אַקוראַט ווי די רוסישע ליטעראַטור שמעקט שטענדיג מיט דאָרף, אַקוראַט ווי די אייראָפּעאישע — מיט דער לופט פון די גרויסע שטעדט און פאַבריק-צענטרען, אַזוי הערט זיך פון אונזער יודישער ליטעראַטור, וועלכע איז נאָך ביז ניט לאַנג אויפגעוואַקסען אויף אַ קליינשטעדטעלשער סביבה, דער ריח פון יודישען שטעדטעל.

ל. שאַפּיראָ מאַכט אָבער אַנ׳אויסנאַהם. אין די אַלע 14 זאַכען, וואָס עס גיט אונז היינט ל. שאַפּיראָ, הערט איהר קוים דעם אָבקלאַנג פון אַ קליינשטעדטעלדיגער סביבה. חוץ איינינע זאַכען („שטאַרקער״, „אין דער טויטער שטאָדט״); אַוואו עס רייסען זיך אַריין אייניגע קליינשטעדטעלשע קולטור-שטריכען, איז דאָס נאָוועלען-בוך פריי פון יעדען ענגען פּראָווינציאַליזמוס.

דאַדורך בעקומען אפשר זיינע נאָוועלען אַ שוואַכערען יודישען קאָלאָריט, אָבער צוגלייך שאַפט ער אַ מעגליכקייט פאַר דער יודישער קונסט אַרויסצוגעהן פון די ד׳ אמות פון אַ טונעיאַדעווקע.

אָבער דאָס זענען דערווייל נור אויסערליכֿע סמנים, וואָס אונטערשיידען ל. ש. צווישען זיינע חבֿרים בעלעטריסטען. אַלס קינסטלער-טיפּ צווישען אונזערע „יונגע“ איז ער כאַראַקטעריסטיש מיט זיין שווייגענדיגע פֿעדער. זי האָט די מעלה, דעם פֿיינפֿיהלענדען לעזער אַרומצוּוויקלען אין אַן׳אַטמאָספֿערע פֿון אַ שטילקייט; פֿון אַ שטילקייט וואָס שרייט, פֿון אַ פֿערגליווערטקייט, וואָס וועט באַלד מוזען ווערען צופּלאַצט אין טויזענדער שטיקער, פֿון אַ שטילקייט פֿון אַ פּולווערפֿאַס, צו וועלכֿער עס רוקט זיך דער ברענענדער קנויט. ניט דער לעצטער טראַגישער מאָמענט מיט זיינע קולות און ווילדען געפֿילדער אינטערעסירט איהם, ווי די פּאָר סעקונדען פֿריהער, וואָס גרייטען צו דעם טראַגישען מאָמענט, ניט דאָס געבאָרענע, זונדערן דאָס שוואַנגערע, ניט דאָס שרייענדיגע לעבען, ווי די שטילע איינגעהאַלטענע קאָנוואולסיעס פֿון אַ קומענדיגען לעבען. אַזאַ קינסטלער-טיפּ גיט זיך מעהר אָב מיט די זייטיגע ניואַנסען פֿון אַ לעבעדיג בילד, ווי מיט דעם בילד אַליין, מיט דעם פֿערבאָרגענעם אין מענשען, — וואָס איז נאָך פֿאַר איהם אַליין ניט קלאָר, — ווי מיט דעם פֿאַרטיגען ענטפּלעקטען.

זוכֿט ניט ביי ל. שאַפּירא, דאָס וואָס מען רופֿט, מעשיות; מעשיות, וואָס ליגען ווי אַ יאָדרע אין אַ נוס, אַרום וועלכֿע עס וויקעלט זיך אַרום די זייטיגע בעשרייבונג. אין ערגיץ פֿון די 14 נאָוועלען געפֿינט איהר ניט קיין מעשה, וואָס לאָזט זיך דערצעהלען ווי אַן׳אַנעקדאָט. דערפֿאַר פֿיהלט איהר שוין פֿון דער ערשטער צייל, אַז עס זיצט פֿאַר אייך אַן׳אָנגעלאָדענע נשמה, אָנגעלאָדען מיט פּיין, האַרצוועהטאָג, מיט ליעבשאַפֿט צו דער נאַטור, צו אַ יונג, פֿריש לעבען, מיט ליעבשאַפֿט צו דעם טראַגישען מענשליכֿען שיקזאַל. דאָס רעדט מיט אייך ניט דער געוועהנליכֿער נאָוועליסט, נאָר די נשמה פֿון אַן׳איינזאַמען ווייכֿפֿיהלענדען מענשען.

אייגענטליך האָט ל. שאַפּיראָ זיך ניט ריכֿטיג טאַקסירט. ניט קיין נאָוועלען האָט ער אונז געגעבען, נור אָריגינעלע זעעלענצושטענדע אין אַ בעלעטריסטישער פֿאָרם.

און נאָך איינס בעמערקט מען ביי ל. שאַפּיראָ. ער שטעהט צום לעבען אין אַנ'אַנדער פּערספּעקטיווע, ווי אונזערע „יונגע". ער האָט זיך שוין אַזוי אָבגערוקט פון איהם, אַז ער זעהט עס שוין ווי אַ ווייטע לאַנדשאַפט (פּייזאַזש). מאַנכמאָל בעקומט דאָס לעבען ביי איהם אַ פער־חלומ'טען אויסזעהן, עפּיס ווי אַן'עולם־הדמיון, מאַנכמאָל שיינען איהם דאַדורך די מענשען אין לעבען ווי „קאַטאָוועס־מענשעלעך" און מאַנכמאָל זעהט ער צוליעב זיין אָבגערוקטקייט נור דעם אויסנאַהם, דאָס גיפטיגע, „די שלאַנגען און עקדעשען" פון לעבען.

איך בין ניט געקומען איבערצוגעבען דעם לעזער דעם אינהאַלט פון דעם טאַלענטפאָלען נאָוועלענבוך. נאָך דער געגעבענער כאַראַקטעריסטיק מוז מען דאָס בוך לעזען, ווי מען לעזט אַ געדיכט אָדער אַ פּאָעזיע אין פּראָזאַ. ביי דער איבערגאַבע פערלירט זיך גראָד דאָס, וואָס איז אַזוי מוזיקאַליש און שען.

בעמערקען וויל איך נור, אַז דאָס בוך טיילט זיך אין דריי טיילען, וועלכע זענען פעראייניגט זעהר ניט אָרגאַניש.

די ערשטע 4 נאָוועלען זענען פּאָגראָם־נאָוועלען. אין צענטר פון יעדער שילדערונג פערפאָלגען דעם פּערפאַסער שרעקליכע בילדער פון אַ יודישען פּאָגראָם. אַ גאַנץ אַנדערע שטימונג רופט אַרויס דער טייל „אויפ'ן ים", וועלכער איז דער בעסטער געלונגענסטער טייל אין בוך. דער לעצטער טייל „שטריכען" זענען טאַקי ניט מעהר ווי שטריכען און פערדאַרבען דעם שטאַרקען איינדרוק, וואָס לאָזט איבער דער צווייטער טייל.

וואָס אָנבעטרעפט די פּאָגראָם־בילדער האָבען זיי געמעגט ערשיינען אין אַ בעזונדער בוך. זיי זענען ביי אַלע מעלות געשריבען פאַר דער צייט און פערפאַסט אונטער דעם איינדרוק פון דער צייט. זיי קאָנען מעהר ניט געבען אַ בעגריף, ווי יודען האָבען רעאַגירט אויף פּאָגראָמען, אָבער אין תוך האָבען זיי קיין גרויסען קינסטלערישען ווערט ניט. אַ צו־אָנגעצויגענע סטרונע — פּלאַצט, — גיט אָבער ניט קיין מוזיקאַלישען טאָן. דער פּאָגראָם אַלס צענטר אין אַנ'ערצעהלונג און אַלס הויפּט־מאָטיוו, וואָס קאָן מאַכען אַפילו פּלאַצען אונזער נשמה, איז אַזאַ אָנגעצויגענע סטרונע און קאָן אונז ניט געבען קיין קינסטלע־

דישען פֿערגניגען. ניט איין טאַלענט האָט שוין געמאַכט ביי אונז דעם דאָזיגען פֿעהלער (שניאור, פּינסקי און אַנד.) און ל. שאַפּירא, וואָס האָט אַלס פּערזאָן אַזוי טיעף איבערגעלעבט אונזער שאַנד אין 1905, האָט זיך אויך ניט געקאָנט אײַנהאַלטען ניט צו שרייבען פּאָגראָם-נאָוועלען. זייערע אייגענע נאָהענטע ליידען האָבען זיי געוואָלט בעאַרבייטען. דאָס אָבער וואָס איז צו נאָהענט לאָזט זיך קיינמאָל ניט בעאַרבייטען. די קונסט פֿאָדערט, אַז די וואונד זאָל זיך שוין פֿערהיילען, איידער מען נעהמט זי קינסטלעריש שילדערן — און דאָס איז ביי אונז נאָך ניט דער פֿאַל.

דאָך בעקענען מיר זיך אין אַלע טיילען פֿון שאַפּיראָ'ס בוך מיט אַנ'ערנסטען, איינזאַמען קינסטלער, וועלכער האָט ליעב דאָס לעבען, קוקט אָבער אויף איהם פֿון אַ ווייטער פּערספּעקטיווע און פֿיהלט די שרעקליכע, שווידערנדיגע טראַגישע שטילקייט, די שטילקייט, וואָס ליעגט צווישען וואָלקען און דונער.

דוד איינהארן.

אונטער דעם טיטעל „שטילע געזאַנגען“ האָט דוד איינהאָרן צונויפגעזאַמעלט זיינע לידער, וועלכע זענען צושפּרייט אין צייטונגען, זאַמעלביכער און אַלערליי יום־טוב־בלעטלעך.
עס זענען נאָך נישטאָ קיין פיער יאָהר, זינט ד. איינהאָרן האָט אָנגעהויבען זיך צו בעווייזען אין אונזער ליטעראַטור. צווישען דעם בינדטעל לידער, וואָס ער האָט געבראַכט, איז געווען:

אין גרויס איז דער מדבר, אין וועלכען איך וואַנדער...
דאָס ווינדטעל פערוועהט מיינע עלענדע טריט.
אַך, ווינדטעל, דו ווינדטעל, פערוועה נישט די צייכען,
די צייכען, וואָס ווייזען, אַז איך האָב געלעבט...

———

און ברייט איז דער מדבר, נאָר איינג איז איך הארצען,
און אָפטמאָל פון איינגשאַפט שטיל קאַפּעט אַ טרעהר...
אַך, זעמדלעך, איהר זעמדלעך, נישט שלינגט איין די טרעהרען —
די צייכען, וואָס ווייזען, אַז איך האָב געבענקט.

———

הויך אויבען צושפּרייט זיך אַ פינסטערער הימעל...
איך פיהל ווי עס רוקט זיך אַלץ נעהנטער דער טויט.
פערשיט מיך, דו ווינדטעל, אַך שלינגט מיך איין זעמדלעך!
זאָל קיינער נישט וויסען דעם סוף פון מיין וועג... (ז. 24).

אַ נייער טאָן האָט געקלונגען אין זיי. אַ שטילע בענקשאַפט, אַ שטילער פחד פאַר'ן לעבען, דער ציטערדיגער טאָן פון אַ קראַנקען קינד, וועלכער שטרעקט אויס די בלייכע הענד אויף אַלע זייטען, האָט אָבער קיין כח נישט צו האַלטען לאַנג אין האַנד די צאַצקע, וואָס מען גיט איהם. איינהאָרנ'ס פּאָעזיע איז די פּאָ־

עזיע פֿון פּרץ'ס „קראַנקען יונגעל“. ער פֿערטראָגט נישט קיין שטאַרקע פֿאַרבען, קיין גרויסע ליכטיגקייט. קיין צו־שטאַרק געפֿיהל, קיין צו־טיעפֿען געדאַנק. די געוועהנליכע פֿאַרבען פֿון לעבען בלענדען דאָס קינד מיט זייער צו־גרויסער העלקייט. דאָס קאָן נור לעבען און עטעמען אין אַ צימער, וואו געדיכטע שטאָרען ציהען זיך איבער די פֿענסטער און שוואַכען אָב די שטראַהלען פֿון טאָג. און קומען אָן די פֿאַר־נאַכטען, ווען די וועלט אַרום ווערט פֿון זיך אַליין פֿערשוועכט, — געהט ער אַרויס פֿון זיין קראַנקען צימער און באָדט זיינע שלאַפֿע גליעדער אין לבֿנה־שטראַהלען און אין די „וויסליכע זיידענע נעבלען“ פֿון אַ שטילער נאַכט. ראָזע נעבלען, זאַנפֿטע ווינדטעלעך, אַ טייכעל, וואָס מורמעלט, בלאַסע שטערנדלעך, לבֿנה־שיין — דאָס זענען די פֿאַרבען און קלאַנגען, וועלכע מאַכען פֿול איינהאָרנ'ס פּאָעזיע.

פֿון די ברייטע גאָלדענע פֿעלדער וועהט אַ ווינטעלע אַ זאַנפֿטער,
און דער קלאָרער טייכעל מורמעלט, ווי פֿון שלאָף אַ קינד,
טיעף פּערזונקען אין געדאַנקען שטעהען דרעמלענדיג די בוימער,
און די דונקעלע לאַנקע הילט אַ ראָזער נעבעל איין.

— — — — — — — — — — —

בלאַסער, בלאַסער ווערט דער רויטער פֿלעק אין בענקענדיגען
מערבֿ,
און אַ שאָטען אַ געהיימער הילט די פֿעלדער איין.
ווייט אין מזרח הויבט אָן בלייכען, עמיץ הויבט דאָרט אָן צו
האָפֿען...
וואַרט, עס וועט זיך באַלד צוגיסען דער לבֿנה־שיין...

נור ליעבער פֿאַר אַלץ האָט ער די נעבלען, די ראָזע נעבלען, די וויסליכע זיידענע נעבלען, די זיידענע טולען פֿון ליכטיגע אָוועגדס, די זיידענע צאַרטע שאָטענס פֿון אַ נאַכטיגען דרעמיל, קורץ, דעם פּיינעם דינעם נעץ, וואָס פֿערציהט די שטאַרקע העזה'דיגע פֿאַרבען פֿון לעבענס־פּנים מיט אַ שלייער, און מאַכט פֿון רייכען קאָכעדיגען, ליידענשאַפֿטליכען טאָג אַ כלה־פּנים'ל, וואָס גאַרט, בענקט, טרויערט שטיל און חלומ'ט זיך פֿון עפּיס אַ בן־מלך אָדער אַ פֿער'כשופֿ'טער פּרינצעסין.

ד. איינהאָרן פֿערוואונדערט נישט דעם לעזער מיט זיינע אָריגי־נעלע בילדער, זעלטענע איינפֿאַלען און דעסגלייכֿען. עס געפֿינט זיך ביי איהם נישט קיין איין מאָטיוו, וואָס אַנדערע, יודישע אָדער נישט־יודישע פּאָעטען זאָלען דאָס שוין נישט האָבען בע־ריהרט. נאָכֿמעהר. מען פֿיהלט, אַז עס זענען איהם נישט פֿרעמד די אויסלענדישע און די רוסישע פּאָעטען. דאָס, וואָס ער בע־נוגענט זיך אין זיינע ליעדער נור מיט דעם מוזיקאַלישען ריטם אַליין, אַוועקוואַרפֿענדיג אָן אַ זייט דעם גראַם — בעווייזט, אַז ער איז אַ תּלמיד פֿון דער מאָדערנער אייראָפּעאישער פּאָעזיע. ער בעזיצט אָבער צוויי מעלות, וואָס צייכֿענען איהם אויס צווישען אַ סך פֿון זיינע חבֿרים: דער טאָן, דער טאָן פֿון אַ שעענער קראַנ־קער יוגענד, כאָטש נישט אָריגינעל, איז ז י י נ ע ר, אַנ'אייגענער, אַ טיעף אויפֿריכֿטיגער; צווייטענס, איז ער מוזיקאַלישער און מאָ־לערישער פֿון אַלע זיינע חבֿרים — פּאָעטען פֿון די לעצטע יאָהרען. ער פֿערמאָגט אַ פּענזעל מיט אַלערליי פֿאַרבען־איבערגענג פֿון ראָז ביז די זילבער־פֿאַרבען פֿון אַ לבֿנה־שיין. זיין בענקשאַפֿט, זיין הונגעריגע נשמה האָט זיך גענומען פֿאַר די פֿאַרבען, וואָס מאָלער רופֿען דאָס מיט'ן נאָמען נ י ש ט ג ע ז ע ט י ג ט ע. זיין אויער כאַפּט אויף די מוזיקאַלישע קלאַנגען פֿון שטילע אומע־טיגע איינפֿאַכֿע מעלאָדיען. אין זיינע ליעדער געפֿינט איהר זעל־טען ווען אַ געקינצעלטען טאָן, און איינגעהילט זענען זיי אין אַ שטיל־זינגענדיגער שטילקייט. זיי זענען, מעהרסטענטיילס, אמת'ע „שטילע געזאַנגען“.

אין דער זאַמלונג זענען נישט אַלע ליעדער גלייך גוט אויסגע־אַרבייט. למשל, נישט ווייט פֿון די אויסגעצייכֿענטע שטימונגס־בילדער „ליטאָ“, „אין אַ לבֿנה־נאַכֿט“, „פֿאַרנאַכֿט“ געפֿינען מיר דאָס ליעד „פֿערבלאָנדזשעטע“ מיט דעם נישט־יודישען זאַץ: „מיין האַרץ, מיין האַרץ געהט אויס אַליין אין מיטען וועלט“. מען פֿיהלט אַמאָל, ווי ד. איינהאָרן מאַטערט זיך מיט דעם יודיש זיינעם. ער וויל בלייבען טריי דעם גייסט פֿון דער שפּראַך, און צוגלייך זי פֿעראיידעלען, מאַכֿען פֿון איהר אַנ'אינסטרומענט פֿאַר פֿיינע לי־רישע פּאָעזיע. ניט אומעטום גיט זיך איהם דאָס איין. ד. איינ־האָרן איז נאָך נישט קיין פֿאַרטיגער. דאָס ערשטע זאַמעל־בוך

ליעדער ווייזט אָבער אונז שוין, אַז ער נעהמט ערנסט צום האַר־צען די אויפגאַבען פון זיין טאַלאַנט און מיהט זיך צו פעראייניגען דעם גרונד־טאָן. פון זיין פּאָעטישען גייסט מיט דעם גייסט פון דער שפּראַך.

נאָך מ. ראָזענפעלד, רייזען איז ד. איינהאָרן די אינטערעסאַנטעס־טע ערשיינונג אין אונזער יודישער לירישער פּאָעזיע.

ז. ליבין.

צוויי נעמען פון די אמעריקאניש-יודישע שרייבער זענען אלע־מען בעקאנט. דער איינער האט געלעגט זיין שטעמפעל אויף דעם היינטיגען יודישען טעאטער און דער אנדערער האט אונז בעשאנקען מיט זיין פאעזיע, וואו עס הערט זיך דער ליידענדער קרעכץ פון דעם יודישען עמיגראנט, וועלכער קומט אום אין די שוויץ-ווערקשטאטען. יעקב גארדין, דער יודישער דראמאטורג, און מארים ראזענפעלד, דער זינגער פון יודישער קבצנות אין גאלדענעם לאנד, זענען גע־ווארען די פאפולערסטע שרייבער ניט נור אין אמעריקא, נאר אויך ביי אונז אין רוסלאנד. געהערט האבען מיר, פערשטעהט זיך, אויך פון אנדערע שרייבער, אבער אין זייערע ווערק האט זיך ניט אב־געשפיגעלט דאס יודיש-אמעריקאנישע לעבען. מייסטענס האט זיך געפיהלט דער ווערהטאג פון „גרינעם", וואס האט זיך נאך ניט איינ־געלעבט אין דער נייער סביבה און וואס הערט ניט אויף צו חלומ'ען פון זיין טונעיאדאווקע און קאבצאנסק. די נייע, שווערע מערדערישע לעבענס-פארמען, אין וועלכע עס פאלט אריין א יוד אין אמעריקא. זענען ניט ארויסגעקומען אין זייערע ערצעהלונגען און געדיכטע. מען האט נור געזעהן, אז דער נאפעלשנור, וואס פערבינדט דעם „גרינעם" מיט דער פאגראם-וועלט, איז נאך ניט אבגעשניטען גע־ווארען, און א בענקעניש האט זיך געהערט פון יעדער צייל. דאס בענקעניש נאך דעם ליטווישען טויטען שטעדטעל, וואו עס ליעגט זיך אזוי מהיה'דיג זומערצייט אין היי.

פון צייט צו צייט איז דערגאנגען צו אונזערע אויערען, אז עס געפינט זיך אין ניו-יארק א געוויסער ז. ליבין, וועלכער שרייבט קליינע סקיצען, מעשה'לעך און סצענקעס פון יודישען לעבען אין ניו-יארקער געטא. אבער די סקיצען זענען צעווארפען געווען אין

טויזענדער אַמעריקאַנישע בלעטער, און מען האָט געמוזט שוין זיין אַ געבוירענער קאַלעקציאָנער, אום צו קאָנען אויפקלייבען דעם צע־זייטען ליבינ׳ען, וואָס האָט זיך סקיצענווייז צוואָרפען אין טויזענדער צייטונגס־בלעטער. און דעריבער האָבען מיר ניט געקאָנט זיך גע־נויער בעקענען מיט דעם דאָזיגען יודיש־אַמעריקאַנישען טאַלענט. אַ דאַנק אָבער צום פערלאַג פון מ. וואַלענקאָ, ליעגט איצט פאַר אונז אַ בוך פון ליבינס געקליבענע סקיצען. און מיר קאָנען זיך באַלד איבערציינגען, אַז אין איין הינזיכט מעג ליבין מיט מעהר רעכט פרעטענדיגען אויף פאָפולאַריטעט ביים רוסיש־יודישען לעזער, ווי יעקב גאָרדין און מ. ראָזענפעלד.

שוין יאָהרענלאַנג, ווי מען הערט אַ טענה פון יודישען ליבהאָבער פון ליטעראַטור צום אַמעריקאַנישען ליטעראַרישען ברודער. ער בעט זיך, מען זאָל איהם געבען אַ רעאַלען בעגריף פון די, וואָס „מאַכען אַ לעבען" אין אַמעריקא. ער בעט זיך ביי זיי ריין אַמעריקאַניש־יודישע בילדער. זאָגאַר יעקב גאָרדין און מ. ראָזענפעלד האָבען ניט גענומען אין בעטראַכט די טענה. זעלטען ווען איהר געפינט ביי די דערמאָנטע אַ ווערק, וואָס האָט ניט געקאָנט געשריבען ווערען אין רוסלאַנד אָדער גאַליציען. אמת, מאָריס ראָזענפעלד האָט אונז געפרובט גע־בען ליעדער פון יודיש־אַמעריקאַנישען קבצן, וואָס לעבט שוין אין נייע קאַפּיטאַליסטישע פאָרמען, — און דערום איז ער טאַקע אַזוי פאָפולער געוואָרען, — אָבער זיי פערנעהמען נור אַ קליין טייל פון זיין פאָעטישען אָדער. די אַלגעמיין־לירישע און נאַציאָנאַלע מאָ־טיווען האָבען קיין פאָטערלאַנד ניט און אַהינטער דייער מעלאָדיע שיינט ניט דורך דאָס יודישע ניו־יאָרק.

דער איינציגער אָבער, אויף וועמען מען קאָן דאָס ניט זאָגען, איז ז. ליבין. פון דער ערשטער ביז דער לעצטער זייטעל פערגעסט איהר אַ ווילע ניט די סביבה פון יודישען עמיגראַנט. מען קאָן פאַסט זאָגען, אַז איהר געפינט ניט קיין ציילע, וואָס עס זאָל ניט זיין דורכגעווייקט מיט די ספּעציעלע ליידען פון אַן׳עמיגראַנט, וואָס „גרינט" זיך בים־לעכווייז אויס.

איבער די עטליכע צעהנדליג סקיצען שטעהט דער שאָטען פון אַ מלאך־המות אין געשטאַלט פון די אַמעריקאַנישע שוויץ־וואַרשטאַ־טען, וואָס זויגען אויס ביסלעכווייז דעם אָנגעקומענעם עמיגראַנט.

אין יעדער סקיצע זעהט איהר דעם סך־הכל פון א לעבען, וואס האט אָבגעהושכ'ט ביי די מאשינעס אין ענגע צימערען, אין דער פערשטיקטער לופט. עס טראָגען זיך פאר אייך בילדער פון גע־זונטע מיידלעך, וואס קומען קיין אמעריקא מיט פולע באקען, „אז דאס בלוט שפריצט“, און ענדיגען אין א יאהר צעהן ארום אין די בקור־חולים'ס.

איהר זעהט דא דעם יודען, וואס האט אין א משך פון צעדן יאהר צעהנדליגער מלאכות און וואס געהט אויס פון הונגער אין צייטען פון „סלעק“ (ווען עס איז ניטאָ קיין ארבייט).

איהר זעהט דא די אמאָליגע אינטעליגענטען, וועלכע קומען קיין אמעריקא מיט אידעאלען און הויכע פלענער, ווערען צעטראָטען אין קאמפף פאר א שטיקעל ברויט און קאָנען זיך ניט פריי מאכען א רגע פון די שרעקליכע דאגות וועגען אנ'ארימער היונה.

אין די סקיצען זעהט איהר דעם פעדלער, וואס ליידט אלס יוד פון די אנטיסעמיטישע גאסענבאָדיונגען, וואס ליידט אלס פרומער יוד פון די נייע לעבענס־בעדינגונגען. איהר זעהט דעם ארבייטער, וואס געהט ארום אין די סלעק־צייט הונגעריג, זיין נאכט'ע'ער איז א באָק אין א גאָרטען און וואַרימען וואַרימט ער זיך אין ערגיץ א האַרט־צימער פון קראַנקענהויז, וואו מען נעהמט אָן אומזיכט קראַנקע. איהר בעקאָנט זיך מיט ניו־יאָרקער ענגע און הויכע הויפען, וואו עס הילכען די שטימען פון א גאַנצען יודישען שטעדטעל. איהר זעהט אפילו דעם בוים אויף די הויפען, וואס קאָן ניט וואַקסען צוליעב דער פערשטיקטער לופט אין זיי. ס'גיעהען פאַרביי פאר אייערע אויגען צעהנדליגער יודישע פנימ'ער פערוועלקטע, אויסגע־לאָשענע, צעריבענע פון דער אכזריות'דיגער אמעריקא.

ווי איך האָב אויבען געזאָגט, שוועבט איבער אלע סקיצען פון ליבינ'ען דער שווייצוואַרשטאַט. ליבין האט אין זיין פעדער איינ־געזאַפט אלע ליידען, מיט וועלכע זי פילט אָן די „הענד“ אין איהר. און לויט דעם קרעכץ, וואס הערט זיך פון יעדער צייל, לויט דעם טיעפען רחמנות, וואס קלינגט פון יעדער שורה, פיהלט מען, אז עס שרייבט ניט א געוועהנליכער שרייבער, זונדערן א טיעף ליידענדע האַרץ.

ווען איך זאל וועלען בעשטימען, אין וואס בעשטעהט ליבינ'ס טאַ־

לענט, וואָלט איך געזאָגט: ניט אין דער פיינקייט פון דער שפּראַך, ניט אין דער שטאַרקער פאַנטאַזיע פון שרייבער, ניט אין דעם, וואָס ער קלייבט אויס דעם כאַראַקטעריסטישען אויסדרוק, ניט אין דעם ביטערען הומאָר, און ניט אין דער שאַרפער בעאָבאַכטונגסגאַבע אָדער אין דער פּסיכאָלאָגישער אַנאַליזע — זונדערן אין דעם טאָן זיינעם, וואָס איז אָנגעזאַפּט מיט ליידען, וועלכער איז אַזוי רידרענד און נאַטירליך מיט דעם רחמנות, וואָס ליעגט אין איהם אויסגעגאָסען. דערמיט וויל איך ניט זאָגען, אַז ז. ליבין האָט קיין פאַנטאַזיע ניט. מאַנכע זאַכען, ווי „פּאָראָלקינ׳ס חלום“, „דער בוים“ און אַנדערע, ווייזען, אַז ער פערמאָגט אויך אי דאָס. און זיינע „אַרויסגעטריבענע קעניגע“, „כתבים פון אַ ציטונגס־טרעגער“ און אַנדערע, צייגען איהם אַלס ליטעראַט מיט אַ געבאָרענעם הומאָר. אויך זיין דיאַלאָג איז נאַטירליך און לעבעדיג, און מאַנכע קליינע סקיצען, ווי „צוויי תנאים“ בעווייזען, אַז ער פיהלט דעם שטילען קאַמפּף פון אַ פּרויענזעלע. אָבער שטאַרקער ווי אַלץווירקט ער אויף אונז מיט דעם ביטערען ליידענדען טאָן פון אַ מענשען, וואָס האָט אַזוי פיעל דורכגעלעבט, וואָס ווערט צעגאַנגען פון אַ טיעפער רחמנות צום עלענדען עמיגראַנט, וואָס לויפט אין דאָס גאָלדענע לאַנד זוכען גליקען.

אין די סקיצען פון ז. ליבין וועט איהר זיך בעקענען מיט אַ וועלט, וואָס איז אונז אַזוי נאָהענט און פון וועלכער מיר האָבען אַזאַ שוואַך בילד. ווילט איהר וויסען דעם לעבענס־גאַנג פון אייער קרוב, וואָס לאָזט זיך מאָרגען אויס׳ן שיף — טאָ לייענט ז. ליבינ׳ען. פאַר אייערע אויגען וועלען זיך פונאַנדערטראָגען בעקאַנטע טיפּען און געשטאַלטען. עס וועט אייך זיך דוכטען, אַז איהר זיצט ביים פענסטער פון אַ ברייטער גאַס, וואו עס איילען און לויפען די מענשען, און איהר וועט מיט שרעק זעהן, ווי די אַלטע פּנימ׳ער האָבען זיך געביטען אין אַמעריקא.

דען אַלץ, וואָס איהר האָט דאָ אין קליין שטעדטעל איז אויך דאָרטען. איהר האָט דאָרטען סאָציאַליסטען, ציוניסטען און נאַציאָנאַליסטען, איהר האָט דאָרטען די אייגענע יודישע פראַגען און פּראָבלעמען, איהר האָט דאָרטען דעם אייגענעם אַנטיסעמיטיזם, דעם אייביגען האַס צום „אייביגען פאָלק“, וואָס „פעדעלט“ אין אַמעריקאַ.

און דאָך האָבען זיך די אַלע פּנימ'ער עפּ'ס געביטען, און דאָך קאָנט איהר ניט קוקען אויף דעם שינוי מיט רוהיגע אויגען.

ז. ליבין פיהרט אײַך גיך, ווי אַ סקיצען־שרייבער, פון מענש צו מענש און אַ טרויער ליעגט אויסגעגאָסען אין דער צייט, ווען ער מאָלט אײַך אין קורצע ליניען דעם אַמעריקאַנער רוסיש־יודישען עמיגראַנט.

פיעל האָבען מיר צו פערדאַנקען יעקב גאָרדין און מאָריס ראָזענפעלד'ן. אָבער ערשט אַ דאַנק די געזאַמעלטע סקיצען פון ליבינ'ען — בעקומען מיר אַ האַרציגען, קלאָרען און טרויעריגען גרוס פון אונזערע פערוואָגעלטע ברידער.

IV. שטריכען און געדאנקען

I

די יודישע גאַס.

איך גײה דורך די רוישענדע גאַסען און זוך אַנ'אַלטען בעקאַנטען, אַ בעקאַנטען פֿון מיינע יונגע יאָהרען, וואָס האָט אייגענטליך קיין נאָמען און קיין פּנים ניט, וואָס זעהט אויס, ווי אַ בלייך־בלויער חלום, ווי די פֿאַרבען פֿון אַ נעכטיגען טאָג. איך זוך די יודישע גאַס פֿון חדר־יונגעלווייז, בשעת איך האָב נאָך געריטען אויף אַ שטעקען און נאָך געשפּיעלט זיך אין שאול'ן־און־דוד'ן אין דעם ענגען הויפֿעל פֿון ירוחם דעם מלמד און גנבֿה'שדיג דערטרונקען דעם ים־שטעקעל פֿון בייזען רבי'ן אין ברונעם פֿון הויפֿעל. איך זוך די יודישע גאַס, וואָס פֿלעגט צייטענווייז בעקומען אַ נשמה, אָנהויבען ציטערן און פֿלאַטערן אין די אלול'דיגע טעג, סליחות־צייט, בשעת עס פֿלעגען זיך אַרויסרייסען פֿון די קלייזלעך די טרוקענע קולות פֿון אַ שופֿר און טיעף ביינאַכט פֿלעגט לויפֿען אַ פֿערשפּעטיגטער דאַוונער מיט'ן טלית און תּפֿלין אונטערן אָרעם צו די פֿינקעלנדיגע שויבען פֿון אַנ'אָרימען בית־המדרש'ל. איך זוך די גאַס, וואָס פֿלעגט צייטענווייז בעקומען אַ פֿרעהליכען יום־טובֿ'דיגען פּנים, בעת פּורים פֿלעגט ר' איצעלע דער מגיד געהן שכור'ליך מיט אַ פּאָמעלע איבער יודישע הויפֿען און זינגען זיין „שושנת יעקב“ און שמחת־תּורה פֿלעגט ער איינברעכען די עמוד'ס און די שאַפֿעס פֿון בעלי־בתּים מיט זיין הילכיגען קול אין זיין „אנא ד' הושיעה נא“. איך זוך די פֿאַרבען און שאָטענס, וואָס האָבען ווי אויסגעטאַפּעצירט די גאַס מיט אַ בעזונדערען קאָליר און איהר בעשאָנקען מיט אַ יודישען חן... און קאָן זי ניט געפֿינען.

צי בין איך דאָס שוין אַזוי ווייט פֿון דער יודישער גאַס, אַז איך זעה זי שוין נור ווי דורך אַ חלום? אָדער צי איז שוין די יו־דישע גאַס אַנ׳אַנדערע געוואָרען, האָט פֿאַרלאָרען איהרע אַמאָליגע פֿאַרבען, און צוזאַמען מיט אַברהם קעז, דעם אייביגען שוהל־קלאַפּער, און לייבע פּאַק, וואָס פֿלעגט כל ימיו זאָגען מיט נים־געלערנטע ווייבער ודוי פֿאַר׳ן טויט, — אַוועק קיין אוואיי־טשעפּעל אין לאָנדאָן און אין איסט־סייט אין ניו־יאָרק? ניין... אַברהם קעז איז שוין אַ נפֿטר, און לייבע פּאַק און ירוחם דער שלייפֿער און ר׳ איצעלע מגיד זענען שוין איינגעבויגענע זקנים מיט בלויע טרוקענע ליפּען און גרין־גרויליכע פּאות. אָבגעָ־שטאָרבען איז ביי זיי די אַמאָליגע פֿרעהליכקייט; מיט טונקעלע בליקען קוקען זיי אויף זייערע אייניקלעך, וואָס יאָגען זיך אין רוסלאַנד נאָך אַ פֿאַרמאַצעווטען־דיפּלאָמבעל און אין אַמעריקאַ נאָך אַ פעדלער־דאָלאַר.

די יודישע גאַס איז בעגראָבען געוואָרען דורך דער גרויסער שטאָדט מיט איהרע טראַמוואַיען, עלעקטריע און קאַנאַליזאַציע; מיט דעם קנויל פֿון דראָטען, וואָס ציהען זיך ווי קונציגע שפּינ־וועבס איבער איהר פֿערראַסטעטען אָרעמען ערוב. די יודישע גאַס, וואָס איז נור מעגליך געווען ביי אַ צייט, ווען עס איז ניט געווען קיין גרויסער חלוק צווישען שטאָדט און דאָרף, ווען איטליכע זאַך איז זיך געלעגען אין זיין מחיצה, ווי אַ יאָדרע אין אַ נוס — איז צעקוועטשט געוואָרען פֿון די אַייזערנע פֿוס־טען פֿונ׳ם גרויסשטעדטישען לעבען, וואָס וואַרפֿט זיך אַרום מיט גאַסען און מענשען ווי מיט אַ פילקע.

די גרויסע שטאָדט איז אַנ׳אַכזר. זי האָט ניט קיין רחמנות מיט די אָבגעבלאַקירטע טאַפּעטען; זי פֿערקלעבט איהרע גאַסען מיט אַנ׳אייגענעם מוסטער און אייגענע קאָלירען. און קאָן זי דאָס אַלטע ניט בייקומען, — פֿערשטויסט זי איהר פֿונ׳ם מענשענס אויגען און פֿערדרוקט עס אין חורבות, הייהלען און הינטער־פֿאַר־קאַנס.

ווי אַ מאָל די אַלטע גריכישע געטער, האָט געמוזט די אַלטע יודישע גאַס זיך פֿערבעהאַלטען הינטער אַ פֿאַרקאַן, וואו עס

זאָל צו איהר שוין ניט דערגרייכען די גרויזאַמע פויסט פונ'ם ניי־מאָדנעם עוג־מלך־הבשן, די גרויסע שטאָדט.
די אַלטע יודישע גאַס איז געווען די פערגליווערטע יודישקייט, זי האָט שוין ניט געהאַט אין זיך קיין בעוועגונגס־ציעל. דאָס נייע אייראָפּעאישע לעבען, וואָס איז געווען דורכאויס בעוועגונג, האָט זי געמאַכט ניט־ווילענדיג פאַר אַ נע־ונד'ניק. און זי איז אַוועק הינטער חורבות און פאַרקאַנעס, וואו עס וואַקסען נור מאָך און דערנער.
און ווען מען זוכט איצט אַ יודישע גאַס, זוכט מען אַ בלייכבלויען חלום, די פאַרבען פון אַ נעכטיגען טאָג.

21

מען לייזט נישט.

מען לייזט נישט...

ווי שטעקענס שטעהען זיי אָנגעשפּאַרט ביי די טירען פון די קראָמען, און קוקען אין גאַס אַריין. ווען נישט דאָס פּנים, אויף וועלכען עס האָט זיך צוגאַסען אַנ׳אומעט און אַ נישט־ניחה׳קייט, — וואָלט מען געקאָנט מיינען, אַז דער בעל־הבית און דער משרת, וואָס שטעהען ביי די טהירען, ווי ליימענע גולם׳ס, זענען אויך אַזאַ מין „אויסשטעלונג“, ווי די ציצענע בלוזקעס און די העל־קאָלירטע שלייקעס, וואָס פּערהאַפּען דעם פאַרבייגעהער מיט זייער שענקייט און קאָליר.

מען לייזט נישט, און דער משרת שעמט זיך פאַר׳ן בעל־הבית, וויל מען שטעהט אָב אַ גאַנצען טאָג אין הוילע פּוסטקייט. און קומט אָן דער פרייטאָג, ווען ער נעהמט אָב זיינע שכירות, דאַכט זיך איהם, אַז די שכירות זענען אַ מין גמילות־חסד, — און עס פּלאַמט איהם דאָס פּנים.

דעם בעל־הבית איז נאָך ערגער. ער דערמאָהנט זיך אָן דאָס ליעדעל, וואָס ער האָט געזונגען יונגעלווייז: „דירה־געלד דעם בעל־הבית, דירה־געלד דעם גאָראָדאָוואָי, דירה־געלד דעם פּאָמאָשטשניק; אָי, דירה־געלד, דירה־געלד!“. ער דערמאָהנט זיך אָן די וועקסעליך, וואָס לויפען, לויפען און קייקלען זיך אַזש צום נאָטאַריוס אַריין; אָן זיינע שטעהענדיגע „קאָנטעס“, וואָס ער האָט שוין נישט געביטען אַ חדשים זעקס; אָן דעם פויער, וואָס קומט נישט אין שטאָדט אַריין, האָטש טהו וואָס דו ווילסט; אָן די וואַסערען, וואָס ווילען זיך בשום אופן נישט אָבשטעלען; אָן די וועגען, וואָס הויך פרעסט און היץ געהבט זיי קיין טייוועל נישט, און זענען בלאָטיג און זומפּיג, האָטש

גּעֶה און טרינק זיך. זיין פּנים ווערט נאָך מעהר אויסגעצויגען, זיין וועלאָסיפּעדען-ביצעל קירעוועט זיך שוין צום קאַרק אַראָב, זיין אויס-געדרעהטער שטאָלענער פּענסנע גליטשט זיך שוין צום שפּיץ נאָז אַרונטער; עס הויבּט איהם אָן שטיקען ביים גאָרגעל, ער שפּילעוועט אָב די פּאַטשיילקע ביים האַלז און די האַמעטנע ברודיגע קאַלאָשען אויף די פיס קלאַפּען-אָב אַ ימים-נוראים'דיגע מעלאָדיע.

פּונקט פרייטאָג-צו-נאַכט האָט אָנגעהויבּען זיך צו בּעווייזען אַ פּרעסטיל. דער טערמאָמעטער ביים אַפּטייקער ווייזט שוין אויף נול גראַד. מיט שטילע טריט, ווי אויף זאָקען, קריכט אַריין אַ האָפנונג אין האַרץ פון'ם קרעמער. אפשר האָט דער אויבּערשטער רחמנות געהאַט און ער וועט אָבשטעלען דעם טייך, וואו עס דרעהען זיך די קריעות ווי אין אַ מכשפה-טאַנץ. אין דעם אומעטיגען נגון פּון „ויתן לך" דרינגען אַריין ביים קרעמער פרעהליכע נאָטען. און די מעשה מיט'ן חסיד'ל, איז אויך נישט קיין אויסגעטראַכט מעשה'לע: סחורה איז געשטיגען און ער האָט ב"ה נאָך פון זומער-אָן ליגען, בעת די פאַבריקען האָבען פערקויפט לויט די אַלטע פרייזען. אַז גאָט וויל, קאָן דער ווינטער זיך נאָך אַרויסווייזען נישט ערגער ווי פאַר-אַ-יאָהרען. מען דאַרף נור נישט פערלירען דעם בטחון. אפשר וועט מען נישט דאַר-פען שיקען קיין „הורה". אָבּער פּראָלאָנגירען די היגע וועקסלען מוז מען, און אַ „שטילען" באַנקראָטעל אין לאָדז מוז מען מאַכען. דער פראָסט איז האָטש אַ טייערער גאַסט, אָבער ער האָט זיך אַביסעל פערשפּעטיגט...

זונטאָג פערפלייצען די שטאָדט אַלערליי „סערמיאַגעס", וואָס האָ-בען זיך שוין פערבענקט נאָכ'ן קאָסטיאָל. מיין קרעמער, צוזאַמען מיט דעם משרת, זעגען ווי אָבגעלעבטע געוואָרען. מען וואַרפט אויס די נע-צען, און מען שלעפּט דעם פויער אין קלייט אַריין. פון טויזענדער קלייטען, וואָס ציהען זיך דריי וויאָרסט די לענג, ווינקען טויזענדער אויגען, און אַלע ווילע נעהמט מען אָן די פויערטע פאַר די ברייטע טאַליע און מען פיהרט זי, ווי אַ חתן-כלה, אין קראָם אַריין. אויפ'ן טאָמבאַנק ליגען שוין אָנגעוואָרפען כל המיני סחורות, און די ציצענע בלוזעס מיט די קאָלירטע שלייקעס זעגען שוין דורך נישט איין האַנד. און האָטש זונטאָג איז אַ מנהג צו-צומאַכען אַ קראָם נישט שפּע-טער, ווי זעקס פאַר-נאַכט, נאָר ווער קוקט אויף דעם: דער סטאָ-

קאָווי האָט שוין לאַנג בעקומען זיין „דירה־געלד“ און הינטער די האַלב־פערמאַכטע קראָמען הערען נישט אויף צו פּלאַקערען די „בליץ־לאָמפּען“.
מאָנטאָג האָט זיך בעוויזען אַ ווייכער צוקראָכענער שניי. דער טער־מאָמעטער ביים אַפּטייקער האָט זיך אַ הויב געטהון. די גאַסען זענען ווידער בלאָטיג געוואָרען, און דער קרעמער ווייסט שוין, אַז אָהן „הזרה“ וועט ער זיך נישט אויסדרעהען.
דער משרת מיט'ן בעל־הבית שטעהען שוין וויטער ביי די טהירען, ווי די קלעצער. דער קאַפּיטאַן פון דאַמפּף־שיף „קונעאויטוס“ האָט שוין געהייסען בעזעהן דעם קוימען און אָנגיסען אייל אין דער מאַשין. אויף דער גאַס האָט זיך בעוויזען יונה דער שטאָדט־משוגע'־נער מיט די צוקודעלטע האָהר און די באָרוויסע פיס. בת־שבע די בעט־לערקע איז שוין אַרוים פון בקור־חולים און מאָהנט ביי די קרעמער די „ציגעלעך“ צוקער, וואָס זי האָט נישט בעקומען פאַר צווי ראש־חודש'ן.
און די קרעמער שטעהען, ווי די שטעקענס ביי די טהירען, און חלומ'ען פורים־צייט פון אַ זומער מיט פרנסה. און אין זייער חלום איז נישטאָ קיין בטחון.

III

אויך בין הזמנים.

בּיסלעכֿווייז ווערט די שטאָדט אויסגעליידיגט. מען צופֿאָהרט זיך אויף די זומער־וואוינונגען. די צדקה־חבֿרות האָבּען שוין צוטיילט די לעצטע קוויטלעך אויף וואַנעס קיין בּירשטאַן און דרוסקעניק, דער רבֿ האָט שוין אויסגעטיילט זיינע רחמנות־בּריעף צו זיינע חבֿרים די רבּנים פֿון פֿערשיעדענע אויסלענדישע בּעדער. וואו נור עס געפֿינט זיך אַ הויפֿען בּוימלעך און אַ פֿויערשע חאַטע, האָבּען זיך שוין אַריינגעקליבּען עטליכֿע יודישע משפּחות מיט קינד און קייט און עטליכֿע שכנים דערצו. די שטילע סכך־וועלדער האָבּען בּעקומען מיט אַמאָל אַ גרויסע בּעפֿעלקערונג. איהר שפּרייזט דורך די אַרומיגע וועלדער און אויף איטליכֿען טריט דערזעהט איהר פֿאַר זיך — אַ הייפֿעל שמאַטעס! דאָס ליעגען אויסגעצויגען אין זייערע גראָהע ציצענע און קאָרטענע קליידער די אָרימסטע פֿון די אָרימסטע, וועלכֿע זוכֿען בּיים וואַלד און דער זון היילונג פֿאַר זייערע אָנגעגריפֿענע לונגען. די שטאָדט בּעקומט אַ נייע פּנים. איהר טרעפֿט נישט אויף די גאַסען די אָרטיגע כּלל־טהוער, וועלכֿע האָבּען אין משך פֿון ווינטער און פֿריהלינג אַייך גענויט צו טאַנצען אויף דער שלעכטער פּאָדלאָגע פֿון דעם שטאָדטיגען דומאַ־זאַל, אַייך געצוואונגען צו הערען „חינקע און פּינקע” לטובֿת דעם בּקור־חולים און „שלמה גאָרגעל” צום נוצען פֿון דער בּיליגער קיך. זיי זענען שוין ערגיץ וואו אין אַ יודישער ים־בּאָד, צי אין קראַנץ, צי אין צאָפּאָט אָדער אין דובּעלן. עס זענען אויך ווי אין וואַסער אַיינגעזונקען די שטאָדטישע דאַמען. צוויי מאָנאַטען האָבּען זיי

געהאָרעוועט ערגער ווי די קעכֿינס זייערע, לויפֿענדיג אַלץ פֿון איין שניידערקע צו דער צווייטער, מאַכֿענדיג הכנות צו דער רייזע קיין אויסלאַנד. דעם גאַנצען חן זייערן האָבען זיי פֿערלאָרען אין אָט דער שווערער צייט, ווען איטליכֿע שניידערקע איז געווען מיט גאָלד צו וואויגען. און איצט, ווען אַלע די שענע זאַכֿען פֿון הוט ביז צו די פֿאַרביגע זאָקען ליגען אויף שטוהלען, טישען און ביינק, ווי די בלאַנקע כלי-זין פֿון אַ יונגען אָפֿיציר — צופֿאָהרען זיי זיך אויף אַלע זייטען און פֿערגינען אונז נישט אַפֿילו אַקוק צו טהון אויף אַלע די שענע זאַכֿען, וואָס וועלען, בלענדען די אויגען פֿון פֿרעמדע מענער ערגיץ וואו ביי די ברעגעס פֿון ערגיץ אַ ים.

די איבערגעבליבענע בעקומען עפּיס אַ נייעם, ליעבען אויסדרוק. די מענער, וואָס זענען געבליעבען היטען די פּוסטע צימערן פֿון זייערע וואוינונגען, פֿיהלען זיך ווידער ווי אין די צייטען פֿון בחור-וויז. זיי בלאָנדזשענען אין די שטילע אָווענדען צווישען די גאַסען פֿון שטאָדט און אויף זייערע פּנים'ער ליעגט אַ בענקשאַפֿט, אינאיינעם מיט'ן נחת פֿון איינעם, וואָס האָט אַראָבגעוואָרפֿען אַ יאָך פֿון קאָפּ. אמת, מאַנכֿע פֿון זיי האָבען בענוצט וועקסעל-פּאַפּיר, כדי צו בעפֿריעדיגען ווייב און קינד. אָבער דאָס זענען זעקס-מאָנאַטיגע וועקסלען, און ביז נאָך סוכות ברעכֿט מען זיך נישט דעם קאָפּ דעריבער. זיי געניסען איצט אַ פֿרייהייט, וואָס דערמאָהנט זיי די נאַרישע יוגענד און זיי מעסטען זיך אָן אויף אַ ווײַלע די מאַסקע פֿון אַנ'אַמאָליגען בעל-תאווה'ניק, וואָס פֿלעגט האָבען אַ מגע ומשא מיט די כאָריסטקעס פֿון טעאַטער און זינגערקעס אויף די אָפֿענע זומער-סצענעס. דאָס איז אָבער נור אָנגעמאָסטען. מען שפּיעלט זיך מיט זיך אַליין. אַזוי מעסט זיך אָן אַ חדר-יונגעל דאָס היטעל אָדער דעם שווערד פֿון סאָלדאַט, וואָס קומט אויף פּסח צו סדר'ן אינאיינעם מיט'ן טאַטען און מאַמען. דאָס היטעל איז צו-גרויס און דער שווערד צו-שווער. אַוועק די צייטען פֿון בחור-וויז. מען קאָן שוין קוים סובל זיין די קוויטשענדיגע פֿאַלשע שטימען פֿון די זינגערקעס, און דער פּודער, וואָס ליעגט ווי אַ וואָלקען אַרום די צולאָזענע נקבות, קראַצט אין גאָרגעל און ס'עקעלט.

ווי אויסגעשפּאַנטע פֿערד בלאָנדזשענען זיי אין די שטילע פֿאַרנאַכטען. דאָס, וואָס מען האָט זיי אַ ווײַלע אויסגעשפּאַנט, איז געווים אַ גרויס תענוג. אָבער פֿון קיזיקעל איז געוואָרען אַ שווערבײַכיג פֿערד און דאָס פֿאַמיליען־לעבען האָט איהם שוין אָבגעוועהנט דערפֿון צו געניסען די פֿאַשע פֿון אונטער די פֿים. ער האָט שוין קיין הנאה נישט דערפֿון. ער קאָן שוין אַפֿילו נישט מקנא זיין די, וואָס ווילען נישט וויסען און הערען פֿון געקאָכטע וואַסער און סטעריאַליזירטע היי און האָבער. ער איז אויסגעשפּאַנט, און דאָך אין אַ דריי־פֿאַכיגען יאָך. אַ בענקשאַפֿט אינאיינעם מיט דער מתיקות פֿון אַ בין־הזמנים־אָוועגד מאַכען פֿול די אויסגעשפּאַנטע מענער, און אין קיין צייט פֿון אַ גאַנץ יאָהר פֿליסען נישט פֿון זייערע מיילער אַזוי פֿיעל נבול־פּה, ווי אין די זומערדיגע פֿאַר־נאַכטען ביי אַ גלאָז ביער אין שטאָדט־גאָרטען. אָט אַזוי געניסט זיין בין־הזמנים דאָס חדר־יונגעל מיט אַ באָרד און אַ בייכעל. עס איז אָהן סכנות. זייער נבול־פּה זענען די זכרונות פֿון אַ מאָל. קומט ער שפּעט, זעהר שפּעט, ביי־נאַכט אַ היים און הויבט ער אָן צוגרייטען וואַסער פֿאַר די אַריינגעשטעלטע צייהן — ווייסט ער אַליין נישט, פֿון וואַנען האָט עס זיך גענומען ביי איהם אַזאַ זכרון אויף אַלע די אַלטע מאוס'ע שלאָפֿצימער־אַנעקדאָטען. און איידער ער לעשט אויס דאָס ליכט שליסט ער זיך צוויי מאָל אָב, וויל ער האָט מורא פֿאַר דער יונגער קעכין, וואָס איז מיט איהם אַליין אין דער גרויסער, ליידיגער וואוינונג, עס זאָל זיך חלילה נישט איבער'חזר'ן די מעשה פֿון יוסף'ן מיט פּוטיפֿרע'ן.

IV

יודישער יחוס.

אמאָל האָט ביי יודען זיך גערעכענט פאַר יחוס דער גייסטיגער אָבשטאַם. איטליכער יוד, און ווער רעדט נאָך, ווען ער איז געווען אַ שטיקעל למדן, האָט געצויגען זיין יחוס פון דוד המלך אָן. אַ יודישע משפחה, וואָס איז געווען „אויסגעקנאָטען“ פון רבנים און דינים, האָט זיך געצעהלט צו די פאָרנעהמסטע. און ווען אַ יודענע האָט זיך געוואָלט בעריהמען מיט איהר יחוס, האָט זי גענומען פאַר אַנ׳עדות די „מזרח־וואַנד“ פון קאַבצאַנסקער בית־עולם, וואו עס ליעגען אַלע איהרע קרובים מיט די זעקלעך ארץ־ישראל־ערד צו־קאָפּענס. „גאַנץ טונעיאַדאָווקע איז דאָך מיין שטאָדט“, האָט מיינע אַנ׳אָרימע מוהמע זיך צופלאַמט אַמאָל, בעת זי איז געפאָהרען אַהין אויף קבר־אָבות, נאָך איהר דריטען מאַן.

קיין גרויס „עולם־הזה“ האָבען יודען דעמאָלט פון זייער יחוס נישט געהאַט. דערפאַר האָט איטליכער שטאָלצירט מיט דער מורא׳דיגער „עולם־הבא“, וואָס זיינע קרובים פערנעהמען דאָרט... כמעט גאַנצע גובערניעס! און האָטש דאָ, אויף דער־וועלט, האָט דעם הילצערנעם ביינקעל געפעהלט מכמה יאָהרען אַ פוס, אָבער דער געדאַנק וועגען דער גוטער סטאָליאַרסקער אַרבייט פון גילדענעם שטוהל אויף יענער־וועלט האָט פול געמאַכט אַ יודיש האַרץ מיט אַ שטאַרקען בטחון. און אַמאָל האָט טאַקע פאַסירט, ווי מיר, פראָסטע מענשען, לייענען דאָס אין „מנורת־המאור“, אַז צו דעם אָרימען תנא ר׳ שמעון בן יוסי איז אַמאָל ערב שבת אַראָבגעפאַלען פון הימעל אַ פּודיגער פוס פון ריינעם גינגאָלד.

היינט אָבער האָט זיך אונזער בעגריף וועגן יחוס שטאַרק געענדערט. אין צענטער פון אונזער יחוס שטעהט נישט דער אויבען־אָן פון קאַבצאַנסקער בית־עולם, נאָר דאָס פּאַפּיר׳ל פון „פּראַוואָזשיטעלסטוואָ". אין די גובערניעס פון אויסער דעם תחום איז דער „ניקאָלאַיעווסקער" דער גרעסטער יחסן. נאָך איהם געהט שוין דער „אַלציגער", וואָס ציהט זיין „וואַיין־יחוס" ביז פּאַר די אַלציגער יאָהרען, אויף וועלכע איגנאַטיעוו׳ס צירקולאַרען האָבען, ב״ה, קיין שליטה נישט. אין מאַנכע רוסישע קאַנטען, ווי, למשל, אין באַלטישען, האָט דער יודישער יחוס נאָך אַנדערע מדרגות. צו די עלטעסטע תושבים אין באַלטישען קאַנט רעכענען זיך די „שלאָקער בירגער" — יודען, וואָס האָבען איינגעוואַנדערט דאָרט צו יעקאַטערינאַ׳ס צייטען, און וועלכע זענען געווען די פּראָסטעסטע פון די פּראָסטע פון דער יודישער אומה. די ערשטע פּאָר פאַמיליעס, וואָס האָבען בעקומען דאָס ערלויבניש דאָרט זיך צו בעזעצען, זענען געווען פאַקטאָרס. און לויט די היסטאָרישע דאָקומענטען, וואָס ד״ר יאָפּע אין ריגא האָט אַרויסגעגעבען, איז דאָס געווען אין גייסטיגען און מאָראַלישען זין דער ערגסטער עם־הארצ׳ישער טייל פון יודענטום. נאָך די „שלאָקער בירגער" הויבט זיך אָן דער יחוס פון „ניקאָלאַיעווסקען", דערנאָך — פון „אַלציגער" און לסוף פון „אַפּטייקער־געהילפען און דאַנטיסטען". דער „שלאָקער בירגער" איז שוין אַזאַ יחסן, אַז מען מעג איהם פערגלייכען מיט׳ן „קיידאַנער התן אין אַ פסח׳דיגען זאַק מעהל", צו וועמען עס איז זיך שוין נישט אָנצורירען, — אַזוי פול איז ער מיט זיין אינווייניגסטען יחוס. אויך דער „ניקאָלאַיעווסקער" קוקט מיט אַ שטילער גאוה אַרונטער אויף דעם וויטעבסקער יודען, וואָס פערבלאָנזשעט אַמאָל קיין ריגא. דער „אַלציגער" איז שוין אַ קלענערער יחסן, ער האָט נאָך אַביסעל מורא פאַר פורישקעוויטש׳ן, אָבער ער שלאָגט זיך אויך אויף דער ברוסט, ווי דער איטאַליענישער קונסט־מאַלער „Anchio pittore" — „איך בין אַן׳אַלציגער!" און האָטש דער „אַפּטייקער־געהילף און דאַנטיסט" האָט די לעצטע צייט זיך בענוצט מיט זיין וואונדערבאַרען מיט אַ ציטערניש אין האַרצען, — ווייל אָט־אָט קאָן ער פערלירען איבער־נאַכט זיין יחוס, — פונדעסטוועגען איז ער אויך אַן׳אָנגעזעהענער יחסן, מיט וועלכען דער „אַלציגער" שעמט זיך שוין נישט משדך צו זיין.

סיי דער „שלאָקער“, דער „ניקאָלאַיעווסקער“, דער „אַלצינער“ האָבען שוין אַ קליין שייכות צום ספר-היוחסין. זייער יחוס איז פערבריעפט און געחתמ׳עט פון אַ רוסישען בעאַמטען אויף קאַנצעליאַרסקע פאַפיר מיט שלעכטע טריפּוואַקס. אָבער פונדעסטוועגען לעבט אין זיי שוין די גאוה פון אַ צוקינפטיגען באַראָן, מען דאַרף נור לעבען איינגע צייט אויסערן תחום, אום צו בענעהמען און צו דערפיהלען דעם שטאָלץ פון אונזערע שפּאָגעל-נייע יודישע אַדעל-לייט.

פאַרצייטען האָט דער יודישער יחסן זיינע מאַיאָנטקעס געהאַט אין די גרעניצען פון די ש״י עולמות, און איז דאָ אָבגעקומען מיט שה״י-פה״י. דער היינטיגער יחסן אָבער האָט אַ גאַנץ קליינע השגה פון די אַמאָליגע גרעניצען; ער איז אַ מגושם׳דיגער עולם-הזה׳ניק און גרייט אַפילו נישט אָן פאַר זיך קיין זעקיל ארץ-ישראל-ערד.

און האָטש איך בין ניט מקנא דעם שפּאָנעל-נייעם יחסן, און פערגין איהם פון האַרצען זיינע פערבריעפטע רעכט, פונדעסטוועגען איז מיר דער אַלטער יחוס אַ סך ליעבער ווי דער נייער.

דען, זאָגט וואָס איהר ווילט, עס איז פאָרט אַנגענעהמער צו ציהען זיין יחוס פון דוד המלך אָן, ווי פון דעם דערפיל „שלאָק“, וואו אַ יודישער פאַקטאָר האָט צוערשט בעקומען הן ביי אַ רוסישען בעאַמטען.

פאָרט ליעבער זיך אַרומצוטראָגען מיט אַ זכרון, וואָס נעהמט אַרום גאַנצע עפּאָכען פון יודישען פאָלק, איידער מיט דעם קעצישען זכרון פון אַ „שלאָקער בירגער“, פאַר וועמען דאָס יודענטום הויבט זיך אָן מיט באַמבערגער און אַריון, מיט די ערשטע צוויי מעקלערס, וואָס האָבען צוגעשטעלט פוראַזש פאַר יעקאַטערינאַ׳ס היל.

ניש ווילענדיג דערמאָהנט זיך מיר די מעשה מיט׳ן מלאך הדומה, וואָס האָט געפרעגט אַ וויטעבסקער יודען און אַ „שלאָקער בירגער“: מה שמך? דער ערשטער האָט געענטפערט באַלד דעם פסוק, דער צווייטער האָט נור געדענקט דעם נומער פון זיין לעצטען טעלעפאָן.

דער זכרון פון נייעם יודישען יחוס געהט, ליידער, נישט ווייטער פון טעלעפאָן-נומער. — וועלכער האָט נאָך די טבע זיך עפטערס צו ביטען.

V

בר-מצוה.

ער האָט שוין בעקומען פון דער באָבען דעם זילבערן זייגער'ל, פונ'ם טאַטען — די קליינע תפילינ'לעך און פון דעם שוועסטער'ל — דאָס אויסגעשטיקטע תפילין-זעקעלע. דער אַלטער זיידע, וואָס איז שוין אין זיינע יאָהרען צו דער חופּה געגאַנגען, וויל נישט וויסען פון דער נייער צייט מיט איהרע נייע גזרות און בהלות, ער שיקט דעם אייניקעל אַ פאַרטיגע דרשה, אויף דאָס בעקאַנטע טהעמע: צי מעג אַ געלינקטער לעגען תפילין אויף דער רעכטער האַנד? אין שטוב איז ליכטיג. אויפ'ן ווייסען טישטוך שטעהען אַלערליי גוטע זאַכען, און צווישען די געסט מישען זיך אויס די הייבלעך פון אַלטע מוהמעס מיט די אַלט-מאָדישע קאַפּעלושען פון די בית-מדרש'דיגע כלי-קודש. וואו דער טאַטע פערמאָגט אַנ'אייגענע „שטאָט“. דאָס בר-מצוה-בחור'ל אַליין שיינט אין זיין קליינעם מונדיר'ל מיט די בלאַנקע מעשענע קנעפּ. און ער קוקט זיך צו מיט נייגיריגע יונגע אויגען צו די מתנות, וואָס שטעהען, ווי דרשה-געשאַנק, אויפ'ן יום-טוב'דיגען טיש.

זיך צוקוקענדיג צו דעם דאָזיגען בחור'ל, ווער וואָלט דאָס גלויבען, אַז דאָ שטעהט פאַר אייך אַ געריבען, אָנגעפּראַקטיקירט נשמה'לע? שוין צו 7—8 יאָהר, ווען טאַטע-מאַמע זענען געשטאַנען מיט גרויס הכנעה פאַר אַ גוי'אישקען דירעקטאָר, האָט ער געהאַפּט דעם שניט פון דער יודישער לעבענס-פּראַקטיק, און אין דעם טאָג, ווען, רייטענדיג אויף זיינע פּלייצעס, איז אַריין מיט איהם צוזאַמען אין דער קאָמערץ-שול דער זוהן פון אַ בעקאַנטען סטרוזש, — האָט ער שוין בענומען די תורה פון די „פּראָצענטען“. צוזאַמען מיט כלל-

ישׂראל האָט ער געציטערט און געפּלאַטערט. בעת מיניסטער שוואַרץ האָט געוואָרפֿען אַנ׳אויג אויף די קאָמערץ־שולען און צוזאָ־מען מיט טאַטע־מאַמען האָט ער געדאַנקט דעם בורא, וואָס האָט געשיקט אויף אונז אַ קאַסאָ און האָט רחמנות בעקומען אויף יידישע פּראַצע, וואָס מיהט זיך אַזוי שטאַרק נאָך פאַר קינדער פֿון אַלערליי סטרוזשען. ווי אַנ׳אייביגע מעלאָדיע קלינגט אין זיין אויער דאָס ליעדעלע פון „גאָלדענעם מעדאַל“, וואָס עפֿענט אויף אַמאָל די טויערען פון אַנ׳אוניווערזיטעט פֿאַר אַ יודיש קינד. און אַלע טאָג לעגט ער זיך שלאָפען מיט׳ן געדאַנק, אַז מיט צוויי מאָסען ווערט געמאָסטען דער יוד: ביים פּריזיוו איז די מאָס מיט אַ פּאָר ווערשקעס קירצער, און אין פּשוט׳ן לעבען — מיט אַנ׳אַרשין גרעסער. און ווייסען ווייסט ער שוין נישט ערגער פֿאַר אַנ׳אַלטען געניטען דיפּלאָמאַט, אַז געלד איז ביי יודען די הויפּט־זאַך, אַז מיט געלד מאַכט מען אַלץ, אַז די מטבע האָט די דעה, אַז פאַר דעם רונדען שטיקעל מעטאַל ווערען בטל אַלע צירקולאַרען מששת ימי בראשית אָן, און אַז געלד איז קיילעכדיג, וואָס קייקעלט זיך אַריין אין די פּערשפּילעטעסטע קע־שענע.

נאָך איידער דער טאַטע האָט איהם אָנגעהויבען מחנך צו זיין, האָט איהם שוין מחנך געווען דער יודישער גלות־שד, וואָס האָט ליעב צו צופּליקען די בלעטלעך פֿון אַלערליי פּעלד־בלימלעך און יונגע שפּראָצונגען. אין זיינע אויערן פּויקט ווי אַ מלחמה־מאַרש דאָס גרויסע פּראָגראַם „פּראַוואָזשיטעלסטוואָ“. זיין לעבען הויבט זיך אָן ווי פון אַ מיטען, נאָך איידער ווען־וואָס, ווייסט ער שוין, אַז ערגיץ־וואו שטעהט אַ גרויסער, הויכער קלאָץ, בעשמירט מיט חלב ביז׳ן שפּיץ, וואו אַלע יודען קלעטערען אַרויף, פּאַלען אַראָב, ווערען געהרג׳עט, שטעלען זיך אָב אין דער מיט, אָדער דער־גרייכען דעם שפּיץ. און נאָך איידער ווען־וואָס, פּערקאַשערט ער שוין די אַרבעל און גרייט זיך צו צו דער אַרבייט. ער קלעטערט ביז צום גאָלדענעם מעדאַל, דערנאָך קלעטערט ער ווייטער און ווען ער דערגרייכט שוין צום שפּיץ, איז ער שוין אַ צובראָכענער, אַנ׳אייביג־פּערמאַטערטער מיט אַ פֿערביטערטען שפּעטישען שמיי־כעל אויף די ליפּען און אַנ׳אומעטיגען גלאַנץ אין די אויגען.

ווי פּאַרצייטען דער זיידע האָט צו בר־מצוה געדרש׳ענט פֿון דער

בימה אנ'איינענע דרשה אין הלכות זרעים, אזוי מעג היינט דאס איינקעל דרש'ענען פון איינענער פראקטיק וועגען לעבענס-פאליטיק און לעבענס-געניטקייט. אנ'ענגלישער, אדער א דייטשער סטודענט איז אנ'עופה'לע אין פערגלייך צו איהם, זיי וועלען זיך נאך לאנג מוזען רייבען צווישען מענשען, איידער זיי וועלען בענעהמען די שלעכטקייט, קאלטקייט און דאס שפל'דיגע אין זיי. דאס יודישע בחור'ל אבער וואקסט נישט ווילענדיג אויף מיט א פריה-צייטיגען בליק פאר די שפלות פון מענשען, לערנט זיך נאך אין די ווינדלעך אוים, ווי צו „וואיעזוען מיט די וועלף", און שוין אין די קינדערשע יאהרען פערטיעפט ער זיך אין דער דיפלאמאטיע פון אלע געדריקטע, שוואכע און פערשקלאפטע.

און טרויעריג ווערט אויפ'ן הארצען אויף א יודישען בר-מצוה, ווען מען בעקלערט, אז דאס צייטיגע קינד איז אזוי איינזייטיג צייטיג געווארען. נאך איידער דער נאריש-שענער, קאלירטער, ציטערדיגער לעבענס-טעפיך האט זיך פערשפרייט פאר די אויגען, האט מען שוין דעם שלייער פון איהם ארונטערגעריסען, שוין געוויזען די גראהע פעדעם פון איהם. און פון טיעפסטען הארצען רייסט זיך ארויס א קללה אויף אונזער אומגליקליכען יודישען מזל, וואס רודפ'ט אונז עד הרמה, און נעהמט צו פון אונזערע פער'דאגה'טע טאטעס אפילו דעם פריען נאאיווען שמייכעל פון אונזערע יונגע עופה'לעך.

VI

אַ שמועה.

בויענדיג אַ סוכּה האָט יעקעל דער סטאָלער ניט בּעמערקט, ווי אין דעם בּרען פון דער אַרבּייט האָט זיך אָבּגעריסען בּיי איהם אַ גאַנצע ציצה. אין דער לעצטער נאַכט פאַר סוכּות, ווען דורכ'ן נעץ פון סכך האָבּען אַריינגעקוקט די זילבּערנע לבנה־שטראַהלען אויף דער ניט־געבּרוקירטער פאָדלאָגע פון דער אָרעמער סוכּה, האָט מען געקאָנט הערען אַ שטילען שמועס. די בּאַוועלנע ציצה איז געלעגען אומעטיג צעשפּרייט מיט איהרע אַכט פעדים און האָט זיך שטיל־געקלאָגט אויף איהר בּיטערען מזל. זי געדענקט נאָך די צייטען, ווען זי איז נאָך ניט געווען אַזאַ בּריה, ווען זי האָט געשיינט אין הימעלבּלויע פאַרבּען, ווי דער מאַנטעל פון מרדכי אין שושן הבּירה. ווי אַנאַלטיטשקע, מיט זעק אונטער די אויסגעוויינטע אויגען, האָט זי זיך מיט טרעהרען דערמאָנט אָן דער צייט, ווען זי איז געווען אַ שענע וואָלענע פראָנז און האָט זיך שטאָלץ געוויעגט איבּער'ן ווייסען דינעם ליינענעם קלייד פון אַ „בּחור כּאַרזים“, אָדער אויף דעם פּרעכטיגען מאַנטעל פון אַ „כּהן צו גאָט“. „וואָס האָט מען פון מיר געמאַכט“, האָט זי געזיפצט, „וואו איז די הימעלבּלויע פאַרבּ אַוועק, וואו איז אַהינגעקומען די וויכקייט און די פיינקייט פון מיינע צאַרטע גליעדער“.

די סוכּה, וואָס איז צוזאַמענגעשטעלט פון אָבּגעבּלאַקירטע בּרעטלעך אין אַלערליי פאַרבּען, וואָס פאַסען זיך ניט צוזאַמען, ווי שטיפבּרידער פון דריי מאַמעס, וואָס רינגלען אַרום פון פיער זייטען אַ פלאַץ פון הויף, ניט ווייט פון דעם אָבּגוס מיט זיינע שענע רידות, וואָס טראָגט אויפ'ן קאָפּ אַ נעץ פון דינע שטענגלעך, אויף

וועלכע עס ליגען צעוואָרפֿען אָרימע סכך-צווייגלעך — האָט מיט גרויס געפֿיהל זיך צוגעהערט צו דער קלאָג פֿון דער ציצה און האָט טרויעריג צוגעשאָקעלט מיט איהר סכך-קאָפּ.

אויך איהר איז געגאַנגען, ווי דער ציצה. אַמאָל איז זי געשטאַנען אויף בערג און גרינע פֿעלדער. ווייכע צווייגען האָבען זיך פֿעראייניגט ווי ברידער פֿון איין מאַמען און זיך מיט ליעבע צוזאַמענגעפֿלאָכטען, אָנשטאָט דעם דינעם סכך האָבען פּאַלמען-צווייגען — ניט די היינטיגע טרוקענע לולבים, מיט וואָס עס צאַצקעט זיך אַנ'אויסגעטריקענט פּאָלק — בעדעקט איהר קאָפּ. לופֿט, ברייטקייט, די אַראָמאַטען פֿון אָטעמ'ענדיגע פֿעלדער האָבען פֿול געמאַכט איהר נשמה. פֿון איהר פּאַלמען קאָפּ האָבען זיך געלאָזען צו דער ערד אתרוגים, גראַנאַטען און די פּרעכטיגע בלומען-גירלאַנדען פֿון אַ לאַנד, וואו עס חלומ'ט דער כרמל און וואו עס גלאַנצט דער לבנון אין זיין יום-טוב'דיג-קלייד. אויך זי איז געוואָרען אויף דער עלטער אַ ברודיגע אָנדענקען, וואָס זאָל מענשען דערמאָנען אָן אַמאָליגער שענקייט.

„איך פֿערשטעה ניט די מענשען, וואָס שטעלען מיין שענקייט אַזאַ מיאוס'ען דענקמאָל; וואָלט שוין ניט גלייכער געווען, ווען מענשען וואָלטען געמאָלט מיין יוגענדבילד אויף די ווענד פֿון זייערע עס-צימער, איידער זיך צו פּראַלען מיט מיין מיאוס'ער אַלטקייט, וואָס האָט שוין קיין ציהען ניט און האָט אָנשטאָט אַ בויגיגען צווייגען-קערפּער — אבֿרים פֿון אַלטע אָבגעבלאַקירטע ברעטלעך?"

די זילבערנע לבֿנה האָט זיך אַ ווײלע צוגעהערט צו דעם דאָזיגען וואונדערבאַרען שמועס. אויף איהר „יהושע-בן-נון"-פּנים איז אַריבער אַ צעפּריעדען שמייכעלע. אויך די איז אַלט און טויט, אָבער איהר אַלטקייט איז פּאָרט שענער פֿאַר דער אַלטקייט פֿון אַ היינטיגער באַוועלנער ציצה און אַ היינטיגער אָרימער סוכה. זי האָט כאָטש ניט פֿערלאָרען דעם חן פֿון דעם מענשליכען אויג. פּאָעטען פֿערקוקען זיך אויף איהר נאָך עד היום...

VII

די אויסלענדער.

צוזאַמען מיט די ערשטע פֿריהלינגס-שטראַהלען בעווייזען זיך אין די גאַסען די אויסלענדישע סטודענטען, וואָס זענען געקומען אויפֿ'ן פסח'דיגען בין-הזמנים אַהיים. דאָ און דאָרטען זעהט איהר אַ נייעם „שניט" פֿון אַ פּריסישען בגד, אַ נייע פֿאָרם פֿון אַ קאַפּעליוש, און אונזערע סטודענטקעס ברייגנען מיט אין דער פּראָווינץ די נייע „טורבאַן-פֿריזור" מיט אַ ברייטען קאָלירטען באַנד אין די האָר. דאָרטען אין פּאַריז, בערלין, בריוסעל, זשענעווע, צווישען די „עלטע", מאַכען זיי נישט קיין אַנגענעהמען איינדרוק. צווישען די אַרומיגע ציכטיגקייט און ריינקייט האַרמאָנירט נישט זייער ניי-מאָדנער קאַפּעליוש מיט די שמוציגע פֿינגער-נעגעל און שלעכט פֿערקאַמטע האָר. טראָגט מען אַ טורבאַן-פֿריזור, — פֿאָדערט זיך שוין אַ קלײדעל „אַ לאַ פּרינצעס" און עס פּאַסען שוין נישט אויף די פֿיסלעך די שווערע, טיעפֿע קאַלאָשען. אָבער דאָ ביי אונז איז עפּיס גאָר אַנדערש. אין דער אַרומיגער גראָהקייט און אָבגעלאָזענקייט, דוכט זיך אויס, אַז זיי האָבען מיטגעבראַכט מיט זיך מעהר ריינקייט, ציכטיגקייט און מעהר אויסערליכע קולטור אין גאַנצען בענעהמען זייערן, עס טראָגט זיך פֿון זיי אַ שוואַכער אָבגלאַנץ פֿון אַ געזינטערער סביבה און עס דאַכט זיך, אַז צוזאַמען מיט'ן פּאַפּירל, וואָס מען קלעפּט צו צו זייערע אויסלענדישע טשעמאָדאַנען אויפֿ'ן גרעניץ, האָבען זיי אויך מיטגעבראַכט אַ חתימה'לע פֿון מאַדאַם אייראָפּאַ.

איטליכס מאָל, ווען איך זעה אַזאַ סטודענט געהן דורך די איינ=

גע פּראָווינציעלע גאַסען, נעהמט מיך אָן אַ בענקעניש. זיינע פֿיס, וואָס האָבען זיך שוין צוגעוועהנט צו אַנ׳אַספֿאַלטענעם ברייטען טראָטואַר, קלאַפּען אָב אויפֿ׳ן שלעכטען ברוק איטליכען טריט. זיין גאַנג איז נישט זיכער, און דער גאַנצער הילוך זיינער פֿון ניי=מאָדנעם קאַפּעליוש, גלאָקען=פּאַלטאָ און די געלע „געטר״ (Guetre) אויף די אַמעריקאַנישע שטיוועל מאַכען אַנ׳אײַנדרוק פֿון אַ אורח פֿון אַ פֿרעמדער וועלט. ער איז שוין אָבגעוועהנט פֿון צו זיין שטענדיג אויף דער מאַמעס אויגען. ווי דאָס סטודענטישע לעבען זאָל נישט זיין קאָכעדיג, אָבער ביי זיך אין צימער׳ל איז ער אַליין, אײַער אַליין, פֿריי און איינזאַם, ווי אַ פֿויגעל אין דער לופֿט. און האָטש ער בענקט אָפֿט נאָך דער מאַמעס אַ בליק און די ווייכע הענד פֿון אַ שוועסטער׳ל, אָבער די צו=פֿיעל „צערטליכקייטען״, מיט וועלכע מען בעשיט דעם ניי אָנגעקומענעם גאַסט, ווערט שוין אַ ביסעל איבערדריסיג. ער איז שוין אָבגעוועהנט פֿון קינדער=געשריי, און די גאַנצע מעשה פֿון „האָבען״, קינדלען, ברית׳ן, תנאים׳ס, מזל=טובֿ׳ס קומט פֿאַר אַזוי פֿרעמד און קאָמיש. היינט וואָס פֿאַר אַ אינטערעסען די מענשען האָבען? און ווי פֿער׳דאגה׳ט זיי זענען? דער איז בעליידיגט, וואָס מען האָט איהם נישט גערופֿען אויף די רבנים=אַסיפֿה און דער דאגה׳ט, וואָס זיין טאָכטער „קלויבט״ זיך אַלץ ניט צו און וואָס דער טייך האָט זיך אַזוי ברייט צופֿלאָסען. ווי דורך אַ חלום פֿיהלט ער, אַז דאָס זענען געוועהנליכע מענשליכע אינטערעסען, אָבער וואָס קאָנען זיי איהם אינטערעסירען, איהם, וואָס וויל נאָך נישט אַריין אין די וואָכענדיגע פּשטות. ערגיץ=וואו אין יהופּעץ, אָדער אין גלופּסק שפּאַצירט אַרום אַ סטודענטקע אַ פֿריילין מיט אויגען, — אַך, אויגען! — און מיט אַ טורבאַן=פֿריזור. צי קלערט זי גאָר וועגען איהם, וואָס לאַנגווייליגט זיך איצט אין טונעיאַדעווקע ביים טאַטען דעם קרעמער. צי קלערט זי גאָר? ווען ער וואָלט זיך נאָר נישט שעמען...

און ער געהט אַרויס צום טייך, וואו עס פֿערשטומען שוין די געשרייען פֿון שטאָדט, און קוקט ווי ברייט ער האָט זיך צוגאָסען. ביי די ברעגעס שטעהען ווייבער מיט די קליידער, פֿערקאַשערט ביז די נאַקעטע קניה, און וואַשען און פּאַטשען

דאָס גרעט. ערגיץ־וואו שיפּט זיך אַנ׳אָנגעפּאַקעוועטע לאָדקע אין פערשווינדט ביים אַנדער זייט טייך צווישען די פערטרונקענע בע־רעזקעס. חדר־יונגלעך שפּיעלען זיך אין שטיינדלעך־וואַרפען, אַ פערשלאָפענער סטראַזשניק, אַ ממונה פון קאָראָבקע, היט אָב, אַז מען זאָל חלילה נישט אַריבערשיפען קיין פרעמד פלייש. אַ וואַסער־טרעגער בויגט זיך אונטער דער משׂא פון די פולע עמערס. אַ יון שלעפּט זיך פאַרביי מיט זיינע געלע חאָלאָוועס: פון ווייטען הערט זיך דער געשריי פון אַ פורמאַן, וואָס איז פערקראָכען מיט זיין דאַר פערדיל אין אַ בלאָטע, און עס העלפט שוין נישט קיין „וויאָ! וויאָ!“... אַ שכור׳ער שוסטעריל אָדער אַ שניידעריל טראָגט זיך פאַרביי מיט אַ צורייצטען האַלב־פערשלאָפענעם פנים און מיט דעם גאַנג פון אַ קאַטשקע...

דער טייך ציהט אַרויף אויף איהם אַ מאָדנע הויט. ער ווערט עפּיס רוהיגער, פערטראַכטער... עס בעווייזט זיך מיט אַ מאָל אַ „קאָלעגע“ אין גלאָקען־פּאַלטאָ און אין אַ ניי־מאָדנעם קאַ־פּעליושעל, און מען בעגריסט זיך מיט אַ מינע פון אַנ׳אייראָ־פּעער, וואָס האָט אָנגעטראָפען אין טיעף אַזיען אַ צווייטען איי־ראָפּעער.

ווי נאַריש און שען עס איז די סטודענטען־צייט פון אַנ׳אויס־לענדישען.

VIII

א גאסט איז געקומען.

א גאַסט איז געקומען אין דער פּראָווינץ־שטאָדט. עפּיס אַ מיש־מאַש פון אַ פּעטערבורגער טשינאָווניק, אַ יודישען כלל־טהוער. אַ יו־דישער רעוויזאָר און אַ קרוב למלכות, ד. ה., אַ נאָהנטער מענש פון זאַמיאַטין פּערעאולאָק, נומער 4.

אין דער פּראָווינץ־שטאָדט ווערט אויף אַ ווײלע לעבעדיג. דער, וואָס האָט אַ הזקה אויף כלל־ענינים, אַנ׳אַלטער אָנגעזעהענער גביר אַ בעל־צדקה, אָדער אַנ׳אַלטער דאָקטאָר אָדער אַנ׳אַלטער אַדוואָקאַט, וואָס טראָגט שוין אויף זיך דעם טיטול „פּריסיאַזשני“, לאַדען איין צו זיך די שבעה טובי העיר: אַ פּאָר דאָקטוירים אָהן פּראַקטיק, אַ פּאָר יוריסטען, אַ פּאָר אָנגעזעהענע גבירים אינטעליגענטען פון פֿאָריגען דור, — און מען איז מקבל פנים דעם גאַסט.

אַלטע פֿערוואַלגערטע פּראָיעקטען שווימען אַרויף, מען דערמאָהנט זיך אָן אַנשטאַלטען, — וואָס האָבען געהונקען פֿאַר צעהן יאָהרען און הינקען נאָך עד־היום. מען האָט טענות און תרעומות צום „צענטר“, וואָס ענטפערט נישט אויף קיין בריעף, וואָס קאַרגט מיט סובסידיעס און רעכענט זיך אַזוי וועניג מיט דער מיינונג פון די פּראָווינציעלע טהוער און גיט נישט די שטיצע, וואָס מען האָט שוין פֿערלאַנגט פֿאַר צעהן יאָהרען, פֿאַר זיעבען יאָהרען און נאָך נאָר נישט לאַנג — מיט דריי יאָהר צוריק.

דער פּעטערבורגער גאַסט ענטפערט אויף אַלע טענות. זיין צונג איז געשליפען; ער רעדט גיך, גיך, פֿערהאַקט זיך נישט אויף אַ רגע און בעת מעשה, בשעת דאָס מויל רעדט, קוקען די אויגען אָן אַ זייט, אַקוראַט ווי ער וואָלט זיך צוהערען צו דעם האַקען און

הוזשען פֿון די וואַגאָן-רעדער, וועלכע קלינגען איהם נאָך אין די אויערען פֿון דער נעכטיגער נסיעה.

די שבֿעה טובֿי העיר הערען זיך צו מיט גרויס פֿערגניגען. ווי קלאָר ער רעדט, ווי שיין קומט בײַ איהם אַרויס די רוסיש. די גלאַטקייט זײַנע, דער טאַקט זײַנער און דערהויפּט דער רוהיגער בעזעסענער שׂכל-הישר. אַ פּעטערבורגער טהוער איז פֿאָרט עפּיס אַ העכערע זאַך. ער האָט גאָר אַנ'אַנדער קוק אויף אַלץ, אַ ברייטערען, אַ רוהיגערען, אָהן אַ טראָפּען פֿערביטערטקייט, אָהן דעם קליין-שטעדטלישען פּאַנאַטיזמוס. און דערבײַ איז ער דורך און דורך אַן אָפּטימיסט. מיט אַ שמייכעל פֿון אַ געניטען אָנגעפּראַקטיקירטען צושלאָגט ער דעם חנקעלען פּחד פֿאַר די צוקונפֿט, מיט וועלכען די נאַרישע פּראָווינץ איז אָנגעזאַפּט. עס ווערט עפּיס לײַכטער אויפֿ'ן האַרצען, ווען די שבֿעה טובֿי העיר אין זייערע ערנסטע שוואַרצע סטאָן-רעק בעטראַכטען דעם פּעטערבורגער פּאַרשוין אין דעם גראָהען לײַכטען פּידזשאַטשנעם קאָסטיום מיט דעם לײַכטען צינגעל, לײַכטע בעוועגונגען און דעם צושטרייטען גראָהען בליק פֿון די אויגען, וואָס קוקען שטענדיג אָן דער זײַט.

עס עפֿענט זיך די טהיר פֿון סאַלאָן, און עס בעווײַזט זיך אַ שטובּמיידעל מיט אַ קלאָר-ווײַסען שירץ אַרום די לענדען מיט אַ טאַץ טהיי אויף די הענד. בײַם טהיי און באָרמאַנ'ס זיסען קעקס, וואָס „קניספּערט" ווי באַטשקעס צווישען די ציהן, ווערט נאָך היימליכער אויפֿ'ן האַרצען. מען הויבּט אָן ביסלעכווײַז צו טאַפּען דעם פּעטערבורגער גאַסט מכּח העכערער פּאָליטיק, מכּח יודישער גלײַכבערעכטיגונג, פּורישקעוויטש'ן, די שוואַרצע מאה, די שטימונג אין די הויכע ספֿערען א. ז. וו. א. ז. וו. אַלץ ווייס ער, אַלעמען קען ער. אַלס לינקער קאַדעט, וואָס האָט אַ מגע ומשא מיט די טרודאָוויקעס, און קען פּערזענליך מאַרקאָוו דעם צווייטען, און דער טײַוועל אַליין איז איהם ניט שרעקליך, — רעדט ער וועגען אַלץ מיט אַ לײַכטער אָנגענעהמער איראָניע, מיט אַ שמייכעל אויף די ליפּען פֿון אַ מענשען, וואָס האָט שוין גרעסערע זאַכען געזעהן און מורא'דיגערע זאַכען דורכגעמאַכט. מיט איין קרימעלע מאַכט ער אַרונטער אַ סך גרויסע מענשען, פֿון וועלכע מען האַלט אין דער פּראָווינץ אַן עולם-ומלואה. דער אַלטער סובאָרין איז אַ הונד אָהן ציהן, פּורישקעוויטש איז

פּשוט אַ משוגע'נער. שוואַרץ איז גלאַט נישט איבערגעשפּיצט, און די שטערן־פּאַלאַטע איז אַ בבא־מעשה. רײנבאָט װעט צום עסק נישט צו־לײגען, און ניסעלאָװיטש? בעסער לאָמיר שוין װעגן איהם גאָר נישט רײדען.

צװעלף אַ זײגער בײ־נאַכט צוגעהען זיך די שבעה טובי העיר אַהײם. פּאַר'ן אַװעקגעהן נעהמט מען פרײנדליך אָבשײד פון גאַסט. מען בעדױערט איהם, װאָס די ציצונג האָט זיך אַזױ לאַנג פערצױגען. ער איז אַודאי נאָך נישט אױסגערוהט פון דער נעכטיגער נסיעה און דער נעכטיגער זיצונג אין װילנא צי אין דװינסק. דער גאַסט שמײכעלט ליעבליך אױף אַלע זײטען. אָ, ער איז שוין געװעהנט דערצו... מיר, פּעטערבורגער, זיצען שפּעט אין דער־נאַכט. אױסערדעם, לױנט זיך שוין איבערהױפּט נישט צו־לײגען, ער מוז נאָך הײנט פיער בײ־נאַכט מיט'ן קוריער־צוג פאָהרען װײטער.

אויף מאָרגען איז שוין דער גאַסט ערגיץ־װאו װײט־װײט פון די שבעה טובי העיר. זײן קומען און אָבפאָהרען איז פאַרבײ װי אַ לופטיגער חלום. עס איז אָבער געװען אַ שענער ליעבער חלום.

IX

מען איז זיך מתעסק.

ווינטער-צייט, ווען די פליעגען קלעפּען אַרום דעם שטאַנג פון די הענג-לאָמפּען און שלאָפען אַ געשמאַקען שלאָף.—חאַפּען זיך אויף ביי די פּראָווינץ-לייט די כלל'ישע אינסטינקטען. מען דערמאָהנט זיך, אַז דאָס שטעדטיל טונעיאַדעווקע האָט נאָך נישט קיין מוזיקאַליש-דראַמאַטישע געזעלשאַפט, אַז עס פעהלט איהר נאָך אַ חברה חובבי שפת-עבר, אַ צווייג-אָבטיילונג פון דער פּעטערבורגער „ליטעראַרישער געזעלשאַפט“, אַן עספּעראַנטאָ-קלוב א. א. וו. מען שרייבט אויס די פּאַרטיגע תקנות פון די „אָטוועדשעטע“ קאַבצאַנסקער חברות, — קאַבצאַנסק האָט מעהר איניציאַטיווע, און טונעיאַדעווקע קוקט אויף איהר ווי אויף אַ מוסטער-שטאָדט, — מען רופט צונויף די ערשטע גרינדונג-פערזאַמלונג, מען קלויבט אויס אַ פּאַסיגע „פּראַוולעניע“. טונעיאַדעווקע איז, אַדאַנק סטאָליפּינ'ס בערוהיגונגס-פּאָליטיק, שוין לאַנג געקומען צום שכל. ווי באַלד די ראַדיקאַלע פּאַרטייען האָבען פערלאָרען דאָס גיפט זייערס, האָט זי אָנגעהויבען צו פערשטעהן, אַז ס'איז נישטאָ קיין חלוק צווישען אַ בונדיסט, אַ ציוניסט און גלאַט אַזוי אַ קולטור-טרעגער. אַלע זענען העכסט דעמאָקראַטיש, אַלע זענען קינדער ביי גאָט, און נאָך הונדערט און צוואַנציג יאָהר וועלען זיי אַלע קומען צו קבר ישראל. שוין אַ פּאָר יאָהר, ווי די „פּראַוו-לעניע“ שטעלט זיך צוזאַמען פון די אייגענע אינגרעדיענצען, ווי אַ האָרוואַסעריל געגען אַ פליך: דער קולטור-טרעגער, וואָס איז גלייך ווייט און נאָהנט פון אַלע „אני מאמינ'ס“, דער איין-איינציגער בונדיסט, דער איין-איינציגער אַרבייטער, דער איין-איינציגער ליטעראַט, דער איין-איינציגער ציוניסט, וואָס טראָגט אויס אויף זיינע שמאָלע

פליצעס אלע צירקולארען פון „ווילנער צענטר“. דער איין=איינציגער
תשוך=בנים, וואס האט ב"ה צייט גענוג צו זיין דער קאסיר פון אלע חברות.
און אזוי ווי ביי אונז אין טונעיאדעווקע איז שוין די פרויען=פראגע
לאנג פערענטפערט געווארען אין פאזיטיווען זין, — האט זי אין
יעדער „פראוולעניע“ א יודענע א קאזאק. שוין באלד אויף דער
ערשטער זיצונג פון די זיעבען אויסערוועהלטע און דריי קאנ=
דידאטען (אזוי איז בעפוילען געווארען אין די רעגירונגס=תקנות) הויי=
בען זיך אן די ליעבע ויכוחים. דער קולטור=טרעגער וויל „הויבען“
די מאסע, דער ארבייטער טענה'ט, אויב אז „הויבען“ איז נאך א שאלה
ווער — וועמען, און דערביי קוקט ער אויפ'ן יאפאנישען וואוקס פון
קולטור=טרעגער, וואס האט זיך קיינמאל ניט געלערנט שיסען. דער
ציוניסט שלאגט פאר, אז אויפ'ן ערשטען אווענד, וואס די נייע
דראמאטיש=מוזיקאלישע געזעלשאפט וועט מאכען, זאל מען שפיעלען
א דראמע אויף לשון=קודש. און דער זשארגאנישער ליטעראט איז אין
פרינציפ מיט איהם איינפערשטאנדען, נאר ער פערלאנגט, אז מען
זאל די ארטיסטען דערצו אויסשרייבען פון ארץ=ישראל. דער בונ=
דיסט ערקלערט, אז ער איז אריין אין דער חברה, נישט ווי א פארטיי=
מאן, נאר אלס פשוט'ער בשר=ודם. נאר ער האפט, אז די ארבייטער
וועלען קאנען האבען א שטיקעל יניקה דערפון, ווען אין די פרינציפען
פון דער חברה וועלען נישט אריין די קליין=בורזשואזע חשבונות.
דער תשוך=בנים טענה'ט, אז א מוזיקאליש=דראמאטישע חברה דארף
זיך נישט שטעלען קיין הויכע ציעלען, עס וועט זיין גענוג, אז מען
וועט זיך ארענטליך פערברייגגען די צייט. און דער ציוניסט גיט דייט=
ליך צו פערשטעהן, אז יעדע געזעלשאפט דארף האבען א אידעאל.
אהן אנ'אידעאל קאן, למשל, אזא מוזיקאלישע געזעלשאפט נישט
האבען קיין קיום. די ויכוחים פערציהען זיך ביז טיעף אין דער=
נאכט. יעדע מינוט גיט עמיצער אנצוהערעניש, אז אין אזא „פרא=
וולעניע“ קאן ער נישט בריינגען קיין נוצען. דאס גלעקיל פון פרעזי=
דענט איז שוין הייזעריג געווארען קלינגענדיג, די ליידיגע גלעזער
טהיי זענען שוין אנגעפאקט מיט פאפיראסענע מונדשטוקען. אין
צימער איז שוין די לופט שווער, הייס, אנגערויכערט. און מיט איינמאל
דערמאהנט מען זיך, אז די חברה האט נאך דערווייל, הויך א פראוולעניע,
קיין איין=איינציגען מיטגליעד נישט. און דעמאלט ווערען אנגענומען

10 רעזאָלוציעס, ווי צו־צוציהען מיטגליעדער. דער בונדיסט זאָגט־צו צו אַגיטירען צווישען די אַרבייטער, דער ציוניסט—צווישען ציוניסטען, דער ליטעראַט... נאָר דער ליטעראַט שמייכעלט שוין מיט זיין שטע־כעדיגען געלעכטעריל. ער ווייסט, אַז, אַזוי ווי ער, איז אויך דער בונדיסט און דער ציוניסט דער איין־איינציגער, וואָס טראָגט אויף זיך אַ קרוין פון אַנ׳אָבגעשטאָרבענעם יחוס. זיי זענען ווי אַ פערוועלגערט שער׳ל פון אַנ׳אָבגעריסענעם ספר, און דאָס איינציגע, וואָס איז נאָך געבליבען ביי זיי, דאָס איז די גאוה צו ליעגען אינאיינעם מיט אַנדערע שמות.

די ערשטע אסיפה צוגעהט זיך. דער סעקרעטאַר רופט צוזאַמען אַ צווייטע, אַ דריטע. אויף יעדער אסיפה שווימט אַרויף אַליץ די איינענע שאלה: וואו נעהמט מען מיטגליעדער? די 10 רעזאָלוציעס האָבען צוזאַמענגעקליבען אפשר אַ פּאָר מנינים חברה־לייט, אָבער עס סטאַיעט נישט אויף אויסצושרייבען האַטש איין לעקטאָר. דעמאָלט טרעט די „פּראָווילעניע" אַריין אין אונטערהאַנדלונגען מיט אַנ׳אַנדער חברה, וואָס האָט כמעט די אייגענע אויסדערוועהלטע און די אייגענע מיטגליעדער. און אַלע צוזאַמען קויפען אָב ביי אַ דורכפּאָהרענדער יודישער טרופּע אַנ׳אָוענד. ביי די טענער פון „חינקע און פינקע" פערברענגט זיך טוגעי־אַדעוווקן אַ לאַנגען שבת־צו־נאַכט. און אַ גאַנצע וואָך טיילען זיך די חברות די הכנסה פון דעם אָווענד. מען הויבט שוין אָן צו קלערען וועגען אַנ׳אייגענער „פּאָמעשטשעניע" אין דער „וואָלוועלער קיך"" אָדער אין בית יתומים" נאָך אַלט אַ זייגער. די „פּראָווילעניע" קריגט אַרבייט, גאָט צו דאַנקען.

דערווייל פאַלט אָן דער פסח, ס׳קומט אָן דער זומער־לעב. די פליגען אויף דער העני־לאָמפּ הויבען אָן אויסצוגלייכען די פיסליעך, און אינזערע כלל־טהוער צופּאָהרען זיך אויף דאַטשעס, און לעגען זיך שלאָפען.

X

א יודישער באל.

איך בין אויף אַ יודישען באַל. דער זאַל איז פול געפּאַקט; אין אַ קנויל פון אויסגעפּוצטע דאַמען און שוואַרצע רעק שפּאַר איך זיך מיט דעם רעכטען עלענבויגען דורך נאַקעטע פרויען־שולטערן און ווייסע פראַק־העמדער. דער אַנדערער עלענבויגען וואָלט אויך צו־נוץ געקומען, נאָר איך שלעפּ אויף איהם פער אָרעם אַ דאַמע און שפּאַר פאַר איהר דורך אַ וועג מיט מיין רעכטען קאַנט פון מיין אָרימען גוף.

וואוהין שפּאַר איך מיך? געוועהנליך, צום בופעט. הונגעריג בין איך אַפילו ניט. און די „בוטערבראָדען" ביים בופעט האָבען אַלע מעלות פון עכטער כשרות, און געלד קאָסטען זיי אַזוי פיעל, אַז מען קאָן מיינען, זיי זענען דורכגעגאַנגען אַ צווייטע קאָראָבקע. אָבער דער בופעט מוז מיך זעהן, און איך מוז איהם געבען עפּיס צו לייזען. איהר זאָלט וויסען זיין, אַז אום עס זאָלען נישט אַרויס קיין מחלוקת, זיצען ביים בופעט אַלע, אַלע גלופּסקער אַריסטאָקראַטישע דאַמען. און אַרום זיי דרעהען זיך אַרום די טריי־געוואָרענע מענער, וועלכע ערלויבען נישט, אַז זייערע יפה־פיות זאָלען זיך חלילה פערפּאַטשקענען די טואַלעטען מיט די כשר'ע בוטערבראָדען.

און ווען איך וואָלט שוין אויף מאָרגען, אַלס מאַנסביל, געקאָנט מפּיס זיין די בופעט־דאַמען — וועט דאָס מיר ניט געלינגען מיט זייערע מענער. זיי, די געריבענע סוחרים, וועלען באַלד חאַפּען וואו דער שוך קוועטשט און מיין קרעדיט קאָן חלילה געמינערט ווערען דערפון.

איך בין, גאָט צו דאַנקען, אין מיטען זאַל. מיט איין אויג חאַפּ

איך אַ קוק איבער די פּלייצעס פון מיינעם אַ בעקאַנטען וואַלד־סוחר, וועלכער שלעפּט אויך אויפ'ן אָרעם אַ פּולינקע ווייבעלע. גאָט צו דאַנקען! איך שטעה נישט אויף אַנ'אָרט; נאָך אַ מינוט צעהן און איך וועל אַרויס פון דער שפּאַרעניש. נאָר מיט אַמאָל ווערט אַזאַ איינגשאַפּט, אַז מיין דאַמע הויבט שוין אָן צו מאַכען מאוס'ע העויות און ביים פּולינקען ווייבעל פון וואַלד־סוחר פּלאַצען שוין אַ פּאָר העקלעך אויפ'ן דעקאָלטירטען קאָרסאַזש.

וואָס איז? די איין־איינציגע קאָסטיומירטע דאַמע, וואָס איז געקומען אויפ'ן קאָסטיומען־באַל, האָט געווירקט אויף די גלופּסקער באַל־פּאַנטאַזיע, ווי אַ מורא'דיגער מאַגנעט — און דער גאַנצער קנויל האָט זיך אַ דרעה געטהון אַהין צו דעם איין־איינציגען קאָסטיום אויפ'ן „קאָסטיומירטען באַל".

און אַזוי ווי גלופּסק בעשטעלט נאָך נישט איהרע קאָסטיומען אין פּאַריז — האָט זיך די גלופּסקער דאַמע — איהר מאַן איז אַ דאָקטאָר — אַליין פערפאַסט אַ קאָסטיום אין סטיל פון אַ מענשען, וואָס אַנ'אויטאָמאָביל איז איהם איבערגעפאָהרען, ד. ה. אַ קאָסטיום, וואָס בעשטעהט פון לויטער באַנדאַזשען. מען קאָן נישט זאָגען, אַז דאָס איז געווען זעהר חנו'דיג. אָבער אַלע אין גלופּסק האָבען געפונען דאָס פאַר זעהר אָריגינעל. אַ שאָד, וואָס די חברה „מושב זקנים", וועלכע האָט געמאַכט דעם קאָסטיומען־באַל, האָט נישט געהאַט צו געבען אַ פּרעמיע פאַר'ן בעסטען קאָסטיום!

ענדליך שטעה איך שוין ביים בופעט. מיין דאַמע האָט שוין, ב"ה, אַ שטוהל, און עס שטעהען שוין פאַר אונז צו גלאָז טהיי. הינטער מיין רוקען דרעהט זיך ווי אַ שלאַנג אַ שוואַרצע מאַסע, פרויען־שולטערס מישען זיך צונויף מיט די ווייסע פליכען פון די מענער, קליידער אין אַלערליי קאָלירען זעהען אויס, ווי טראַנטעס אין זאַק פון אַלטוואַרג־הענדלער. און די שעגע פרויען־באַל־שיך מיט זייערע גליצערנדיגע שאַלען האָבען נישט קיין אַרשין פּלאַץ פאַר זיך, אַז מען זאָל קאָנען נתפּעל ווערען פון זיי. דערפאַר טרעטען אויף זיי און אויף די היהנער־אויגען אין זייי באַלידע גלאַנציגע מענער־שטיוועל.

אויף אַ יודישען באַל, ווי איהר ווייסט, ווערט נישט געטאַנצט. ערשטענס, איז שטענדיג דער זאַל צו־אײנג. און איינג איז ער דערפאַר, ווייל אַ יודישער באַל איז נישט בערעכענט פאַר איין בעשטימטע געזעלשאַפט, ווי ביי קריסטען, נ.ר פאַר'ן גאַנצען כלל ישראל. צווייטענס, האָטש יודען זענען גרויסע דעמאָקראַטען, מעסט דאָך איטליכער אָב יענעמס יחוס מיט אַ ריכטיגערער וואָג, ווי אין די קלייטען, און „עס פּאַסט נישט" איז די הויפּט־שטימונג אויף אַ יודישען באַל. חוץ דעם, קומט מען דען אויף אַ באַל זיך אַמוזירען? חלילה! מען קומט אָבגעבען זיין חוב דעם „מושב זקנים", מען קומט פערבעסערען דעם קרעדיט מיט דער אויסשטעלונג פון ווייב'ס טואַלעטען, מען קומט שטעהן ביים בופעט און ביי די שאַמפּאַניער־טישלעך, מען צופלאַמט זיך ביים געדאַנק, וואָס מעהר אַרויסצורייסען געלד ביים פּובליקום. וואָס געהט אויפ'ן באַל מיט טויזענדער כוונות, נאָר אָהן איין כוונה: זיך צו אַמוזירען. מעג מען מיך האַלטען אין גלופּסק פאַר אַ שונא ישראל, נאָר אַ לאַנגווייליגערע זאַך, ווי אַ יודישער באַל, איז, מיר דאַכט זיך, נישט לייכט צו געפינען. ער האָט נישט קיין שענע פאָרם, ער איז אין העכסטען גראַד נישט עסטעטיש, ער בעזיצט נישט קיין שום פרעהליכקייט און איז, קורץ און גוט, מורא'דיג לאַנג־וויילינ. נאָר איין שטימונג בעמערקט מען: די מאַכער פון באַל, די נעכטיגע „אַריסטאָקראַטען", ווערען מיט אַ מאָל קרעמער, וואָס ווילען וואָס מעהר לייזען, און דאָס פּובליקום זעהט, די פּלאָמאַ־טיש, צו זיין ביים בופעט אַ רואה ואינו נראה, ד. ה., מען וויל זיך וואַרפען אין די אויגען, נאָר ביים זייט אויג, נאָר נישט אויפ'ן שוואַרץ־אַפּעל.

מיר שטעהען איצט אין סאַמע גערליכטען באַל־סעזאָן. גלופּסקער באַל־קאָמיסיעס ווענען אפשר האָבען פּאַראיבעל אויף מיר. נאָר גלויבט מיר, איך ווייס, אַז איהר מיינט נישט זיך, נאָר דעם „מושב זקנים"... אָבער וואָס זענען מיר שולדיג, אַז אונזער נשמה איז נאָך ווייט פון דעם האַלאַט פון אַ באָגאַדעלניע, און עס ווילט זיך אַמאָל פרעהליכקייט, אַ באַל־אַטמאָספערע, אַ ביסעל פלירט, שענע טענץ און אַלע די גוטיגקייטען, נאָך וואָס עס גאַרט אַמאָל אַ נאַרישע יונגע נשמה?...

XI

א יודיש בוך.

פון יעהופעץ, טונעיאַדעווקע און קאַבצאַנסק שיטען זיך אין די צייטונגען קאָרעספּאָנדענציעס אויף קאָרעספּאָנדענציעס. אומעטום עפענען זיך אויך צווייג־אָבטיילונגען פון דער פעטערבורגער יודיש־ליטעראַרישער חברה, און וואו ניט וואו מאַכט זיך אַ שטאָדט, ווי גלופסק, למשל, אַ במה לפני עצמה און עפענט־אויף אַ זעלבשטענדיגע ליטעראַרישע געזעלשאַפט. מען קאָן מיינען, אַז די ליעבשאַפט צו אַ יודיש־ליטעראַרישען בוך איז שוין אַזוי איינגעפונדעוועט אין די הערצער פון די יעהופּעצער און טונעיאַדעווקער יודען, אַז עס בלייבט מעהר נישט איבעריג, ווי נור צו פערשטאַרקען די ליעבע דורך פעראייניגונגען און פערזאַמלונגען. אין דער אמת'ן אָבער זענען יודישע ליטעראַרישע ביכער נאָך אַלץ אַ סחורה פאַר דעם אָרימען האַלבגעבילדעטען פון פאָלק, אַ מענש, וואָס האָט די זכיה צו לייענען רוסיש, וועט זיך נאָך לאַנג בעקלערען, איידער ער וועט קויפען אַ יודיש בוך. און ווען ער וועט שוין יאָ איינהאַנדלען אַ פּריץ, אַ שלום־עליכם'ן, וועט ער אייך געבען צעהן תירוצים פאַר די „נאַרישקייט“, וואָס ער האָט געטהון: ערשטענס, האָט דער „בעריהמטער“ אַמפּיטעאַטראָוו געלויבט שלום־עליכם'ן אין הימעל אַריין, צווייטענס, איז פריץ שוין אַזוי בעקאַנט, אַז עס דרוקען איהם אפילו רוסישע פערלעגער, און דריטענס... מען דאַרף אַמאָל זעהן, מיט וואָס עס שמאַקעווען זיך אַזוי די ציוניסטען, א. א. וו., א. א. וו. דער מיטעלער געבילדעטער אינטעליגענט נעהמט זיך פאַר אַ יודיש בוך מיט אַ קרימעלע אויף די ליפען, מיט דעם הינטער־געדאַנק: וואָס קאָנען שוין איהם, דעם פיינשמעקער, זאָגען די יודישע ליטעראַטען, אַז ער איז שוין אָנגע-

לעזען ווי אַ פּויק אין טשעהאָוו'ן, טורגעניעוו'ן און ווערביצקאַ'ן. אַ מענש, וואָס שלינגט איין יעדע זאַך פון אַנדרייעוו'ן און קוקט זיך אָן אין טעאַטער אַ טיהאָנאָוואַ, אַ רישקאָוו'ן און אַזעלכע טייערע שטיק, ווי „דער גרויסער מענש" פון איקס-איפּסעלאָן א. ד. גל.—טאָ ווי קאָן שוין אַזאַ מענש געניסען אַ זשאַרגאָניש בוך? זיין געשמאַק איז שוין אַזוי איידעל, אַז ער איז שוין גאָרנישט מסוגל זיך „אַרונטערצולאָזען" אַביסעל. שלום-עליכם'ן לייענען — איז נאָך ווי עס איז. מען לאַכט ווענינגסטענס, אָבער די אַנדערע? אַ פּרץ'ן, אַנ'אַבּראַמאָוויטש'ן? בעסער וועט ער גרינדען אַ ליטעראַרישע געזעלשאַפט, כּדי ער זאָל אָהן מיה און מאַטערניש דערגעהן פון דעם דורכפּאָהרענדיגען לעקטאָר די ווערדע און די וויכטיגקייט פון אַ יודישען שרייבער.

אין אָבשאַצען די ווערדע פון אַ יודישען שרייבער דאַרף מען קאָנען. ס'איז היינט געוואָרען אַ מאָדע-זאַך צו קענען די זשאַרגאָנישע שרייבער, ווי אַמאָל די נאָרוועגישע. וועגען ש. אַש רעדט מען אפילו אין גויאישע הייזער און פּרץ הירשביין דרוקט זיך אין „שיפּאָווניק". אַ „געבילדעטער" מענש דאַרף קאָנען וועגען אַלץ ריידען. צום אומגליק אָבער זענען די זשאַרגאָניסטען אַזוי וועניג איבערזעצט אויף רוסיש. גראָד אַנ'אַבּראַמאָוויטש, אַ פּרץ, אַ שלום-עליכם, וואָס מען מאַכט פון זיי אַזאַ פּירוש („אַפילו אַש אַליין, וואָס איז שוין אָנגענומען ביי דער וועלט, זאָגט, אַז די דערמאָהנטע זענען גרעסער פאַר איהם"), ליעגען אין די ד' אַמות פון אַ יודישען מוכר ספרים און מען זעהט זיי קיינמאָל נישט אין אַ „קניזשני מאַגאַזין", היינט די שפּראַך זייערע!! דוכט זיך, זשאַרגאָן קענען אַלע יודען, סיי אַדוואָקאַטען, צאָהן-דאָקטוירים. סיי גלאַט אַזוי מענשען מיט „פּראַוואָזשיטעלסטוואָ". און פונדעסטוועגען ברעכט מען זיך די צייהן לייענענדיג אַ יודישען שרייבער. אַט נעהמט, למשל, פּרץ'ס אַ מעשה'לע „לא תחמוד". בעהיט מיך גאָט, אויב איך, דער טונעיאַדעוווקער אויגען-דאָקטאָר, פערשטעה דערפון אַ וואָרט.

און ס'ווערט געגרינדעט אַ יודישע ליטעראַרישע חברה, ה' דובנאָוו, דער יודישער היסטאָריקער, וועט שוין אַזוי גוט זיין שיקען אַ לעקטאָר. און מען וועט פערשפּאָרען לייענען אַ יודישען שרייבער. נאָר אַזוי ווי אַ יוד מיט אַ דיפּלאָם איז מחויב וועגען אַלץ צו האָבען

אַ „זעלבּשטענדיגע“ מיינונג, ווען אין די ליטעראַרישע חבֿרות, — ווען די צייט איז שטיל און עס זעהט זיך נישט קיין לעקטאָר פֿון פּעטערבּורג. — פֿאָרקומען פֿיינע וכּוחים וועגען העבּרעאיש און זשאַרגאָן; און צי איז רוסיש די שפּראַך, וואָס דאַרף אַריינגענומען ווערען אין אַ פּראָגראַם פֿון אַ יודישער חבֿרה, וואָס גיט זיך נור אָפּ מיט יודיש-נאַציאָנאַלע פֿראַגען; און צי זאָל מען שיקען צו דעם קולטור-קאָנגרעס אַ דעלעגאַט, צי אַ טעלעגראַם, א. א. וו., א. א. וו.

אָבּער קיינעם פֿון די „פֿיהרער“ אין די ליטעראַרישע חבֿרות וועט נישט איינפֿאַלען, אַז דער זשאַרגאָן איז אפֿשר נאָך אַ שווערערע שפּראַך, ווי עספּעראַנטאָ, און אַז עס שאַדט נישט אונזערע „אינטעליגענטען“, וואָס ריידען אויף אַלע לשונות אַ בּוך-שפּראַך — זיך אויסצולערנען לייענען מאַמע-לשון, לייענען און פֿערשטעהן.

ווי לייכט עס איז צו גרינדען אַ יודיש-ליטעראַרישע חבֿרה!

ווי שווער עס קומט אָן צו לייענען אַ יודיש בּוך!

XII

דאס פינטעלע יוד.

ביי אלע פעלקער, אויך ביי דער אינטעליגענץ, איז דער נאציאנאלער מזג פון א פאלק — א קלעקס; ביי אונז, הויפטזעכליך ביי די גע־בילדעטע — א פינטעלע. מעגען די אומות־העולם דאס אבלייקענען, מעגען זיי אויסטראכטען אויף אונז דעם בלבול, אז מיר שיידען זיך אב מיט אונזער מזג פון דייטשען, רוסען, ווי בוימאייל אויף וואסער. אונז ארט דאס קנאפ. מיר ווייסען, אז חוץ פינטעלעך ווערט איהר ביי אונז ווייניג וואס געפינען יודישקייט. א גאנץ יאהר לעבען מיר, ווי מרדכי בשעתו, אין חצר המלך, ריידען: אין פערסיען — פערסיש, אין רוסלאנד — רוסיש און אין דער שווייץ — חייבע־דייטש. נאר צייטענווייז, אמאל, אמאל שפרינגט ארויס ביי אונז דאס פינטעלע יוד. עס פערווילט זיך אמאל א שבת'דיגען לאקשען־קוגעל, א שיסעלע טשאלענט, א שטיקעלע פיש מיט זאפראן פערגעלט, אביסעלע פאנטאק צמוקים־ווין... יום־כפור־אווענד אין דער „פילהארמאניע“ ווילט זיך הערען א „כל נדרי“ פון מאקס ברוך, און זומער, ווען עס בעווייזט זיך אין די גארטענס א יודישע טרופע, ווילט זיך געניסען די שענע טעאטער־שטיק פון א לאטיינער, וואו סעם אדלער שפיעלט דעם קאמישען ישיבה־בחור.

מיר האבען, חלילה, נישט בדעה אומצומאכען אונזער קיך, אז זי זאל אונז קאנען שטענדיג פערזארגען מיט יודישע מאכלים, מיר בענוצען אויך נישט קיין פאנטאק אין די געוועהנליכע טעג פון אונזער לעבען. עס ווערט אונז קיינמאל ניט איינפאלען אין קאפ צו ווערען א זשעראנט פון א יודישען טעאטער, אום זיך צו סמאקעווען מיט סעם אדלער האטש איין מאל א וואך. די תאוה צו די אלע זאכען

איז נור אַ פּינטעלע, און אויף אונזערע ליפּען רוהט שוין אַן איראָנישער שמייכעל. ווען מיר נעהמען זיך מיט גאָפּעל צו דעם געלען בעה׳נ׳טען פיש. מיר לאַכען אַליין אָב פון די נאַרישע פּינטעלעך, וואָס קריכען אַריין אַמאָל אין דער נשמה, ווי קליינע שדים׳לעך. און אַזוי ווי אַ מענש איז בטבע צו זיך אַליין אַ גרויסער בעל-רחמים — איז ער זיך מוחל פאַר די נאַרישקייט, וואָס ער טהוט, און עסט מיט גרויס אַפּעטיט יודישע בעבעלעך מיט קליסקעלעך.

עס פּאַסירט אָבער אויך אַמאָל, ווען דער יודישער אינטעליגענט, דער דאָקטאָר, אָדער אַדוואָקאַט פערליערט דעם איראָנישען שמייכעל אויף זיינע ליפּען און נעהמט ערנסט פערטיידיגען די וויכטיגקייט פון דעם שד׳ל, וואָס האָט זיך בעזעצט אין זיין נשמה.

איטליכעס מאָל, ווען ער, אַלס גבאי, וויל פול מאַכען די קאַסע פון זיין אָרימער חברה — קויפט ער אָב מיט פערגניגען ביי דער יודישער טרופּע אַ טעאַטער-שטיק און צושיקט איבער גאַנץ שטאָדט די בילעטען.

דערביי ווייזט ער נישט-ווילענדיג אַרויס — אָדער זיין מורא׳דיגע אונוויסענהייט פון יודישען טעאַטער-רעפּערטואַר, אָדער זיין נידעריגען „יודישען" געשמאַק. דער איינענער אינטעליגענט, וואָס קוועלט אָן פון איבסען, אַנדרייעוו, הויפּטמאַן און אַנדערע גרויסע דראַמאַטורגען אין פרעמדע טעאַטערס, זיצט, מיט אַ ברייט צולאָזענעם שמייכעל אויפ׳ן פּנים, ביי דער פאָרשטעלונג פון אַ „יודעלע קלאַפּ", „חינקע פינקע" אָדער „דער אָרימער מיליאָנער". ער געניסט מיט התמדה שענע קופּלעטען פון ליעדעל: „וויל איך עסען, עסט מיין ווייב, וויל איך שלאָפען, שלאָפט מיין ווייב" א. א. וו. אָדער: „אַז מען גיט מיר — פּיק איך, וואָרום — לעולם תקח", און זשאַלעוועט נישט זיינע הענד אויף בראַוואָ-פּאַטשעריי.

נישט לאַנג בין איך געזעסען ביי אַ פאָרשטעלונג, וואָס איז געמאַכט געוואָרען פון „חברה מפיצי השכלה בישראל". די גבאים, וואָס לעבען אַ גאַנץ יאָהר מיט זייערע פּינטעלעך, האָבען אויסגעקליבען פאַר דעם אָווענד „דאָס פּינטעלע יוד". פון דעם גאַנצען יודישען רעפּערטואַר האָבען זיי קיין בעסער שטיק נישט געפונען. דאָס טעאַטער איז געווען פּאַק און פול פון אונזערע פּריווילעגירטע, וואָס פערשפּרייטען בילדונג אין פאָלק. און עס איז געווען שען צו

קוקען, ווי אונזערע בילדונגס-פערשפרייטער האָבען שטאַרק נחת גע-
קליבען פון דעם גרעבסטען באַלאַגאַן.

צייטענווייז האָב איך געטראַכט: שענע בילדונגס-פערשפרייטער, וואָס שטעהען אין געשמאַק נישט העכער פאַר א משרת ביי א קצב!

נאָר דערנאָך האָב איך זיך אַרומגעזעהן, אַז דאָ האָבען מיר צו טהון מיט דעם „פינטעלע יוד", וואָס איז נור א צופעליג אָנשיקעניש אין דער נשמה פון אונזערע פריווילעגירטע אינטעליגענטען; אַז דער איינענער יוד, וואָס האָט ערצויגען זיין גומען צו אונטערשיידען איין שאַמפּאַניער-מאַרקע פון דער צווייטער, האָט שטאַרק הנאה פון א מגושם׳דיגען טשאָלענט; אַז דער היינט-מאָדישער בילדונגס-פערשפרייטער ביי יודען פערמאָגט נור פון דער גאַנצער יודישקייט נור עטליכע פינטעלעך, און גראָדע אַזוינע, וואָס שטעלען איהם אַלס געבילדעטען מענשען אין איין הויך מיט דער פערגרעבטער מאַסע.

איך האָב זיך דערמאָהנט, אַז איך האָב נאָך כמעט קיין איין מאָל נישט געזעהן א שטיק אויפפיהרען לטובת א יודישער קולטור-חברה, וואו עס זאָלען נישט זיין עהנליכע קופּלעטען: „אַז מען גיט — פיק איך, וואָרום — לעולם תקח" — און איך האָב זיך ביסלעכווייז בערוהיגט.

נאָכמעהר, איך האָב זיך שפּעטער נאָך געגומען איינריידען, אַז פאַר אונזערע בילדונגס-פערשפרייטער איז גראָדע „דאָס פינטעלע יוד" דאָס בעסטע טעאַטער-שטיק, וואָס בעלייכט ווי מיט בענגאַלישען פייער זייער יודיש הארץ און געמיטה, חאָטש אין אומגעקעהרטען זין.

און זיך צוקוקענדיג צו דעם באַלאַגאַנעם שפּיעלען פון א יודישער פּראָווינץ-טרופּע האָט זיך מיר געדוכט, אַז עמיצער שטעקט אַרויס אונזערע בילדונגס-פערשפרייטער א צונג, א צונג פון אַלץ, וואָס האָט צו טהון מיט מענשען, וואָס פערמאָגען נור פינטעלעך, נישט די ברייטע פעסטע ליניען פון א מענשען מיט א כאַראַקטער, פון א פאָלק מיט א פעסטען קלאָרען פנים.

XIII

עקביה בן מהללאל.

אין די שעֶנע זומערדיגע טעג, ווען דאָס חדר־יונגעל רייסט זיך צו דער גאַס, צום טייך, — הייסט איהם דער מלמד זאָגען דעם פּרק, וואו ער בעקענט זיך מיט דעם מרה־שחורה'דיגען עקביה בן מהללאל ס קוק אויפ'ן לעבען:

—„פון וואַנען קומסטו? פון אַ... טראָפּען. און וואוהין געהסטו? קייען די שווארצע ערד"!

אַ שאָטען שוועבט אַריבער איבער דעם קלאָרען זומערדיגען טאָג. אָבער עס געדויערט נור אַ רגע, און באַלד איז דער שאָטען פערפלוינען: דער זומערדיגער טאָג האָט מנצח געווען דעם מעלאַנכאָלישען תנא.

אַנטקעגען וואָס זאָג איך דאָס? אַנטקעגען די פערביטערטע מעלאַנכאָליקער, וואָס קאָנען נישט זעהן, ווי אַ מענש נעהמט אַ טרונק וואַסער אין מויל, און דערביי איהם נישט אַ פרעג צו טהון: „פון וואַנען קומסטו? וואוהין געהסטו?" און ווען בעת מעשה הויבט דער דאָרשטיגער אָן זיך צו שטיקען אַ רגע — האָבען זיי, די פערביזטע, פערביטערטע מעלאַנכאָליקער, אַ שטילע הנאה דערפון.

עס זענען פאַראַן נעביך מענשען, וואָס קאָנען נישט זעהן ביי עמיצען אַ פרייע מינע, דעם גלאַנץ פון בטחון אין די אויגען, דעם אָפּטימיסטישען בעגייסטערטען שמייכעל אויף יונגע ליפּען. און בעשענקט האָט זיי דער בורא מיט אַ שטעכענדיג חוזק'ל, מיט דעם קליינעם שד'יל, וואָס מאַכט קאַליע דאָס ביער אין די פלאַשען און מאַכט זויער די מילך אין די קאַנען.

געפינט עמיצער אין אַ מיסט־קאַסטען אַ דימענט און דערפרעהט

ער זיך מיט דער מציאה,—הויבען זיי אָן צו דרשנ'ען בזה הלשון: „וואָס קאָן מען שוין הנאה האָבען פון אַ דימענט, וואָס האָט זיך געוואַלגערט צווישען אַ לעכערדיגען קאַלאָש און אַ צוריסענעם ווינדעל". דער מיסט-קאַסטען פערנעהמט מעהר אָרט אין זייער קראַנקער פאָרשטעלונג, ווי דער דימענט; דער לאָך פון קאַלאָש בלייבט שטאַרקער אין זייער זכרון, ווי דער גלאַנץ פונ'ם טייערסטען אידעלשטיין. און ווען זייערע ווערטער געהען פאַרביי פאַר'ן אויער ווי דאָס זשוזשען פון אַ זלידנע-פליעג — הויבען זיי אָן איינצושרעקען דעם גליקליכען געפינער מיט אַלערליי התראות: „געדענק, ברודער, אַז אין אַ מיסט-קאַסטען קלויבען זיך צונויף אַלערליי באַקטעריען און באַצילען, דו וועסט נאָך חאַפּען די שווינדזוכט, ווען דו וועסט זיך האָצקענען מיט דיין טייערער מציאה".

רעדט מען וועגען אַ נייער גרינדונג, וועגען אַ נייער כלל-אונטערנעהמונג, און דערפיהלען זיי, אַז די אַטמאָספערע איז אויף אַ ווייַלע וואַרימער געוואָרען — הויבען זיי אָן, די עקביה'ס, קעלטער צו מאַכען די התלהבות מיט דעם שענעם „פון וואַנען קומסטו? און וואוהין געהסטו?" דערמאָהנען כלל-ישראל, אַז עס איז נאָך כאַרהאַן ביי יודען עמיגראַנטען, און אַז די טערקיי האָט נאָך אַלץ אַ „רויט צעטיל" פאַר יודישע איינוואַנדערער, און אַז דער מענש נעהמט זיך פון אַ „טפה סרוחה", און מיט דער צייט וועט ער „קייען די ערד".

און טאָמער געפינט זיך אַ מענש, וואָס קלערט פון עפּיס אַ גרעסערער, ברייטערער נאַציאָנאַלער אַרבייט, געהען זיי שוין גאָר אַרויס פון די כלים.

„סטייטש! ווי „סמייעט" דאָס גאָר אַ פאָלק פון קבצנים צו קלערען און טראַכטען וועגען עפּיס אַנדערש, חוץ אַלטע הויזען און צוריסענע מאַרינאַרקעס, בעת „פינף מיליאָן יודען לעבען אין דחקות". און גלאַט גערעדט „פון וואַנען קומסטו? און וואוהין געהסטו?"

נאָר מען דאַרף נישט מיינען, אַז די פינסטערע עקביה'ס פערברייינגען זייער טאָג אין הוילע קלעמעניש.

עס טרעפט אַמאָל, אַז איין עקביה בעגעגענט אַ צווייטען שפּאַצירענדיג אין „זאַקסישען", און דעמאָלט הויבען זיי אָן איינער פאַר'ן

אַנדערען אויסצוגיסען זייער גאַל אויפ'ן לעבען, אויף די וועלט, אויף די נפשות אין הויזען און אין די איינגע שמאָלע קליידלעך.

און איינמאָל האָב איך אונטערגעהערט אַזאַ שמועס:

„שווער צו לעבען, עקביה־לעבען, איך האָב היינט געלייענט, אַז אויף איטליכען שפּילקע־קעפּעל געפינען זיך טויזענדער באַקטעריען; אין יעדען גלאָז־וואַסער שווימען אַרום מיליאַרדען חיה'לעך. און נעכטען האָט זיך איינער פערסמ'ט מיט אַ קאָלבאַסע, וואָס ער האָט געקויפט אין אַ גרוים וואורשט־געשעפט. אונזער לעבען איז אין הוילע סכנות. ווער ווייסט, צי אויף דער באַנק, וואָס מיר זיצען איצט, איז נישט געזעסען פריהער אַ סוחאָטניק".

און דער צווייטער עקביה האָט דערויף געענטפערט מיט אַ זיפץ, אין וועלכען עס האָט זיך געהערט אַ נחת־רוח:

„און ווען מען בעקלערט, מיין פריינד, אַז אין דער אמת'ן שטעהען מיר אַ מינוט נישט אויף איין אָרט — ווייל די ערד דרעהט זיך תמיד אַרום עקוואַטאָר און אַרום דער זון — ווערט מען גאָר מבולבל. און, ווי איך האָב היינט געלייענט, זענען מיר אויף אַ רגע נישט זיכער פון אַנ'ערד־ציטערניש; דער קאָמעט, וואָס איז פאַר־אַ־יאָהרען דורך, האָט אָנגעמאַכט אַ חורבן. מיר וועלען נאָך דערלעבען, אַז קאָפּערניקוס'עס דענקמאָל אין וואַרשא וועט נאָך אַמאָל ליעגען מיט דעם... אַרויף... אַ גרויסער מענש געווען קאָפּערניקוס"! — האָט ער פערענדיגט מיט אַ פערקלערטען געשמאַקען זיפץ.

ביי דעם געלעהרטען שמועס האָבען זיי זיך אָנגעלאָדעוועט מיט אַ פּאָר טויזן התראות פאַר'ן פּשוט'ן עולם, וואָס לעבט, ווי גאָט האָט געבאָטען, אָהן שום פּחד. און אַרויסגעהענדיג פון „זאַקסישען", זענען זיך די עקביה'ס פרעהליך אַוועק שרעקען שוואַנגערע ווייבער און קינדער אין די וויעגען מיט נייע התראות, מיט אַ רייסטער פון נייע סכנות.

XIV

דער פובליציסט פון א קעז-בלעטעל.

שיימע פליימאַן האָט פון אַלע מלאכות גראָד אויסגעקליבען די פען-אַרבייט. פאַרוואָס? — האָט ער אַליין גוט געוואוסט. נאָר טיעף אין האַרצען האָט ער געפיהלט, אַז אַנ'איינגעטונקטע פען איז גאָט די נשמה שולדיג: וואָס מען וויל, מאַכט מען מיט איהר. נאָר מען דאַרף חלילה ניט מיינען, אַז פליימאַן איז באַלד געוואָרען אַ שרייבער ביי יודען. איידער דער אויבערשטער האָט איהם מזכה געווען מיט אַ קעז-בלעטעל „עסט געזונטערהייט" אין אַ גרויסער שטאָדט, און דאָרטען האָט ער פערנומען דעם בכבוד'יגען אָרט פון ערשטען פובליציסט, — איז ער נעבעך געווען, ווי אַלע יודען, אַ גרויסער נע-ונד'ניק. די מעקלעריי און די סוחר'עריי האָבען איהם ניט דערלאָזען זיך צו נעהמען אָפטער פאַר דער פען. אַנ'אויסנאַהם זענען נאָר געווען די געבענשטע זומער-טעג, ווען אין באַזעל האָט זיך צוזאַמענגעקליבען אַ ציוניסטען-קאָנגרעס. דעמאָלט, ווען יודישע צייטונגען ברענען ווי אויף פייער — און צאָהלען מזומנים פאַר אַ קאָרעספאָנדענץ פון באַזעל — פלעגט שיימע פליימאַן אַוועקוואַרפען אַלע זיינע געשעפטען און ווערען אַ קאָרעספאָנדענט פאַר צעהן יודישע צייטונגען. דער מסחר מיט די קאָרעספאָנדענצען האָט אמת געגעבען אַ גרעסערען ריוח, ווי יודישע מעקלעריי,—אָבער צום אומגליק איז דאָס נור געווען אַ סעזאָנאַרטיקעל, וואָס געהט נור אַ פּאָר וואָכען אין יאָהר, — און שיימע פליימאַן פלעגט ווייטער פערשווינדען פון די אויגען פונ'ם יודישען לעזער אויף אַ גאַנץ יאָהר, ווי אַנ'אתרוג נאָך סוכות.

ביז דאָס יודישע קעז־בלעטעל „עסט־געזונטערהייט" האָט איהם איינגעלאַדען צו ווערען זיין „פּרימאַדאָנע", דאָס הייסט, זיין ערשטער פּובליציסט. און שיימע פליימאַן האָט אַוועקגעוואָרפען מעקלעריי און אַנדערע יודישע פערשאָלטענע עסקים — און געוואָרען אַ שרייבער ביי יודען, אַ שרייבער, וואָס בלאָזט זיין קוהישען פּובליציסטישען שופר ניט נור אלול־צייט, נאָר אַ גאַנץ יאָהר.

די ערשטע צייט האָבען איהם גוטע תּמ'עוואַטע פריינד און מחותּנים אָבגעראַטהען זיך צו נעהמען צו אַזאַ שווערער פּרנסה. עס שטרענגט אָן דאָס האַרץ, האָבען זיי איהם גע'טענה'ט, און דו ווייסט דאָך, שיימע, אַז נאָך דיין געלענק־רעמאַטיזם איז ביי דיר איבערגעבליבען אַ סירכא אויפ'ן האַרצען... ווען אָבער שיימע פליימאַן האָט זיי ערקלערט, אַז שרייבען שרייבט מען מיט דער פּען, ניט מיט'ן האַרצען, אַז בשעת דער שרייבערריי איז ער קאַלט, ווי אַ גרינער פראָש, האָבען זיך זיינע מחותּנים און גוטע פריינד בערוהיגט.

און שיימע פליימאַנ'ס פּען האָט אָנגעהויבען פאָהרען איבער אַ געקעסטעלטען בלאַט פּאַפּיער. ווילט איהר אַ קריטיק פון טעריטאָריאַליזם — אדרבה! זאָל מען אפשר קריטיקירען אַ ביסעל. גאָר גאָר אַ קאַפּעלע דעם ציוניזם — די פּען פאָלגט. און אפשר ווילט איהר, איך זאָל אויסשטעלען אַ פייג אין קעשענע דער דומע -- מיט דעם גרעסטען פערגניגען! גרויס איז אָבער פליימאַן געוואָרען ביים רעדאַקטאָר פון „עסט־געזונטערהייט" אין דעם טאָג, ווען ער האָט בעקלאָגט מיט זיין פּובליציסטישער פּען דעם טויט פון אַ בעריהמטען יודישען טהוער און בעזונגען דעם „תּנאים" פון אַ יונג פריילין, וואָס געהערט צום גרעסטען יודישען יחוס, וויל איהר פאָטער האָט מיט פלאַמענדיגע אותיות איינגעשריבען זיין נאָמען אין דער יודישער היסטאָריע.

וועגען ערשטענס טויט האָט זיין פּען פלינק געשריעבען:

„דאָס האַרץ איז צעשניטען אויף שטיקער, די נשמה וויינט אינעווייניג אין איהר ווינקעלע, אַ מורא'דיגער צער האָט אַרומגעכאַפּט דעם גאַנצען „איך" און דריקט איהם מיט פייערדיגע קלאַמערען,

וועלכע קלעמען און ,שרפה'נען דאָס לעבעדיגע פלייש אויפ'ן לייב.

אַצונד איז דער מלאך אין מענשליכען געשטאַלט פון אונז אָפּ־געטהון געוואָרען. פּוסט און אונהיימליך איז אונזער וועלטעל גע־וואָרען; פינסטער און וויסט זעהט עס אַצונד אויס דאָרטען, ווייל די זונען־שטראַהלען פון זיין עדעלער נשמה וואַרימען עס ניט און בעלייכטען עס ניט מעהר...

„ווּעה איז צו אונז—אונזער זון איז מעהר ניטאָ צווישען אונז!" באַלד דערויף האָט ער גיך אַ ביס געטהון אין אַ ווייניגען עפּעל און מיט אַ פולען מויל האָט ער אַ קאָמאַנדע געגעבען צו דער פען: שרייב איצט עפּיס אַ פרעהליכס! און די פען האָט אָנגעהויבען: „קוש מיך מיט די קושען פון דיינע ליפּען, דען דיין פריינד־שאַפט איז מיר טייערער, ווי אַ בעסאַראַבער ווימאַראָזעק". אונ־זער גרויסען העלדענס עלטסטע טאָכטער איז מיט מזל אַ כלה געוואָרען! הימעל און ערד צעקושט זיך, און דו, טייערער היסטאָרישער טאַטע אין קבר, מאַך אַ רקוד'ל, ווי אַ מאָל ר' נחמן ברעסלאַווער. לעזערינען פון „עסט־געזונטערהייט"! פלעכט קרענץ פאַר דער יונגער, דער עדעלער, דער פיינער, דער היסטאָרישער כלה. דען אויך אין דער גרעסטער שמחה טאָרען מיר ניט פער־געסען, אַז מיר זענען אַ היסטאָריש פאָלק, וואָס וויינט „פּעריאָ־מערט, פערקלאָגט".

כלה, כלה וויין, דו געהסט צו דער חופה אַליין. אָבער מען טאָר ניט וויינען, וואָרום אייביג טראָגען מיר אויף די ליפּען די ווער־טער: „ובא לציון גואל ונאמר אמן!"

די געניטקייט פון פליימאַנ'ס פען האָט שטאַרק אויסגענומען ביים רעדאַקטאָר פון „עסט־געזונטערהייט". „וואָס די לייט פון דער פען קאָנען" — האָט ער אַ גאַנצען טאָג זיך ניט געקאָנט אָבוואונדערן. „דאַכט זיך, אָט איז זיין הארץ צעשניטען אויף שטיקער, און אָט געהט ער שוין אַ טענצעל און שיט מיט פסוקים, ווי אַ לעבער־דיגער זאַק מיט אַרבעס...

און שיימע פליימאַן איז פון דעם טאָג געוואָרען שוין אַזוי פעסט אין זיין מעמד, אַז דער רעדאַקטאָר פון „עסט־געזונטערהייט" האָט אָהן איהם קיין פינגער אין קאַלט וואַסער ניט אַריינגעטהון.

XV

ביים ברעג פון ים.

מאַנכע פעלקער האָבען ליעב די הויכע בערג. זיי חלומ'ן פון די שנעעבעדעקטע שפיצען. פון דער באַלזאַם-לופט אין דער ריינער הויכקייט. פון דעם קאַלטען קריסטאָל-ריינעם ווינדטעל אויף די הויכע פעלזען. מיר, יודען, חלומ'ן אָבער פון ים.

די געוואַלטיגע ברייטקייט, די אייביגע בעוועגונג, דאָס אייביגע רוישען פון דעם ענדלאָזען וואַסערטעפּיך, וואָס וואַרפט זיך און שליידערט זיך, אַקוראַט ווי אַ שטאַרקע האַנד וואָלט אידם ביי די ברעגעס געשאָקעלט, די טויזענד פאַרבען, וואָס בעשיינען זיין בלוי-גרויען רוקען, די ווייסע קאַמען, וואָס צעגיסען זיך ווי גריין-גרויע לאָקען איף אַ יונגען געזיכט — אַלץ, וואָס האָט אַ שייכות צום ים, ציהט-צו דאָס יודישע האַרץ.

ניט צופעליג זענען אונזערע גרויסע יודישע פּאָעטען די דיכטער פון דעם ים, וועלכען שוין דער „תהלים“ בעזינגט. די בעסטע ליעדער, וואָס האָט געשריבען יהודה הלוי, זענען געוועזען זיינע ים-ליעדער. און היינריך היינע'ס מעער-ליעדער זענען די שענסטע פערלען פון זיין פּאָעטישען גייסט.

צוזאַמען מיט היינע'ן מעג זאָגען דער פיינפיהלענדער יוד:

„מיין הערץ גלייכט גאַנץ דעם מעערע,
האָט שטורם, עבבע און פלוטה“.

דער יוד, וואָס האָט קיינמאָל זיך נישט געשטעלט מיט אַ פעסטען פוס איף עפּיס אַ לאַנד; וואָס האָט אפשר צוזאַמען מיט קאָלומבוס'ן געשריען „לאַנד, לאַנד!“ אין דעם טאָג, ווען דאָס היסטאָרישע שיף

האָט דערזעהן פאַר זיך אַ פעסטען, האַרטען ברעג; וואָס האָט אָבער זיך אין קיין לאַנד ניט איינגעוואָרצעלט, — פיהלט, אַז דער ים, וואָס מענשען האָבען נאָך דערוויל ניט אַרומגעשטעלט מיט צוימען און גרעניצען, איז איהם אַ סך נעהנטער ווי די יבשה. דער יוד, וואָס איז אין יעדער מערבה נאָך אַלץ אַ לופט־מענש, האָט אַ גרעסערע קרובה'שאַפט מיט דעם ים, וואו די ווינדטען בלאָזען פריי און פראַנק, ווילד און שטורמיש.

ווען מען רייסט אַרויס אַ גרעזעל מיט די וואָרצלען, ווערט דאָס אַ הוזק ביי יעדען פערשייטען ווינדטעל. אַרויף און אַראָב פליהט דאָס צאַרטע פלענצעל. אַמאָל דערנעהנטערט עס זיך צו דעם, וואָס גרעזעלעך רופען דאָס „הימעל", אַמאָל פאַלט עס אַריין אין דעם שמוציגסטען רינשטאָק. אַלץ, וואָס ס'איז אָהן וואָרצלען, האָט „שטורם, עבבע און פלוטה", לעבט דורך די צייטען פון אַנ'אויפגעקומענעם און פון אַ יורד, וואַרפט זיך אַרום אַהין און אַהער, ווי די וואַסער־ברייטקייט פון ים.

און ווער ווייס, אפשר איז דער ים אויך אַזאַ מין גרעזעלע ביי גאָט, פאַר וועמען „טויזענד יאָהר זענען ניט מעהר ווי איין טאָג" — אויך אַזאַ אויסגעפליקט בלימעלע, וואָס וואַרפט זיך אַרום צווישען די ברעגעס, ווי אַ טעפיך, וואָס עס קלאַפט אויס דאָס דיענסטמיידעל, ווי אַ פערוועלקט בלעטעל, וואָס ווערט געשליידערט פון יעדען ווינד?

ווי גרויס דער ים זאָל ניט זיין, ביי גאָט איז ער אַזאַ שפילכעל, ווי דאָס יודישע פאָלק, וואָס געפינט נאָך אַלץ קיין מנוחה ניט, און וואָס גיט אַרויס פון זיך פאָעטען, וואָס זינגען:

מיין הערץ גלייכט דעם מעערע,
האָט שטורם, עבבע און פלוטה.

XVI

אין די שטילע צימערן.

א...ון ווען אלע זענען זיך צופאהרען אויף די דאטשעס, האט מען איהם, דעם מאן, דעם ברויט־געבער, איבערגעלאזען אליין אין די שטילע צימערן. קומט ער ביי־נאכט, נאך א טאג ארבייט און מיה, דוכט זיך איהם אויס אין דער ארומיגער שטילקייט, אז איהם האט מען איבערגעלאזען דא אלס פקדון. און מאנכמאל דוכט זיך איהם, אז ער איז גאר א נאכט־שומר געווארען אויף די עלטערע יאהרען...

די ווייכע שטוהלען זענען פערהאנגען מיט ברודיגע ציכען, די בילדער אויף די וואנד זענען פערצויגען מיט פאפיראסען־פאפיער אדער טולענע שלייערס; אלץ, וואס קאן איינזויגען שטויב אדער ווערען אבגעבלאקירט פון דער זון, האט מען ארויסגענומען פון די חדרים און זיי פערשפארט אויף א גאנץ זומער אין פינס־טערן קאמער׳ל.

ער שפאצירט דורך די האלב־אויסגעליידיגטע חדרים, ווי אין א פרעמדער דירה, און קוקט מיט א צעוועהטאגט הארץ אויף די פערהאנגענע בלינדע בילדער. נאך ווייניג, וואס מען האט פון איהם צוגענומען דאס ווייב און קינד, נאך ווייניג, וואס מען האט אויף א ווייל צוריסען דאס שנירעל, אויף וועלכען עס זענען אנגעקרעלט זיינע טעגליכע געוואוהנהייטען, — מען פערדעקט פ׳ן זיין אויג אלץ, וואס קאן דערפרישען זיין בליק, וואס קאן ארויסרופען אין איהם אן׳אנגענעהמע ערינערונג.

מאנכמאל ווערט זיין הארץ אנגעצונדען פון כעס. די, וואס אר־בייטען אם ווייניגסטען, רוהען מעהר פאר אלע, רוהען מיט א

זיכּערן, פֿעסטען געוויסען, אַז די רוה האָבּען זיי כּשר פֿער־
דיענט. קליינע קינדער, וואָס זייער גאַנצער טאָג געהט אַוועק
אין שפּיעלען זיך, ליגען איצט אויף די גרינע לאָנקעס, אין
וואַלד אונטער געדיכטע בּוימער, בּיי די בּרעגעס פֿון טייך, וואו
עס וועהט אַזאַ מחיה'דיג ווינדטעל. יונגע פֿרויען, וואָס אַ האַלבּ
לעבּען פֿערגעהט זיי בּיי דער שניידערקע און מאָדיסטקע, ליגען
איצט אין שעֶנע פּאָזעס אָנגעלעהנט אין די זומעל־זעסלען
און געניסען די זיסע צייט פֿון דעם זומער צוזאַמען מיט זיי־
נע ליעבּע חלומות. און ער, וואָס האָט אַ רגע קיין מנוחה נישט,
וואָס שלאָפֿט נישט קיין נעכט פֿון דאגות און צומאַטערט זיי־
נע נערווען פֿון פֿריה בּיז אָוועגד, — שפּאַצירט איצט אַרום
אין ליידיגע צימערן, וואָס האָבּען אויף מאַנאַטען לאַנג פֿערלאָ־
רען דעם אַלטען, בּערוהיגענדען אָנבּליק.

נאָר דער כּעס פֿערבּרענט גיך ווי אַ שטרויעלע און ער ווערט
פּלוצלונג אַ האַלבּער פֿילאָזאָף. נישט אומזיסט האָבּען קינדער און
פֿרויען שוין אַזאַ מזל. מען האָט זיי ליעבּ, און דאָס, וואָס
מען האָט ליעבּ, וואָלט מען אייבּיג וועלען זעהן אַזוי שעֶן און יונג,
ווי אין דעם טאָג, ווען די ליעבּע האָט אויפֿגעשפּראָצט אין האַרצען.
דער מאַן, וואָס שטעהט נישט אויף איין אָרט, וואָס פֿיהלט זיך
נור גוט, ווען ער איז אין אַנ'אייבּיגער בּעוועגונג, וואָס שטויסט
און ווערט געשטויסען, האָט שוין אַזאַ טבע, אַז ער וויל, אַז
דאָס קינד און די פֿרוי זאָלען בּלייבּען אין זיינע בּליקען און
אין זיין האַרצען אייבּיג דיזעלבּע, די אייבּיג נישט פֿערענדער־
ליכסטע.

זיי זענען פֿאַר איהם, דעם שיפֿער אויפ'ן ים, ווי דער לייכט־
טורם, וואָס ריהרט זיך נישט פֿון אָרט, און לייכט שטענדיג
מיט דיזעלבּע ליכטיגע שטראַהלען.

און ווען אין האַרצען פֿון האַלבּען פֿילאָזאָף שטראָמט אַריין
אַ וועל פֿון וואַרימער גוטסקייט, קוקט ער אויף די ליידיגע, נאַ־
קעטע צימערן מיט אַ זיס־אומעטיגען בּליק און טראַכט: אַזוי
האָט שוין גאָט די נאַטור איינגעריכטעט, אַז אַ מענש קאָן נישט

אײך בעגליקען, נאָר אַ צװײטען. דער מענש איז אַזױ בּעשאַפֿען, דאָס ער קאָן גליק פֿערטראָגען, קאָן דאָס אָבער נישט אָנ־נעהמען מיט די הענד. צו אַלץ האָבּען מיר הענד, נאָר נישט צו דער נעטין פֿאָרטונאַ. אַ צװײטער מוז אונז געבּען די גאָל־דענע מתּנות, װאָס פֿאַלט פֿון איהר שױס.

און ער פֿרעהט זיך, װאָס ער, דער פקדון, דער שומר פֿון די לײדיגע צימערן, האָט, גאָט צו דאַנקען, די האַנד, װאָס איז בױטיג אַ צװײטען אױף אַ װײלע גליקליך צו מאַכען.

XVII

אונטער'ן סכך-בוים.

ער ליגט איצט א גאנצען טאג אונטער'ן סכך-בוים, וואס האט אויסגעשטרעקט זיינע צווייגען, ווי א מנורה, זיינע רעהרען, און הילט-איין אין שאטענס זיין מאטען קערפער, מאט פון דער גרויסער היץ. אין קאפ קריכען די געדאנקען, ווי די רעדער פון א וואגען אין געדיכטען זאמד, ווי דאס בלוט אין די אויפגעדראלענע בלאהע אדערן, ווי די ווערעמלעך אויף דעם אויסגעטריקענטען בלאט: פאר זיינע אויגען בעוועגט זיך פויל דער פאס פון טייך, וואס שפיגעלט אב פוכיגע ווייסע וואלקענס, א בלאהען הימעל און א בארגיגען גרינעם ברעג. א ווארימע שטילקייט נעהמט ארום דעם גאנצען שטח. די שפיציגע הייסע שטראהלען האבען פעריאגט פון דער יבשה אלץ, וואס לעבט און קריכט, פעריאגט אין די נעסטען, אין די גריבער און אין די לעכער, אקוראט, ווי איהם אונטער'ן געדיכטען שאטען פון בוים.

די קריכענדיגע געדאנקען קומען אלץ נעהנטער און נעהנטער. באלד וועלען זיי שוין אריין אין דעם פאלאץ, וואס דער מענש רופט דאס אן כח הדמיון, הכרה און דעסגלייכען. עס טרעטען פאר איהם ארויס אלץ קלארער און קלארער די טעמפלען פון אנ'אינדישער שטאדט, די בודיסטישע הייליגטימער, וועלכע דרעמלען אין דער שטילקייט פון א פאלמען-וואלד. און ער דערזעהט דעם „בן מלך" פון ר' יהודה הלוי, גויטאמא, בודא, וועלכער קוקט מיט פערשטיינערטע, קאלטע גלייכגילטיגע אויגען אויף אלץ אין דער וועלט.

ער טראַכט: נאָר די גרויסע טראָפּישע היצען האָבען געקאָנט אָנפילען אַ מענשענ׳ס האַרץ מיט אַזאַ מורא׳דיגער גלייכגילטיגקייט. אונטער דעם פייער פ׳ון אַנ׳אינדישער זון ווערט צושמאָלצען דער „איך“ פון אַ מענשען, ווי אַ צינערנער קנאָפּ אין אויווען. די גאַנצע נאַטור אַרום האָט נור איין רצון: וואָס גיכער נעלם צו ווערען און צוגעהן אין דעם אֵין-סוף, ווי אַ רויך פון אַ קוימען. דער בודיסטישער געדאַנק, אַז איטליכער מענש מוז שטרעבען צו „נירוואַנאַ“, ד. ה. — נעלם צו ווערען נישט נור אויף דער וועלט, נאָר אויך אין אַלע אַנדערע וועלטען—האָט נור געקאָנט געבאָרען ווערען אין אַ לאַנד, וואו דער קערפּער צורינט פאַר היץ, וואו די בוימער וואַרפען זומער-צייט אַראָפּ זייערע בלעטער, ווי ביי אונז ווינטער-צייט, וואו שלאַנגען און עקדעשען אַנטלויפען פון דער פלאַקערנדיגער זון אין די טיעפסטע בעהעלטענישען פון אַלערליי זומפען; בעת איטליכער פיהלט, אַז דער גוף איז אַנ׳איבעריגע משא, און נישט נור דער גוף, נאָר אויך די נשמה, וואָס פערליערט איהר בויגיגקייט, איהרע לייכטע פליגעל, ווערט שווער און קריכענדיג כמעט ווי אַ גשמיות׳דיגער חומר.

אויף דער פראָסט, די אייזיגע קעלט שמיעדט-צו די גליעדער פון אַ מענשען און גיט איהם צו פיהלען די שווערקייט, די משא פון גוף. אָבער אינאיינעם מיט דער משא שלעפּט זיך נאָך צוערשט דער וועהטאָג און שפּעטער, אַ ווילע פאַר דעם טויט, קומט אויף איהם אַרויף אַזאַ וואַרימקייט, וואָס וויעגט-איין זיין נשמה מיט די בעסטע חלומות.

די היץ אָבער צוגיסט זיך אין די גליעדער אָהן אַ שום שטאַרקען געפיהל. סיי דער וועהטאָג, ווי די פיעבערהאַפטע פאַנטאַזיע, וועקען נישט אויף די דינע פעדים פון אַ לעבען, וואָס האַלט ביים גוסס׳ן. אַלץ ווערט כלה, אַלץ ווערט עפּיס ווי נעלם און עס בלייבט נור איין געפיהל, אַז דאָס נעלם-ווערען זאָל שוין זיין אינגאַנצען, זאָל שוין זיין ווי דער גראָבען אויפ׳ן ים, וואָס אַ שיף האָט איהם אויסגעשניטען און וואָס די קומענדיגע וועלען פערגיסען איהם און לאָזען פ׳ון איהם קיין זכר נישט.

... און ער טראַכט מיט אַ פוילען געדאַנק ווייטער:

דער גרויסער בורא, וואָס האָט פערקערפּערט אין זיך אַלע ליידען

און פּיין פֿון די לעבעדיגע בעשעפֿעניש֞ען אין זיין לאַנד, האָט אויך געפֿיהלט מיט אַ געניאַלען האַרצען די פּיין פֿון אַ מענשען, וואָס ווערט לעבעדיגערהייד צוגאָסען פֿון היץ, ווי אַ צינערנער קנאָפּ. אין זיין רעליגיאָנס־פֿילאָזאָפֿיע ריידען אויפֿ׳ן קול די טראָפּישע היצען פֿון אַ לאַנד, וואָס איז געוואָרען אַ גרויסער שמעלץ־קעסעל, אַ וואונדערליכע כּלי, וואָס צושמעלצט אויך די טייערסטע חפֿצים אין אַ געדיכטער פֿליסיגער מאַסע. דאָס רעדט דער אויסגעמאַטערטער הינדו, אויסגעמאַטערט פֿון היץ, און וואָס האָט נור איין געדאַנק — וואָס גיכער צורונען און נעלם צו ווערען. און עס דוכט זיך איהם, אַז נור איצט, ליעגענדיג אַ פֿער׳חלש׳טער אונטער׳ן סכך־בּוים, האָט ער דערטאַפּט דעם טיעפֿערן זין פֿון אַ בּודיסטישער פֿילאָזאָפֿיע...

... ווי נור ער איז אָבער אַרויס פֿון אונטער׳ן בּוים, און איז אַריין אין דער זון פֿון אַ וואַרשויער הייסען טאָג, — האָט ער שוין פֿערגעסען אָן דעם „נייעם געדאַנק״ זיינעם, און עס איז איבעריג געבליבען בּיי איהם נור איין געפֿיהל, איין רצון — וואָס גיכער נעלם צו ווערען, נעלם צו ווערען, ווי אַ צינערנער קנאָפּ אין טעפּעל פֿון אַ חדר־יונגעל, וואָס שמעלצט אויס אַ דריידעל אויף חנוכּה.

XVIII

אנ'אלטער הענגלייכטער.

(די ימים-נוראים-טעג אין בערלין).

איהר געהט דורך די קאלעדיגע גאסען, פריעדריך-שטראסע, לייפציגער-און קעניגשטר., און טרעפט אויף איטליכען טריט בלינדע שויבען און פערמאכטע טהירען. נעבען דער בערזע, אין בערזען-קאפע זעהט איהר בלאנדזשען א פאר לעדיגגעהער. דער פלאץ, וואס איז שטענדיג געפאקט מיט אלערליי בערזען-טיפען, איז ווי אויסגעלעדיגט. דערפאר איז אין גרויסען און קליינעם טיער-גארטען קיין באנק ניט פריי. אויסגעפוצטע יודישע דאמען שפאצירען ארום מיט דעם יום-טוב'דיג געקליידטען מאן אין די אלעען. הינטער זיי שלעפט זיך נאך די „שפרעוואלדער" באנע מיט דעם נאציאנאלען „קאפפוץ" און די ברייטע אנגעקראכמעלטע אונטעררעק, וואס פיהרט ביים האנד „יונג-איזראעל". דאס האט מען געבראכט צו פיהרען טאטע-מאמען די יונגוואַרג, גראד אין דער צייט, ווען מיעד ווערענדיג פון לאנגען דאוונען-הערען, האבען זיך די עלטערען געלאזען געהן אין די גרינע אלעען. א פאר הונדערט טויזענד „דייטשע בירגער יודישען גלויבענס" האט פלוצלינג פערוואלט זיך דאוונען, און אזוי ווי עס קלעקען ניט קיין סינאגאגען פאר אזא מחנה יודען, האט מען פאר די ימים-נוראים-טעג אפגעדונגען אלע גרעסערע זאלען אין פערשיעדענע טיילען פון בערלין. פון דער פילהארמאניע, וואו ניקיש בעווייזט זיך אלע ווינטער מיט זיין דיריזשער-שטאק, ביז דעם „פעענפאלאסט", וואו בעבעל רעדט אפט פאר 5—6 טויזענד ארבייטער, און וואו א גאנץ יאהר הויבען די פיסלעך מיטעלמעסיגע

שאַנסאָנעטינס און טאַנצען „קעק-וואָק" פּעך-שוואַרצע נעגערס; פֿון „אונטער-די-לינדען-טעאַטער", וואו יונגע טאַלענטען ווייזען זייער דעקאַדענטישע השגה ביים שפּילען פֿון די נייעסטע מעטערלינקס און אַנדרעיעווס פּיעסעס, ביז דעם „הערענפֿעלד-טעאַטער", וואו די צוויי ברידער הערענפֿעלד שפּילען טאָג-טעגליך זייערע יודיש-דייטשע פּאַרסען „ענדליך אַליין", „קלאַבעריאַש", „פֿרוי ראָזאַ טורטעלטויב ביים האָפּבאַל" א. א. וו., — אומעטום האָבען יודען פֿערשפּרייט זייערע נעצען פֿון פֿרומקייט און יודישקייט. אַלע די דאָזיגע זאַלען האָבען זיי מיט אַמאָל פֿערוואַנדעלט אין אַ מקום-קדוש, מיט אַן אָרון-קודש, אַ בימה פֿאַר'ן פּרעדיגער און אַ מזרח-וואַנד פֿאַר'ן בעל-תּפֿילה.

אין די לאָזשעס פֿון די פֿערשיעדענע „וואַריעטע-טעאַטערס" זיצען איצט יודישע צניעות מיט אַ הוט "dernier cri" אויף די קונציג פֿריזירטע פּנימ'לעך. דער פּאַרטער האָט הויך די שטוהלען נאָך שטענדערס צווישען, און איבער די פּרעק פֿון די דאַמען ציהט זיך אַ ברייטער זילבערגרויער באַנד, אַ זכר פֿון אַ טלית'ל.

די סצענע, וואו אַ לאָנאַ באַריסאָן האָט געוואונקען מיט איהרע שטרוי-דינע פּיסלעך, האָט איצט פֿערנומען דער אָרון-קודש, דער שטוהל און טישעל פֿונ'ם יונגען פּרעדיגער, וואָס וועט אין די העכסט קריטישע מאָמענטען, למשל, פֿאַר „ונתנה תוקף", אָדער נאָך „כל-נדרי" האַלטען זיין דרשה און זיך „רעדליך" בעמיהען נאָכצימאַכען דערביי די בעוועגונגען און דעם פּאַסטאָר-טאָן פֿון אָבער-ראַבינער ד"ר מאַיבוים.

אַ פּאָר הונדערט טויזענד יודען האָבען מיט אַמאָל בעקומען אַ יצר-הרע צו אַ ראַבינער אַ פּרעדיגער. ווי גרויס עס זאָל ניט זיין דאָס ראַבינער-סעמינאַריום אין בערלין, אַלץ איז זי ניט אימשטאַנד צו פֿערזאָרגען כלל-בערלין מיט פֿאַרטיגע פּרעדיגער. און מען מוז שוין פֿאַר ליעב נעהמען מיט סעמינאַריסטען-קאַנדידאַטען, מיט ניט-געענדיגטע שילער פֿון דער ראַבינער-שול, ביי וועמען עס האָט נאָך ניט אָנגעהויבען צו שפּראָצען דאָס בערדעל. און אין די ראש-השנה טעג קאָן מען זעהן, ווי נעבען דעם שאָטען פֿון לאָנאַ באַריסאָן שטעהט און דאַוונט אַן'עמבריאָלאָגישער ראַבינערעל און זוכט, מיט שווייס אויפ'ן שטערן, איינצו'הזר'ן זיך די קומענדיגע רעדע.

ער טאָג איז פאַר איהם אַנ'אמת'ער יום-הדין, און קיינער פיהלט ניט אַזוי די ערנסטקייט זיינע, ווי דער אָרעמער ראַבינער-שילער; אויף די שטוהלען אין פאַרטער, וואו מען האָט נאָך אייערנעכטען אַזוי נאָכלעסיג געהאַלטען דאָס פראָגראַם-בלעטעל פון דער אָווענד-פאָרשטעלונג — זיצען איצט יורען און בלעטערן די מחזורים. טאַטעס ווייזען אָן דעם זוהן דעם גימנאַזיסט, — שוין אַ דערוואַקסענער בחור'ל, אין קורצע הויזען מיט שניר-שטיוועל און שוואַרצע זאָקען — דעם סדר פון דאַוונען; אָפטמאָלס ווייס דער טאַטע אַליין ניט וואו מען האַלט, אָפטמאָלס פערבייטען זיך טאַטע און זוהן די יוצרות; דער גימנאַזיסטעל, — שוין אַ מיטגליעד פון אַ נאַציאָנאַל-יודישען פער-איין — פיהרט דעם טאַטען דורך דעם פינסטערן לאַבירינט פונ'ם בייביגען מחזור. און סוף-כל-סוף זענען פאָרט די דאַוונער אַ כּך געניטער אין אַ קאָנצערט, ווי אין דער סימפאָניע פון אַ ימים-נוראים'דיגען דאַווענטאָג. דאָרטען ווייסען זיי גאַנץ גענוי, ווען עס ענדיגט זיך דער מוזיקאַלישער זאַץ. וואָס אָנבעלאַנגט דעם מחזור,— קאָן נר איין גאָט זיך מרחם זיין אויף זיי: חוץ דעם בחור'ל, דעם פרע-דיגער, וואָס שטאַמט אַליין פון גאַליציען, פיהלען זיי זיך, ווי בלינדע, און טאַפּען דעם מחזור מעהר מיט די פינגער, ווי מיט די אויגען. נעבען לאָנאַ באַריסאָנ'ס שאָטען, — אויך דער שאָטען איז פיעל סימפּאַטישער, ווי דער גאַליצישער בחור'ל מיט די וויינפערלעך אויף די באַקען — בעווייזט זיך דער פרעדיגער. מיט אַ בת-קול פון ר"ה מאַיכּוים ערקלערט ער דעם עולם, אַז זיי זאָלען ניט מיינען, אַז זיי זענען ניט זינדיג. פאַר גאָט זענען אַ—אַלע, אַ—אַלע, אַ—אַלע זינדיג. נאָר — אָבעסען זיך דאָס האַרץ דאַרף מען ניט. עס זענען אָפען די „תשובאַ-טהאָרען" און ווען מען „בעט אינברינסטיג", האָרכט גאָט און פערציידט, ווייל ער איז איין „אֵל רחום וחנון" און בעטען דאַרפען מיר נור, אַז עס זאָל אומעטום הערשען פריעדען. און מיר דאַרפען דאַנקען די פאָרזעהונג, וואָס האָט אונז געגעבען אַזאַ ליטוועליגען קייזער, וואָס שירמט דעם פריעדען אין אייראָפּאַ. „דען מיר, יודען, טריע בירגער, בעטען שטענדיג פאַר פריעדען" א. אַז. וו. א. אַז. וו.

אָבער לאַנג זיין צוגעבונדען צו דער פרומער פילהאַרמאָניע אָדער פּעָנפּאַלאַסט איז דער בערלינער יוד ניט געוועהנט. נאָכ'ן פרע-

זינגער'ס דרשה פערלאָזט ער די שוהל, געהט שפּעטער לופט אין די גרינע אַלעען, וואָס שיינען איצט מיט אַזאַ מילדען הערבסטיגען זונענשיין.

אין געהענדיג דורך די גרינע אַלעען, — פערטראַכט זיך מאַנכער וועגען זיך, זיין יודענטום און זיין בעציהונג צום פּרעדיגער און יודישען מחזור. און דעמאָלט דערטראַכט זיך דער „דייטשער בירגער יודישען גלויבענס", אַז אַ גאַנץ יאָהר איז ער אייגענטליך אַ דייטשער בירגער; נאָר עטליכע טעג אין יאָהר ווערט ער עפּיס אַ מחותן מיט אַן'אַלטערטימליכען גלויבען, אַלטערטימליך, ווי די געגענשטענדע, וואָס שטעהען אין „צייגהויז" אויפ'ן שלאָס-פּלאַץ; אַזאַ מין אַנטיק, ווי די אַלטע קאַנאָנען פון הערצאָג פון בראַנדענבורג. און ניט נור אַ מחותן! ער אַליין ווערט עפּיס אַזאַ מין אַנטיק פון אַ מוזעאום, ער מיט'ן טלית'ל, מיט'ן מחזור מיט דעם וואונדערליכען אַלט-סעמיטישען לשון אין מויל און די אַלטע מוזיקאַלישע קלאַנגען פון אַ „ונתנה תוקף" און אַ „מפּני חטאינו" אין אויער. ווען ניט זיין גימנאַזיסטעל ביים זייט און זיין ווייבעלע מיט'ן ניי-מאָדישען פּאַריזער הוט — וואָלט שוין צווישען איהם און אַ חפץ אין אַ מוזעאום גאָר קיין הלוק ניט געווען. דען פּונקט ווי אַן'אַלטערטימליכען חפץ האָט מען איהם מיט אַמאָל אַנידערגעשטעלט צווישען עהנליכע אַנטיקען. זיין בערזענאַוויג פון אַ גאַנץ יאָהר בלאָנדזשעט איצט אַרום איבער אַן'עמוד, אַן'אָרון-קודש, איבער די זילבערנע ידים פון אַ גראָלטען פּאַרמעט-ספר — פון אַ ספר, וואָס לעבט שוין טויזענדער יאָהרען אין מענשענס גייסט.

ווי דורך אַ כשוף איז ער מיט אַמאָל פערוואַנדעלט געוואָרען אין אַן'אַלטען טייערען חפץ, ווי למשל, אַן'אַלטער העגגלייכטער פון טיטוס'עס צייטען. און אַזוי ווי אַלטע געגענשטענדע האָבען ליעב די האַלבע דונקעלהייט פון אַ מוזעאום, — זיצט ער איצט אין אַ זאַל, וואָס האָט קיינמאָל ניט געזעהן די גאַנצע זון, און וואו פלאַמען פון וועקסענע ליכט האָבען שטענדיג געוואָרפען זייערע לאַנגע ציטערדיגע שאָטענס.

געהענדיג דורך די גרינע אַלעען, געאַרעמט מיט זיין שען ווייבעל אין פּאַריזער הוט, דערפיהלט פלוצלינג דער „דייטשער בירגער יודישען גלויבענס". ווי אַ ברייטע גאוה שפּאַרט איהם ביז צו האַלז.

ער איז שטאָלץ, וואָס צייטענווייז איז ער ניט וועניגער ליעב און טייער, ווי אַן'אַלטערטימליכער הפץ, וואָס זיין יחוס ציהט זיך ביז צום הענגלייכטער אין טיטוס-צייטען, וואָס ער איז ימים-נוראים-טעג צוגלייך אַ דייטשער בירגער און אַ זעלטענער אַנטיק, וואָס ווינקט זיך שוין איבער מיט די ערשטע גרינדער פון דער קייזערליכער האָהענצאָלערן-משפחה. ער דערמאָהנט זיך אָן היינע'ס ווערטעל: דאָס ווען פון יודען וואָלט נור איבערגעבליבען א י י ן מענש אויף דער וועלט, — וואָלט מען דאָך ניט געשוינט קיין מיה און קאָסטען צו פאָהרען זעהן דעם איינציגען יורש פון אַלטען פאָלק. און ער פיהלט, אַז ביי זיך איז איטליכער א י י נ ע ר, אַז אויך ער האָט געמעגט זיין דער איין-איינציגער יוד, צוליעב וועלכען מען וואָלט אויסגעפאָהרען אַ וועלט, נור איהם צו זעהן.

די גאַנצע גאוה פון אַ קינד פון אַן'אַלטער דינאַסטיע קלייבט זיך אַריין אין האַרצען פון בערלינער יודען, דעם קאָמערציען-ראַטה; ער דריקט פעסטער דעם אָרעם פון זיין ווייבעלע — און ער האָט אַ גרויסען גייסטיגען פערגעניגען פון זיין יודענטום...

מיט אַמאָל פאַלט זיין בליק אויף אַ יונגען מאַן אין אַ שוואַרץ העמדעל און אַ טיפישען יודישען נאָז, וואָס האָט זיך אויפגעהויבען מיט אַ „הייפליין עלענד״, — ווי די דייטשען רופען אַ רוסישע קורסיסטקע, — פון אַ באַנק און אויך זיך געלאָזען געהן שפּאַצירען. ער האָט באַלד דערקענט אין איהם אַ רוסישען „גלויבענס-גענאָסען״. „אויך ער איז אַזאַ מוזעאומס-אַנטיק, ווי איך״ — האָט ער פּלוצלינג אַ טראַכט געטהון און ס'איז איהם געוואָרען פינסטער אין די אויגען — „אויך ער איז אַ קינד פון אַן'אַלטער דינאַסטיע, אויך ער האָט געקאָנט זיין דער א י י נ ע ר, צו וועמען מען וואָלט געפאָהרען פון דער גאַנצער וועלט״.

און זיין ברייטע גאוה איז שנעל צעקראָכען, ווי שוים.

ער האָט זיך פּלוצלינג ענטשלאָסען אַריינצוגעהן אַ ווייל'ע מיט דער פרוי אין אַ קאַפע.

אינהאלט:

I קריטישע ארטיקלען:

דריי שטעדטלעך 5
שלום יעקב אבראמאָוויטש 30
אנ'אייניקעל דעם זיידען 39
מעמוארען-ליטעראַטור 58
צו דער יודישער טעאַטער-פראַגע 71
די סכנה פון היינטיגער יודישער דראַמא . 79

II ליטעראַרישע געשפּרעכען:

ה. צייטלין 87
אברהם רייזען 92
דר. נתן בירנבוים 97
ל. קאָברין 103

III נאָטיצען פון א קריטיקער:

ל. שאַפּירא 113
דוד איינהאָרן 118
ז. ליבין 122

IV שטריכען און געדאַנקען:

I די יודישע גאַס 129
II מען לייזט נישט 132
III אויך בין הזמנים 135
IV יודישער יחוס 138

V בר מצוה 141
VI אַ שמועס 144
VIII אַ גאַסט איז געקומען 149
VII די אויסלענדער 146
IX מען איז זיך מתעסק 152
X אַ יודישער באַל 155
XI אַ יודיש בוך 158
XII דאָס פינטעלע יוד 161
XIII עקביה בן מהללאל 164
XIV דער פובליציסט פון אַ קעז בלעטעל . 167
XV ביים ברעג ים 170
XVI אין די שטילע צימערען . . . 172
XVII אונטערן סכך בוים 175
XVIII אַנאַלטער העגנגלייכטער . . . 178